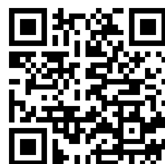

ISTOČNO PITANJE

i

HRVATI.

Historično-pràvna razprava.

„. . quorum meminisse iuvabit.“
Emman. Alvari.

Spisao

Evgenij Kvatèrnik.

STRANA PRVA.

U Zagrebu 1868.

Štamparna Dragutina Albrechta.

ISTOČNO PITANJE

i

HRVATI.

Historično-pràvna razprava.

„. . quorum meminisse iuvabit.“
Emman. Alvari.

Spisao

Evgenij Kvatèrnik.

STRANA PRVA.

U Zagrebu 1868.

Štamparna Dragutina Albrechta.

SLAVISCHE BIBLIOTHEK IN PRAG
KNIHOVNA V PRAZE

STRANA PRVA.

DOBA PERSIJSKO-OBARSKO.

Proslov.

„... Pa ako politiku možemo izvrtati, historiju nemožemo i nesmiemo izvrtati, ni kvariti. Jer se ova ljuto sveti onomu, koji ju nerazumije ili neće da ju razumije."

Iz časopisa „Srbija", izvadak u zagreb. „Nar. Novinah" br. 296. 1867.

Niti je bila, niti je mogla biti namera piščeva, pri sastavljanju nazočnoga spisa, napisati „Poviest Hrvatah jugoistoka europejskoga"; poduzetje mnogo ozbiljnije, koje si on pridržava izvesti u svoje vrieme * i koje će baciti, jer svestrano shvatjeno, nadopuniteljnu svietlost i na isto ovo dielce: ovdje bo pisac ograničuje se na to, da iz sustavne cielosti napomenutoga književnoga poduzetja, njekim načinom nasilno, iztrgne onaj dio razprave, koji zasieca u prevažno po svu Europu „pitanje istočno", da se tako uzmogne temeljito iz te razprave zaključiti na pràva, zvanje historičnonarodnje, pače i na neuklonjivu dužnost našega naroda uticati u riešavanje životnoga pó-nj pitanja, i negledeć na to, u kojem se odnošaju ili svezi političkoj on nala-

* Nastojanje to, plod je četirgodišnje radnje i naporah, nastavljanih u progonstvu, u tudjem svietu. Plod taj ugledati će svietlo božje pod naslovom „Poviest Hrvatah", sadržanu u više knjigah. Najveća će nam pri tom biti slast i nagrada; što ćemo moći tako, jednom za uviek, premnogi dragocieni listak prošlosti naše, dosad budi posve tamom zaboravi zastrti, budi neprijateljnim ili nesmotrenim duhom pisacah, tudjih ili domaćih, zamršeni ili potamnjeni; nepotamnjivoj svjetlosti istine neoskvrnjeni izručiti. Ova, koja u nazočnom spisu ob istočnih stvarih pišemo, crpljena su, dakako u izvadku, iz III. i sljedećih knjigah, razpravljajućih o Hrvatih, drevnu Dalmaciju, Ilirik i Panoniju zauzevših.

zio bude u onaj odlučni hip, kada će udariti svečani po Europu sàt riešivanju tomu.

O toj će se istini svaki nepristrani i pravdu ljubeći um lahko osvjedočiti, a zajedno će razmatranja ova i ponos narodnji Hrvatah, lukavo ušutkani, probuditi, a i ono uvjerenje utemeljiti: da se bez nas ili protiv nas rečeni europejski čvor pravedno razmrsiti niti može, niti smije; i da bi značilo poticati narod naš na samoubojstvo narodnje svietujuć ga; neka on prekrštenih rukuh i mirno gleda, kako se o njegovu pràvu i svojini bez njega i proti njemu postupa; čim bi se svaki izgled na bolju i ljepšu budućnost njegovu, u samoj klici, na uviek utamanio a tim i temelj sigurnoj propasti njegovoj položio.

Ne samo važnost momenta, smatrana spram istočnoga pitanja u obće; no i smrtonosni njeki smjer, koji se začeo, sa stanovite strane, u tom pitanju sustavno tjerati u istoj našoj domovini (pošlo to iz neznanstva i nepoznavanja stvarih i obstojnostih; ili iz proračunanoga neprijateljstva na zator našega naroda: neka Bog sudi! Kako no ćemo to, da se ugnemo prigovoru potvaranja, i dokazati): dà, ti obziri silno nas nukaju, pače nalažu nam dužnost, da ovimi historično-pràvnimi razmatranji — izključiv iz njih, za sad, svaki politički obzir* — položimo temelj budućoj političkoj razpravi; dokazujuć tim načinom, pred sudom našega naroda: kako niti znanost, t. j. poviest i pràvo; niti korist, t. j. politika,

* U sgodnije vrieme, u dielu pod naslovom: „**Slika Hrvatske, godine 1868me**", razmatrati ćemo i političku stranu istočnoga pitanja obzirom na koristi naše. Tuj ćemo imati širje polje, da progovorimo i o nesmislu (da se kriepčije neizrazimo) ili zavadjanjih s političkim jugoslavenizmom, ilirizmom, panslavizmom (bolje s panrusizmom) pače u najnovije vrieme tja i s pansrbizmom i sličnimi nepodobštinami tjeranih; koje krinke, da će naš narod onda znati dostojno i prosuditi a i odsuditi; ni najmanje nedvojimo. S toga nazočni spis jest samo predteča i temelj političkomu. Svaki Hrvat, bio on vjere koje mu drago, koji ovaj temelj nebi odobrio, dokazao bi tim, da je izgubio sve, tja do čuvstva ponosa i narodnjega dostojanstva; da je izgubio istu ćut za veličajnost i plemenitost; to jest, da je stresao sa sebe isto obilježje čovječnosti!

nedopuštaju Hrvatom da budu izključeni, u prosvietljenom XIX. vieku, iz borišta onoga; na kojem su oni tečajem trinaest viekovah ne samo prednjačili; no skoro uviek izključivim svojim uplivom, uticanjem ili posredovanjem i odlučni pravac davali.

Ali upravo zato i držao je pisac ovih redakah neobhodno potrebnim, posegnuti ne u koju pojedinu samo dobu narodnjega živovanja Hrvatah na jugo-istoku Europe, smatranu spram pitanja istočno-europejskoga; neopisivati, hvalisavo, samo povoljne ili slučajno i nenaravno-slavne epohe narodnjega našega života na Istoku: no zadaća mu jest, provesti čitatelja kroz sve viekove rečenoga narodnjega života, i pokazati mu, kako nijedno stolietje nemože svjedočiti proti povjestno-pràvnoj stečevini Hrvatah s te strani; da jim slavu narodnju i zasluge po obrazovani sviet, da bi jedan samo viek potamnio bio; da, dosljedno, niti u XIX. vieku inače biti nesmije.

Ništ' nemanje, pisac ovih redakah nedvoji ni malo, da će se usprkos ovdje iztaknutih obzirah, koji su ga neodoljivo morali skloniti, da se ovim svojim spisom pred čitajućim obćinstvom hrvatskim pojavi; ipak naći licah, koja će prigovoriti: Taj spis je u nevrieme izašao; on ruši „slogu i bratinstvo“ toli ljubko ustanovljenu; i bog sàm znaj, što sve neće izmisliti, da mu predbace i prigovore.

Mi neznamo, a protivnici naših nazorah još manje, kada će kucnuti hip riešivanju istočnoga pitanja; samo znamo, da se u crkvu poslje mise udobno neide; t. j. da po riešenom pitanju, svi bi spisi ovoga svieta uzaludni bili. Nadalje; moguće, da je taj književni pojav ove vrsti prigovoriteljem u nevreme, pače u zao čas stigao. Ali to na nas, koji se neobičavamo, kao petao na strehi, po vjetru mienjati u nazorih svojih, nimalo ne spada: no dužnost nam je najsvetija, dati razlog obćinstvu hrvatskomu toj stalnosti našoj. Žalibog, da je pisac i sàm sebi dužan s tim opravdanjem na svjetlo izaći; a još većma žali, što je u toli ozbiljnom predmetu prisiljen osobnost svoju uplitati; utiehu pri tom ima samo tu, da će i čitatelji uviditi, da su te osobnosti upravo izazvane.

---

*

Jedan, piscu ove knjige protivni glas, koji si ime „hrvatskoga glasila“ rado, ali neumjestno — kako ćemo viditi — prisvaja; bjè jednom i sàm prinukan ovako se o tom piscu i njegovih nazorih u obće, dakle i spram Istoka, izraziti: „...Znamo, da E. Kv. misli našemu narodu pod hrvatskim stiegom ono izvojevati, što mu mi scienimo lakše i prečje steći u zajednici jugoslavenskoj. Ali nam je i njemu napokon jedna svrha...“ *: a negledeć na to očitovanje, to isto glasilo nije se ustručavalo učiniti pisca ovih redakah sustavnim nišanom neuljudnih svojih nasrtajah i nezasluženih sumnjičenjah, odkada se napadani vratio u domovinu.

Jer ako nam je jedna svrha, čemu onda ona neprestana nedokazana potvaranja? Zar ste valjda vi vašimi sredstvi, osim razciepkanja naroda i utamanjivanja mu tja do imena i narodnosti, dosad drugo što postigli? Čemu dakle izvrgavati protivnika mržnji i preziranju čitateljah**? Jeda li

* U broju 15. bečkoga časopisa „Neudeggerske ulice, br. 4.“ g. 1867.

** Budi nam dozvoljeno ovdje iz toga nesmiljenoga „moralnoga progonstva“ samo njekoja navesti, da vide čitatelji da nepretjeravamo. Toliko je istina, da gdjegod se je najodurnijega šta proti stranci „užje unije“ s Ungarijom navadjalo (jer „uzku uniju‘ i tî političi „Neudeggerske ulice“ strogo podržavaju!): tuj je sigurno bio upleten i pisac ovoga spisa. O tom se je sustavno nastojalo! Hajka začimlje s br. 5. napomenutoga lista, i teče liepim redom sve do vremena, u koje ova pišemo. (Vidi broj 68. od 5. pros. i. g.) — Eto njekoliko primjerah te „jugoslavenštine“:

U br. 5., pod rubrikom: „Dopisi“, dopisuju pod 7. rujna dva dopisnika zagrebačka ovako nas preporučujući: „Čujte za sada ovo, pa se čudite! Ustavno-narodni ljudi (t. j. užji unioniste) pripravljaju novine. O njihovom uredniku govori se svašta; medju ostalim, tvrde ljudi, koji te stvari znadu*, da će im duša biti g. Eugen Kvaternik. Ja ovoga nemogu vjerovati, premda neima sumnje (sic!), da će tomu listu, koji se ima dičiti** imenom „Hr-

* A usprkos toga znanja, kasnije je isti taj list opetovano javljao, da je g. B—ć urednikom istih novinah! Vidi n. pr. broj 5I. od 14. stud. 1867. „...Nemojte dvojiti o tom itd.“

** Vami tamo u Beču težko da mora biti dično to ime „Hrvat“; koji ne samo posvetiste vašim listom onu pogrdu, da se ima narod hrvatski odsele nazivati „hrvatsko-srbskim“; šta više, odstraniv već svaki obzir od njekojeg vremena, vi se neustručavate pogrdu tu i podvostručiti, nazivajuć ga sustavno „**srbsko**-hrvatskim“ narodom. Mi ćemo se na taj predmet vratiti, kojega nije moći dovoljno obilježiti.

se ozloglašeni iznevjerio, ma u čem bilo, svojim dosadanjim osvjedočenjima? Da se nije glede Istoka; o tom će se njegovi protivnici, valjda ne baš na svoju preveliku utjehu, temeljito osvjedočiti iz nazočnoga spisa: dočim su se Neudeggerovci u pitanju „bratinstva, sloge itd. srbske“ inače godine 1861-ve, drugčije godine 1863—5-te (sjetite se vaših „Manifestah slavonskih“; sjetite se vašega skupštinarstva godine 1865-te!), a opet drugčije godine 1867—8-me vladali. — Nefaljeno mora novi obrat na skoro sljediti! Vi ste samo u „austrijskom pitanju“ dosljedni. C' est une justice à vous rendre... Naprotiv: mi vas pozivljemo, dokažite piscu, da nije vjeran ostao i svim ostalim svojim nazorom: puka bo sumnjičenja padaju na

---

vata“, biti pomoćnici sami Zvekanovci . . . Kvaternik i Magjaroni! * ovo je čudo nad sva čudesa;** al koliko smo mi već paradoxnih stvarih od tih ljudih doživili!“ *** A sva ta denunciacija na kakovom počiva temelju? Eto: „... Toliko je istina, da g. Kvaternik boravi u Zagrebu.“ Dakle: „boraviti u Zagrebu“, jest istovjetno sa svimi izvedenimi paradoxi? Zar bi to bila nova logika „jugoslavenska ili srbsko-hrvatska“? . . .

Kao da nebi dosta bilo o istoj stvari, u isti dan, jednim dopisom se baviti; poseglo se i na iglenjače nasrtačke. Drugi bo zagrebački dopisnik, nješto krupniji od prvoga, ovako nas počastio: „...izlaziti će ... novine na hrvatskom jeziku u Zagrebu, kako čujem, pod imenom „Hrvat“. Kakov će to specifični Hrvat biti, sudite po tom, što je gosp. Eugenu Kvaterniku čast u dio pala, da im bude urednikom.“ Uviek ista Don Quixottiada!.. Dalje se veli: „...Vi znate, što obsiže posebna hrvatska politika? — tri hrvatske (zasad su bar četiri! Op. Pis.) županije bez Rieke i Slavonije. — Ova specifična hrvatska politika je dakle program naših magjaronah. Ovoj politici ima služiti „Hrvat“ i g. Eugen Kvaternik!“ Da takovoga „Hrvata“ dosada Hrvatska vidjela nije, poznato je; ali je poznato i to, da obzirom na svu prošlost napadnutoga; takova potvora imala bi se i medju istimi Neudeggerovci držati nesnosnom. Vjerujte, da će ju sàm Bog jednom osvetiti; a mi se na nju osvrtjemo u tekstu Proslova našega, da na nju odgovorimo.

* Koji Magjaroni? „uzke ili užje unije“? (Glede naziva „uzke“, V. Saborski dnevnik od g. 1861. prigodom stvaranja čl. 42-ga.)

** Dakako, kad bi to istina bila. Al Neudeggerovom ulicom nešetjemo; užji pako unioniste, reć bi, za svoje nas nepriznavaju: dakle, komu bi se trebalo čuditi?..

*** Kojih ljudih? zar fuzionistah, ili, kako se sami zovu, confuzionistah? (V. br. 68. 1867.)

obraz onomu, koji se njimi služi. Zar nesretni položaj osumnjičenoga, koji još sveudilj traje, nesvjedoči li najrazgovetnije za-nj?

U ostalom, da ni obzirom na nutrnja pitanja nisu imali tî protivnici „stranke pràva“ onako bezobzirce i bez svakoga temelja udarati na pisca; to i sami dopuštaju. — Jer, dočim se zaštitnici i zastupnici lista, o kojem slovimo, u pitanju n. pr. ugarskom, mute, miešaju i mienjaju kako jih volja, ili kako to drugih volja: o napadnutom prinuždeni su ovo izpovjediti (pod 12. listopada pr. g., u br. 33.; govoreći o Deákovoj politici, kao pogubnoj po naš narod; i počim bi pomisao druženja s Ungarijom ne baš kao blagodat opisali bili,

---

U broju 13., u dopisu iz „gornje Podravine“, sve ove viesti ovako se potvrdjuju: „... I k nam ovdje dopró je bio glas, da magjaroni kane izdavati politički list u Zagrebu, da će Zvekanova djeca pomagati umom * i perom svojim taj organ, ali nitko ni u snu neposanja, da bi najvatreniji zagovornik neodvislosti hrvatske države (A čemu ju vi, kada vam se tako dopada, na sve strani izdadoste? Op. Pis.), g. Eugen Kvaternik, mogao i htio uredjivati list, koji bi imao sliediti i zagovarati politiku... Deákovu prama Hrvatskoj ..“

U broju 26. i. g. sjetila se je blaga jedna duša tja iz Osieka pače iste „časti bivšega ** hrvatskoga prognanika“, te jadikuje ovako odsudjujuć pisca: „... Valjda se posegnulo na Eugena K. kada se razbio dogovor s dr. Brlićem. *** Velika čast za bivšega hrvatskoga prognanika.“ — Silno li ste se pobrinuli za-nj, za njegova progonstva u tudjinstvu!!...

Ista se sumnjičenja opetuju u br. 37. pod 17. listopada i. g. — Preuzv. g. bar. Rauch morao se je u duši nasmijati, čitajuć ovu viesticu: „... Govore, † da se E. Kv. nije mogô nagoditi s bar. Rauchom.“ Ali ako je

* K riečci „umom,“ našalio se je dopisnik, tè postavio znak (?). Šteta, da nam neodkrì, koliko bi se sličnih znakovah moralo staviti pred njegov i njegovih štitnikah um! Čemu taj „lapsus calami!“? Dakako izpričani ste, ako umove vaše vodi neiskreno srdce.

** Žalibog, još je i dan danas takovim, s tom razlikom: da je sad prognanik u vlastitoj domovini. I to ima zahvaliti „slavjanskomu bratinstvu svete Rusije“, koja uzkratjuje austrijskim oblastim oni odgovor, u poslu piščevu, kojeg nebi ni nehristjanska Turska uzkratjivala. A mogao bi takovim prognanikom pisac ostati i do smrti svoje, kad nebi imao pravednu nadu u sadašnju vladavinu domovine svoje, da će ona i sàma njegovu stvar riešiti znati i htjeti, čim se osvjedoči, da se čovječni odgovor uzalud od Rusije očekuje. Tomu se pisac tim sigurnije nada, što se je i u tom proti njemu čovječnije postupalo, da mu je bar obitavanje u otačbini dozvoljeno, koje mu „prvi domorodci“ g. 1863. toli bezdušno uzkratiše.

*** Kasnije podučio je isti list obćinstvo, da je baš protivno tvrdjenje istinito. Ala dobro izvještenih ljudih!

† Oni, koji su voljni takove glasove širiti, da nedužne ocrne, težko da „govore“. Tražite za nje podobniji izraz . . .

ovako se o god. 1861. izrazuju): „Ponajodlučniji rodoljubi mišljahu onda, da je u Ugarskoj jedini spas naše domovine. O politiki se nije smelo inače ni govoriti, ako nisi hotio sliepo prisizati za uniju ... Medjutim se već onda našlo njekoliko muževah, a medju njimi i Eugen Kvaternik, koji su počeli opominjati narod, da mu najstalniju podporu valja tražiti u sebi, te se zazirati od velike ljubavi i pouzdanja u Magjare itd.“

Spram ovoga dakle svjedočanstva protivnikah naših o našem držanju obzirom na pitanje ugarsko tamo od g. 1861-ve; spram njihova suda, u istom prerečenom broju 33. sadržana*, obzirom na posliedice druženja s Ungarijom; usprkos kojih, oni ipak uztraju uz „uzku uniju“ s rečenom kraljevinom, pače po već putih i tužeći se ljuto na pristaše „užje unije“, što jim ovi predbacuju protivne, tobož, težnje (a tim očevidno do-

---

tomu tako, čemu bar od toga dana naprvo nastaviste grditi me? Zar i to k rečenoj „logici“ spada?..

Propušćamo daljna navadjanja, tè svratjamo još pozornost čitatelja na zadnju odsudu, u „Genčekiadi“ izrečenu (pod 5. pros. pr. god.), kojoj ustupljamo mjesto u tekstu Proslava ovoga, kao u savezu s pomisli ondje izraženimi stojeću.

* To izpoviedanje nije upravo ništa, spram premnogih drugih — no koja mi pridržavamo drugoj sgodi na pretresivanje — od kojih hoćemo mi ovdje samo ova navesti. U glavnom članku, 63. broja 1867. veli se (u drugoj alinei, tretjeg stupca): „Njeki iskreni rodoljubi drže, da je unija s Ugarskom najshodnije sredstvo ... Pravo govoreć, mi držimo, da je unija s Ugarskom vrlo neshodno sredstvo za cilj samostalnosti trojedne kraljevine..“ Al ipak zato su za uniju, ako i ne „iz ljubavi“. Čudnog li platonizma! I Moreau našao je za opravdanje svojega čina..izgovorah.. Još kriepčije se osudjuje unija u glavnom članku 71. broja i. g. „Moguće je, da joj (stranci užje unije) težnja podje za rukom (naime izvesti uniju). Naš će narod opet kušati gorki plod ustavnosti i osamstogodišnjega pobratimstva magjarskoga.“ Nije li to jasno?

Ništ' nemanje, eto kakova se načela s te strani razvijaju u glavnom članku, 27. broja i. g. „... Uza sve to nudjao je sabor trojedne kraljevine nagodbu Ugarskoj (a ne kruni! Op. P.) **pod uvjeti**, koji zajamčuju **ne samo cielovitost krune ugarske, nego „što užu svezu“ medju jednom i drugom kra-**

kazuju, da se takme s težnjami, po njihovu vlastitu sudu i osvjedočenju pogibeljnimi po svoj narod, a nikako koristnimi: što je nečuveno u životu narodah takmenje, i koje samo logika „jugoslavenska“ može opravdati!): dà, spram ovakova postupanja protivnikah naših, mi možemo punim pràvom pitati jih: kojom savjestju mogahu oni evo ovakovu na pisca ovih redakah prosipati potvoru:

„... Eto gledajte, kuda ste Vi (nišani se tim na gosp. dra. Starčevića, kruto opsovana kao tobož su-radnika „Hrv. Novinah“, u koje ipak čovjek nikada ni slovca nenapisà!) i Genček (misli se tim diminutivom naša malenkost!) danas već došli u pobratimstvo non plus ultra (t. j. s pristaši stranke „užje unije“), ne kao što „confuzioniste“ na jedno samo glasovanje (Dakle tim se svečano sami označiste! No još svečanije izpovjedaju to tì politici u broju 71., 8. pros. 1867. ovako se u glavnom članku izrazujući: „.. Mi neimademo zadaće braniti fuzije (a tko drugi, ako ne otcevi njeni? Op. Pis.)... no znamo za sigurno, da fuzija hrvatskih stranakah, makar

---

ljevinom (Dakle vam nečinimo krivo, nazivajuć vas, otceve te unije g. 1861., strankom „uzke unije“; pače bi vas morali nazivati strankom „**što uže sveze**“. Op. P.)..“ A kakovi su ti uvieti, te po vami projektirane unije? Eto vašeg vlastitog suda: „I Magjari priznaju cjelovitost zemaljah monarhije austrijske, pa sravni tko god hoće uvjete njihove naprama cielokupnoj monarkiji i uvjete trojedne kraljevine naprama Ugarskoj, to će naći golemu razliku **na našu štetu i zastidjenje**, da smo za volju sporazumku i slogi (Liepa sloga! Op. P.) **više popustili, nego li pràvo i korist** troj. kraljevine dopušta!“ Vrlo praktični! Eto, narode, o čem se radi! Priznavaju, da su za uniju „što užu“ na štetu Tvoju i sramotu, pače i proti pravu kraljestva našega! — Pa da vas „stranka pràva“ sljedi na taj pogubni put, na to ruglo narodnje? Psujte i ružite nas kako vas volja; narod će med vami i nami suditi. — Stranka „užje unije“ nikada nije priznavala, da se s takovih obzirah i razlogah druži s Ungarijom; ona ima osviedočenje, da postupkom svojim dobro i pravedno po narod misli, pa ako iz sile, koju i vi alegirate, i postupa proti pràvu hrvatske krune. Možete li nam na zlo uzeti, da mi, u takih obstojnostih, blažije sudimo nje, nego li vas, koji se još dičite, da ste mudrost zemlje pozobali? Njih svatko razumije; vas i vaše namjere nitko. Oni iz osvjedočenja teže za unijom; vi proti vašemu boljemu osvjedočenju nastojite. Toliko je istina . . .

je i proizvela u zemlji i saboru konfuziju itd." To je dosta jasno izpoviedanje!), nego u permanentni fraternitet s gospodom, koja nevole čeda vaša „Was ist die Wahrheit?" itd. Well, very well! Samo tako dalje. Pišite knjige o istini, o razkršću naroda hrvatskoga (Ako pravo pišemo, zašto bar Vi nesljedite pravde glas? Op. P.), a u ostalom radite o tom, **da se diže laž i da njeni sljeditelji budu glorificirani** (Možete li Vi, ma samo riečju, tu strašnu osvadu i dokazati iz činah i tobožnjih radnjah naših; onako, kako no mi Vami zla djela vaša i namjere, pozivom na čitave članke i spise vaše, dà čitavi smjer vaš, dokazujemo? A ako to nemožete; kako se onda nazivlje u družtvenom životu postupanje slično vašemu?.. Op. P.) radi zaslugah, što neprestano bune puk tim, da je ta cliqua, braneća čl. 42. sab. god. 1861. (Vidili smo, kako označujete sami to djelo svoje! Op. P.) prava marva i protivna svakoj uniji." Vrh toga zadnjega tvrdjenja nije nami suditi.

Ove strašne potvore napisà bečko-hrvatski list (tobož! kao da i dietca već neuvidjaju, da se je taj list u Beču izvrgao već odavna u turobne uspomene „Ost und West", list rusko-byzantinsko-srbski, podupiran katoličkimi novci, silami i ugledom!) pod 5. prosinca 1867. a tim i dostojno okrunio nastojanja svoja, nastavljana tamo od mjeseca rujna.

I dužnost je dakle bila piščeva, ovako neprestano i sustavno napadana, latiti se napokon pera u svrhu, da prizove na sud naroda, neka on sudi nad tolikom nepravednostju nemilice na-nj strovaljenom, kao da o tom „radi, da se diže laž i da njeni sljeditelji budu glorificirani."

Ali opravdajuć sebe djeli svojimi, mi ćemo tim upravo dokazati i to: da vam i nam nije svrha jedna; jer sredstva, koja vi u tobožnju istovjetnu svrhu upotrebljivate, ubijaju upravo ne samo svrhu hrvatsku, no i onu istu, koju vi proti našoj poddržavate. To će štitjenici vaši do skora oćutiti, nam toga nije treba dokazivati; ali vi ćete onda ostati sjedeć med dvimi stolci!...

Kad bi dakle napadani, uz ovaki postupak protivnikah

svojih, i prošao, nećemo reći u tabor Unionistah, no bilo baš i turski: bi-li mu se to moglo u grieh upisati? bi-li ga takovi ljudi mogli, pravedno, ukoriti, što bježi izpod većega zla pod manje? Ali ne; — pisac, odkad se vratio u dragu si domovinu, nije da bi samo riečju — a niti iz tudjinstva ne — budi u kojem, političkom ili satiričkom, hrvatskom ili tudjem listu, očitovao težnjah, s kojih bi on zaslužio takove ukore i pogrde. Dà, ni to još nije sve; zar bezdušni ti pisci neznaju, da je pisac još uviek smatran prognanikom po sadašnjoj vladavini Austrije? a da to baš nije osobiti znak povjerenja u nazore njegove, to jim još jasnije može izkazati obstojnost ona: da se pisac ovih redakah nalazi i pod političkim reverzom, izdanim pod uvjetom, „da se neće upuštati u nikakove političke odnošaje ili saveze“, i da samo pod tim uvjetom smije boraviti u domovini. Zar vi te obstojnosti nepoznajete? O dà; pa vi ipak griešite i proti onoj, na čast naroda našega obstojećoj poslovici: „Svoj svojega do ponora vuče, al' ga u-nj netura.“ Vi i to zadnje činite...

A zašto, u koje svrhe? Na to pitanje lahko nam je odgovoriti, jer vas i u tom previdjamo. Evo vam dakle ključa tomu vašemu postupanju: U strahu, da zbilja kakovi časopis politički u ime „stranke pràva“ u našoj domovini izdavati nepoduzmemo, koji bi mogao svestranu vašu politiku motriti, sljediti a i izpravljati — što vam baš u prilog nebi išlo —: vi poduzeste omraziti nas a priori pred narodom, proglasiv nas „magjaroni“; stranom opet kao „u službi magjaronskoj“ stojeće (što je, dakako, protuslovje; ali logika „jugoslavenska“ ima svoja načela!), kao da bi mogao magjaron magjarona služiti, dočim bi mu bila zadaća: su-radnja u istu svrhu. Tim pako mısliste odvratjati od poduzetja našega hrvatsko čitateljstvo. Voilà tout. — Ali posrnuste i opet; vi nas paralyzirati nikakovim manevrom nećete moći; hrvatski bo narod još nije osliepio, da nebi sàm čitati mogao; a niti je s uma još sišao, da nebi znao sud izreći nad čitanimi vašimi i našimi nazori i savjeti. Mi se pako suda naroda našega neplašimo; narod naš morao bi dublje pasti, kad bi se mi toga suda bojali! Sjetite se godine 1861...

Da je to, i ništa drugo, povod i razlog postupanju vašemu; o tom nije moći ni podvojiti. Sigurno, vi nepišete proti piscu ovih redakah, što bi mu valjda zavidili zlatnu sudbinu njegovu; časti ili odlikovanja! Ili bi mu zavidili njegovo siromaštvo, progonstva, lišenje domovine i života zakonito stečena u njoj? Valjda mu je politika njegova pribavila ljubav onih, koji radi vjerozakonskoga fanatizma zatajili su ono, što je čovječanstvu najmilije: krv, to jest narodnost svoju? Ili mu zavidite privrženost uzkih i užjih pristašah druženja s Ungarijom? Ili mu je prijatnija četa austrijskih raznolikih pristašah naše domovine? O tom možete vi najbolje sàmi suditi! Ili onih, koji se od Soče do Bojane klanjaju Italiji? — U tih dakle obstojnostih nemože biti razborito govora o tom, da mu popularnost zavidite; jer uz njega stoje samo oni, koji bez okolišanja moralno vojuju pod stiegom pràvah svoje domovine. Nenosi li dakle nastojanje ove stranke biljeg poštene i otvorene politike? Čemu dakle napadanja na pojedince? Ostane li napadani sa svojimi nazori sàm samcati: neimate se ga bojati; prodre li u savjest naroda iskra iskrene misli, badava su sva napadanja vaša. Dao Bog, tè bi svatko izmed nas po svojem najčistjem uvjerenju i osvjedočenju radio; onda ne napadaji, no Viečna istina odlučila bi vrh razpre naše ...

Ali uz osobnosti, vi grdite i „stranku pràva“. To je posve logično. Nazvati pristaše te stranke „borioci i pristaši u peru unionistah“; stopiti jih u more unije: nije lošo proračunano. Vi mislite jednim udarom dva protivnika uništiti. No to postupanje nije logično; jer kako možete vi, s druge strani, te tobožnje borioce i pristaše unionistah, nazivati i pristaši „njeke strančice, kojoj do sada nitko nije znao ni imena ni programa“ (Vidi br. 14. u pitanju stojećeg bečkog lista.)? Čudno to; magjaroni, a ipak posebna „njeka strančica“! A vi da joj neznate ni za ime, ni za program? Divnih li politikah, koji niti svoje protivnike nepoznadu! A odkud znate, da ta „strančica“ ipak bivstvuje? Mi smo mnogo čuli govoriti o njekoj „velikoj, narodno-liberalnoj stranci“: gdje je ta stranka, tko ju zastupa, u čem joj sastoji program? Spram Istoka; viditi ćemo ju doskora u svoj goloti, i mnogi će se

je otepsti kano zmije; — spram ostalih pitanjah, bila bi uvreda tvrditi, da su joj pristaše svi, koji taj bečki list čitaju. A koliko bi viernih ovoj stranci ostalo, kad bi htjeli u „Neudeggerskoj ulici“ otvoreno i bez primisaljah označiti tu „strančicu“ i da se ona zove „stranka pràva i pràvne nezavisnosti“? a da joj je program točno opredeljen godine 1861-ve, na koliko ga dosad „iniuria temporis“ nije preinačila u nebitnostih? Dà, izpovjedajte to iskreno, kao što smo i mi glede vas iskreni: pa će malo ostati od one „velike“ stranke, kojoj sva politička mudrost sastoji u tom: prebjegavati, kao živo srebro, iz jedne končine na drugu; iz jedne fuzije, u drugu confuziju; neznati nit što hoćeš, nit što nećeš; pokapati narod svoj na sve četiri strani svieta. Ali da to odciepljenje prepriečite, vi označiste tu „strančicu“ „magjaronskom“; a da narod odvratite od svoga pràva; da ga činite težiti za nemogućnostmi političkimi, nebil' ga tim odvratili od mogućih težnjah (čineći ga nagibati se sad spram Beča, sad spram Pešte, sad spram Moskve, dà kroz Biograd baš spram Carigrada — jer u najnovije doba motto državnikom biogradskim jest: Cielokupnost turskoga carstva! Vratiti ćemo se na taj najnoviji umotvor —): vi velite, ta „strančica“ niti ima „imena, niti programa“!

Ali dosta šale! Sastojala se ta strančica zasad iz jednoga ili hiljade licah, svejedno; znajte: da zlovolja još nije nikada put pravdi zakrčila, a za pràvi hrvatskoga naroda, hoćeš nećeš, stoji savkoliki naš narod. Trubio istinu jedan samo glas ili stotina njih: istina ipak ostaje uviek samo jedna tè ista. Vrieme je već mnogo toga osvietilo... strpljen, spašen: porugom i ironijom još se nije nikada „za dugo“ u narodih zlo ukorenilo. „Necesse est ut scandala fiant, vae autem itd.“

Može li nam se dakle u grieh upisati, što smo odlučili obraniti sebe i „stranku pràva“ * napram svih onih potvorah

* Stranka, koja nosi na sebi obilježje neizbrisivo duha XIX. vjeka; zabacujuć ipak odlučno od toga duha sve, što može dostojanstvo čovjeka oskvrnuti: nemoralnost, nevjeru, grubi materializam.

i uvriedah, kako jih vidismo nanizanih u člancih bečkoga lista? Mi ćemo dokazati, da nije istina, da naša hrvatska politika nezna ako ne za „tri županije hrvatske“; dokazati ćemo, da neizdava pràva hrvatskoga naroda na svojinu, trinaeststoljetnom krvi otacah naših kupljenu na Istoku; da netruje i neubija ponos narodnji Hrvatah; da želi u načelu osloboditi krv svoju izpod turskoga gospodstva, neprodavajuć ju tudjini: vrieme pako oslobodjenju tomu stoji u rukuh Providnosti. Riečju: mi ćemo dokazati na sve strane, da nije istina, „da radimo o tom, **da se diže laž** i da njeni sljeditelji budu glorificirani.“ A parallela, koju ćemo povući, dokazati će, da ta uvreda njekoga drugoga većim pràvom ide...

Jeda li su nam razlozi, kao i temelji ovim razmatranjim, nepomični; sudit će ne samo naš, no i tudji sviet; a nepriateljah nam nefali, koji nebi propustili pokazati na nestalnost razlogah i temeljah ovih. Žalibog, domaći su protivnici najkrutji. — Ovdje opazujemo i to, da akprem u stvarih tamne davnosti, često bilo bi dovoljno povjestnom vjerojatnosti za stvar, koju branimo, izkazati se: mi se ipak ni tom prednostju nekoristimo; no uviek težimo za povjestnom izvjestnostju. S jêdne strani.

S druge: kaogod što spisom ovim izključivo samo istočnu stranu prošlosti Hrvatah u obzir uzimljemo: to prošlost ovu takodjer jedino spomenici i obstojnostmi istočnimi podupiramo; vrlo redko, i to onda samo, kada to neizbježivoga razjasnjenja radi činiti moramo; obaziramo se i na zapadne spomenike ili dogodjaje. Ako dakle već sami istočni pojavi našu stvar izvan sumnje stavljaju: što bi bilo, da se ona svestrano razjasni? Ipak biasmo prisiljeni držati se samo istočnih spomenikah, da nam spis ovaj čim kratji izpadne; jer je to djelo „momenta“, koje kratkoću zahtjeva. A da nije kritična strana neobhodno nuždna bila, još bi nam poduzetje kratje izpalo bilo.*

* Upravo protivnikah istine radi i s toga, što je prošlost našega naroda sustavno zamršena, potamnjena, izgrdjena i ušutkana: prisiljeni smo bili kritičnimi opazkami i obranom spis ovaj providiti; da tako ironičke podsmjehe i prigovore „autoritetah“ predusretnemo. Ipak smo nastojali i tu kritičnu stranu samo na najnuždnija svesti.

Iz ovih načelah pošavši, lahko će svatko zaključiti, da mi nespadamo u kategoriju onih pisacah „slavenskih“, kojih morâl uči, da je smieti, ili da je liepo „bratu za volju“ istinu izopačivati; da je „smieti bratu ili sebi za volju“ tudju svojinu oteti, ili svoju zatajiti, ako to bratu u prilog ide; pače na *izmišljenoj* tudjoj veličini i slavi, *pravu i istinitu* svoju zatajiti, ili glede nje „iz tudje, nepriateljne nam glave“ misliti, tè na tom podlom râdu, naroda svojega budućnost i prošlost gaziti. Po tom neka svatko sudi nastojanje naše; mi istom strogosti sudimo djela vlastita naroda, kao i tudjih plemenah; a tamu svjetlosti nikada nepredpostavljamo. I jer nam ruski, česki itd. „autoriteti“ upravo na tom temelju izgrdiše ili zastrieše slavnu prošlost našu, kakovom se nijedan slovenski narod ponositi nemože, da tako u svoje nesmišljene svrhe *proti nami* Srbe podići uzmognu: zar nam je u ime „sloge i bratimstva“ spram *takove* „bratje“ viečno neistine na sebi trpjeti?... Tko neuvidja, da sada, gdje se sprema *riešenje sudbine narodah na mnogo i mnogo viekovah obstojat imajuće*, tim preziranja vrednim zapostavljanjem, tim zatajivanjem zadaće naše na Istoku, tim samoubojstvenim izdavanjem svojine i krvi naše s onu stranu Une i Save: da nam se pripravlja smrtni udar?.. Neka nepriatelji, domaći ili tudji, rade što jih volja proti budućnosti i povjesti našoj: Hrvati jih u tom njihovom nastojanju preziru; ali neka se nekive i neljute nad pisci hrvatskimi, ako ovi Boga, to jest historiju (jer Bog *jest* u povjesti!) za svjedoka uzimajuć, pod okriljem njenim nastoje odvratiti od glave svojega naroda prieteće mu s neznanstva, s fanatizma, sa zloće i nebratinstva nesreće i pogibelji.

— Nadalje, do te neprigovornosti spisa ovoga nam je i zato stalo, što ovaj, pretresivajući zanimivo po svu europu „Istočno pitanje“, može zanimati ne samo Hrvate, kojim je osobito namienjen; no i svaki drugi europejski narod: razprava bo ova obsiže povjestne istine toga pitanja tičuće se tja od najdrevnijih vremenah; prati razvitak živaljah, koji su na isto djelovali i uplivali, kroz petnajst stoletjah, nijednoga, iole znatnijega, neizuzamši. Tako, da k točnom poznanju toga pitanja s historičke strani, svatko će moći u tom spisu potrebna data potražiti. — U svrhu te „kritične strani“ diela, sljedimo *sustav notah*.

A to je i naša zadaća; tim putem stupasmo, stupamo i stupati ćemo unapried neustrašimo i bezobzirce sve dotle, dok dobrim ili zlim, brata ili ne-brata, **neodtisnemo za njegovu liniju poviesti i faktah.** Svaki pošten i pravedan čovjek uvidjeti će lahko, da samo pri toj liniji može i smije začeti pravo i iskreno bratinstvo, sloga, ljubav i priateljstvo: preostalo s onu stranu linije mnogo ili malo prostora; k stvari, što se nas tiče, nespada. Neka svatko sàm sebe biedi, što neimade veličajnije povjesti; ili neka se prepire, volja ga, s Providnostju; što ga ova nije silnijega i zmožnijega stvorila... To je samo istina. Sve ostalo natucanje, puste i proste su fraze, kojimi se nastoji kriti ograničenost ili izdaja; tu drugoga srednjega puta neimade.

„Stieg hrvatski“ — kako velite — znajte da je svet i posvetjen; koji pod njim vojuju, gledaju kroz poviest, što je naš narod bio; koja su mu na sve strani pràva svojine i narodnosti. Mi na temelju povjesti, t. j. istine, nastojimo izposlovati našemu narodu ono, što mu drugi gledaju proti povjesti, t. j. na temelju neistine, oteti. Koja strana, u toj borbi, vojuje pravednim oružjem? Koja se ima nadati pri tom zaštiti viečnje pravde? Neka Bog i ljudi sude!

Za nami Hrvati nestoje nikakovi „kolosi“; mi se u toj borbi pozivljemo na Boga i pravdu, a poslje toga na junačku našega naroda sreću! Medju svimi slovenskimi narodi, samo se mi Hrvati možemo pozvati na ovu povjestno-moralno-religioznu utiehu: „.. Ut, si quando aliae gentes ipsorum Chrovatorum terram invaderent, pro iis pugnaret, vindexque eorum esset Deus, victoriam conciliante Petro, Christi discipulo.“ I jer za tudjim neposižemo, s toga i možemo samo mi kazati punim pravom: Bog i Hrvati!

Pisano pod Novimgradom, na Dobri, u Prosincu 1867.

E. K.

Odsjek prvi.

Istočno-europejsko pitanje u VI. i početkom VII. vieka obzirom na byzantinsko-persijske odnošaje.

(Za dobe Justiniana I., do zavladanja Heraklija starijega.)

I. Uvod u istočno-europejsko pitanje u obće.

„Neque a me veritas reticenda est, neque ad gratiam potentium loquendum."
Ex hist. Menandri Protect. excerpta de Sententiis.

»Istočno pitanje" tako je staro po Europu i njezinu sudbinu; kako daleko dosiže poviest Rima, istokom europejsko-aziatskim zavladavšega. *

Prvi traci izhadjajućega pitanja istočnoga opazuju se u dogodjaju onom; kadno u III. vieku prije narodj. Isusova Siriananac, **Antiochus Veliki,** gospodar Medije, Persije, Babylona; napada, proti volji Rimljanah, Egipat (god. 224. pr. Is.); i kada ga **Hannibal** i Etolijci hustiše proti njima. U istinu, tom

* Pače „otcem" toga pitanja imao bi se smatrati, s europejske strane, Maćedonac, **Alexander Veliki:** on bo s vojskovodjami svojimi Parmenijom, Hefestionom, Perdikkom, Seleukom, Ptolomejom, Lysimakom, Antipatrom, Craterom, Antigonom i Arideom zavojevà Grčkom, Persijom, prodrievši i u istu Indiju (med godinami 334—323 pr. rodjenja Isusova).

S istočne strane, imenito od strani Persijanacah; pitanje ovo uticalo je u Europu već u VI. vieku pr. r. Is.: jer Tracija i Maćedonija podčinjene su već Persiji med god. 512—479. Ali to uplivanje Istoka na Europu nije imalo drugoga uspjeha; no što je djelovalo na sudbinu samo grčkoga naroda: koji puk začeo se je protiviti tomu uplivanju i gospodovanju već početkom rečenoga VI. vieka a borba traje neukrotljiva i u V. stoljetju; borba, koja je prouzročila

sgodom istočno pitanje zbilja zasječè u sudbinu europejske politike; i akprem bez trajnijih za onda posljedicah: ipak bude tim dogodjajem Rimljanom put u Orient pokazan.

Jer po smrti silnoga Hannibala († 183), ojačiv se Rimljani sve to većma i na sve strani: savez achajski i etolski (u Grčkoj) pozove jih u pomoć proti Maćedoncem. — Završi se nesmotreni taj čin Grkah bitkom, kod Kynoskephale, Flaminija proti Maćedoncu, Filipu III. (god. 198. pr. r. Is.); a odtud i gospodovanje Rimljanah nad Grčkom svoje prve početke uzimlje. Antiochus bo podlegne u bitki kod Magnesije (god. 190.), a s toga, jer je etolski savez pomogao Antiocha; bude on po Rimljanih, godinu danah kasnije, i razoren.

Oriaškim korakom stade od sada rasti moć Rima spram Istoka. Godine 168. pr. Is. svlada Paulus Emilius maćedonskoga kralja Perseja kod Pydne, i zasužnji ga osobno: posljedica toga čina biaše, da je Epir i Maćedonija spala pod vrhovnu vlast rimsku. Godine 146. i Achaja postadè pokrajinom rimskom, a tim i drugimi napriedovanji, dovukoše se Rimljani do pred vrata aziatskoga svieta.

Prvi njihov uspjeh, u Aziji, pada na god. 138. pr. Is.; kadno Attalus, kralj Pergama, državu svoju Rimljanom oporuči. God. 130. Pergam je već posve rimski.

Brzo zatim razvili su se glasoviti u povjesti ratovi pontičko-rimski, pod **Mitridatom,** kraljem Ponta (med g. 88—66.

---

divnih primjerah junačtva i požrtvovanja (tako pobjedu Miltiada nad Persi, kod Marathona — god. 490. pr. Is. —; poraze **Xerxesa** kod Salamisa, Platêe i Mykale — 487—479 — izvojevane, i koji bihu okrunjeni neumrlim činom Leonide kod Thermopylah).

Ali upravo zato, što se to zametnutje istočnoga pitanja toli u VI. i V. vieku od strani Persije, koli i ono u IV. vieku za vladanja Alexandra Vel., neproteže uplivom svojim dalje grčkoga svieta: to mi pravu dobu toga pitanja počimljemo tek s početci zasiecanja rimskoga svieta u pitanje ovo. Taj bo sviet, gospodar mal ne već sve Europe s ovu stranu Rajne i Dunava, dižući se ili padajući u Orientu; prelivao je slavija ili trepet svoj neposredno i na svu civiliziranu po njem našu stranu svieta. Istočno dakle pitanje tim zbilja biaše istočno-europejskim, i takovim se je do dana današnjega uzdržalo.

pr. Is.); koji su se dovršili pobjedom **Pompeja Vel.** nad Mitridatom, kod Nikopolja, stečenom; koji si i s te nesreće sàm život svoj uzè. Pontus pako ostade rimska pokrajina; počim bi već godine 75. Bitinija istu sudbinu izkusila bila.

S padom Ponta, podlegne i Sirija; Rimljani iste godine (64. pr. Is.) zauzimlju Jerusolim i brzo svu Palestinu. Odtud se je sila njihova sve dalje širila tako, da godine 53. pr. Is. već sa Parthi ratuju.

Ovako s njekoliko prugah naslikav prve početke, razvitak i napredovanja Rimljanah na Istoku, opazujemo: da s više manje sreće zadržali su oni upliv i vladanje svoje u Aziji do u II. viek poslje narodj. Is.; osobito za vladanja Trajana, Hadriana, Marka Aurelija (tako Armeniju i Mesopotamiju zauzeli su god. 114—115 po Is. nar.).

Pojav Gotah u Daciji i na crnom móru (oko g. 180.) s jedne strani; a ustanovljenje novo-persijske države pod **Sassanidi** (vladala ta dynastija od g. 227—651), prouzročì; da je sreća Rimljanah na Istoku klonuti stala. Ali snazi njihovoj još veći udar zadadè dioba carstva rimskoga, za vladanja Dioklecianova, medju četiri cezara, a malo zatim i razpolovljenje istoga carstva u istočno i zapadno: tako, da su već za vladanja **Konstantina Vel.** Persi ulogu Rimljanah preokrenuli; koji iz napadačah i pobjediteljah, postali su napadani i pobjedjenici. Premeštajem pako Prestolnice rimskoga carstva u **Konstantinov grad,** u Byzant (god. 330. po Is. nar.): istočno-rimsko carstvo preuzimlje, skoro izključivo, zastupanje Europe spram istočnoga pitanja; koje se je sve to jadnije po Byzantince, spram Persijanah, razvijati stalo.

Nespada u ovaj spis opisivati razne faze razvitka byzantinsko-persijskih odnošajah, kako su se ovi od dobe Konstantina Vel. do zavladanja cara Justiniana I. (začeo vladati g. 527.), više manje pogrdno po Byzantince (koji su sebe u svih svojih spomenicih, u svako doba »Rimljanî“ nazivali i tim se imenom dičili i onda, kada je već grčki živalj posve iztisnuo latinski iz državnoga života istočno-rimskoga carstva) razvijali. O slavi kakovoj Byzanta s te strani, ako izuzmeš poredki koji slavni čin vojnički, već ni govora nije. Radilo se je samo još o više manje uspješnom ili sramotnom otimanju se naprama Persijancem i drugim barbarom Istoka: odtud i

*

viečni oni strahi i trepeti odsjevajući kroz Byzantince na ostalu Europu. — Ta viečna kriza europejska, imajuća svoj neprestani izvor u istočnom pitanju, podigla se je na najveći svoj stepen po smrti cara Justiniana I., osobito za vladanja carevah Tiberija, Mauricija, Foke i Heraklija: doba to, koja zasjeca u pojav Hrvatah na jugo-istoku Europe, i koju ćemo mi upravo toga radi savjestno i pozorno na svojem mjestu pratiti; da se odtud na važnost, ozbiljnost i odlučujuću snagu posredovanja toga naroda, i to u najpogibeljniji hip po rimsko carstvo, zaključiti bude moglo.

Već smo u »Proslovu« označili zadaću, koju smo si pridržali izvesti u dielu „Poviest Hrvatah“; obzirom na svestrani narodnji život plemena našega, začemši od najdrevnije povjestne dobe njegova živovanja u staroj još pradomovini za-Dunajskoj. Imenito, u poviesti „Velike Hrvatske“ *, koju pratimo tamo od IV. vieka prije rodjenja Isusova; mi ćemo sustavno razvijati uplivanje i uticanje Europe na Istok, i razvijati, kako je to uticanje odbijalo na sudbinu naše strane svieta. Ali ćemo zajedno povući i parallelu, pišuć uviek duhom najstrožije kritike i nepristranosti,

* Povjestnu slavu i veličinu Hrvatah na jugu Europe, niti je moći shvatiti ni pojmiti, bez točnoga poznavanja njihove prošlosti u pradomovini njihovoj, „Velikoj Hrvatskoj (Chrovatia Magna, Konstantina Porph.).“ Divna li i velika je ta prošlost, odgovarajuća posvema veličini države, po okrunjenom piscu označene! — ali je divnije, što se nije dosada našlo hrvatsko pero, koje bi bilo bar pokusilo baciti kakovi tràk svjetlosti na prizore, s kojimi bi se i najslavniji narod ponositi mogao. Pa ipak, ako i ne odkrivanje slavnih činah davnih predjah naših,; to bi bio bar onaj logični axiom: „neima prouzroka (effekta) bez uzroka“, neodoljivo morao nukati pisce hrvatske: da potraže uzroke velikoj svojoj južnoj povjesti, u povjesti sjevernoj. — Jer ako se smie logično iz povjestne veličine južnih Hrvatah, zaključiti i na bivšu njihovu veličinu na sjeveru (a to se može tim većma, što se nije sav naš narod, no samo dio ovoga preselio na jug): isto tako logično mora se dopustiti, da nebi bio taj narod mogao poduzimati ona čudesa junačtvah na jugu, kad nebi bio zmožan i velik i na sjeveru.

Tu istinu nije mogao zatajiti ni sustavni protivnik našega naroda, bivši beogradski profesor (a to ga dovoljno spram nas ozna-

tè odkriti su uticanje i su-uplivanje našega takodjer naroda na taj razvitak istočno-europejskih odnošajah tja do dobe drugoga odlučnoga provala Hrvatah na jug*; a odtud će se vidjeti i njegova važnost povjestna kroz mnoge viekove i u obće, i kao jedinoga za onda zastupnika slovenskoga življa u poviesti čovječanstva, za onih užasnih ne samo katastrofah, no i kataklismih družtva europejskoga. Naš hrvatski narod biaše onaj, koji je timi svojimi povjestnimi antecedencijami pružio sgodu i mogućnost i ostalim, istočno-sjevernije ležećim slovenskim plemenom, prodrieti u VI. vieku iz zaboravi svoje, na polje povjestne javnosti. — Ali neimajuć ta plemena u sebi niti sile postojanosti i uztrajanja; ni plemenina značaja zavojevanjah; ni dovoljne bojevnê snage, junačtva i odvažnosti: brzo su se u moru dogodjajah, koncem istoga VI. vieka, utopili; k čemu ne samo medjusobna klanja, no i prihvatjenje voj-

čuje), Šafařik: samo što je on, da pokrije tu veličinu hrvatsku, posve svojevoljno sjeverno-hrvatsku državu razciepkao, ni više ni manje, no do u 5—6 državićah! — Ove i nebrojene druge samovoljnosti i nedosljednosti njegove, kao i drugih pisacah, izpraviti ćemo, rukovodjeni izvornimi spomenici; da tako, za sva vremena, istine od romanah razlučimo: dakako „sine ira et studio"; jer ne s pisci, kojih neima više, no s njihovimi djeli, koja preostaju, baviti se je nam.

Odnosno pako na povjest južnih Hrvatah; u rečenom djelu izvadjamo granice i prostor zauzetih po njimi zemaljah, rimskom njekoč carstvu pripadavših; — zatim moć i silu njihovu narodnju, kao i odnošaje nezavisnosti na sve strani i kroz sve viekove; — odnošaje vierozakonske; — razpravljamo, nadalje, prevažno pitanje: odkuda Hrvatom trostruko nariečje: štokavsko, čakavsko i kajkavsko? sva ova, i ostala njeka pitanja i predmete, laskamo si, da smo po zahtjevih najstrožije kritike na obranu pràvah i svojine našega naroda svestrano obranili tako, da u buduće o njih razborite dvojbe više neće moći biti.

* Prvi odlučni proval Hrvatah, na jugo-zapad izvedeni, u namieri naime tudier za stalno ustanoviti se (jer Hrvati neprestano, osobito II—IV. vieka ere kršćanske, udarahu čez Dunav u rimsko carstvo): sbio se je g. 568., kadno se dio naroda — onaj med Moldavijom i Matrom planinom — odlučio s priateljskim si narodom Langobardah, uputiti se na jug, da si tuj potraži novu otačbinu. — U „Poviesti Hrvatah", imenito knjizi II. — koja je sva posvetjena drevnosti „planinskih Hrvatah" — pisac sljedom sljedi, spomenicî u ruci, zanimivi taj dio plemena hrvatskoga selećega se na jug: navla-

ničke službe u redovih istih svojih nepriateljah, nemalo je doprineslo; udarajuć s ovimi na suplemenike svoje. A tim se sbilo, da su ne samo postali nemoćni suzbijati navale barbarah iza Dona na Dunav navaljujućih; no brzo ovim i podlegoše tako, da su ne samo povjestno, no i narodno izumrli; pretvorivši se vremenom u tudja plemena, da jim neostà ni traga ni glasa. (Moldo-Vlaška i Erdelj današnji).

Ove istine vratiti ćemo podpunoj njihovoj svjetlosti, proti hotomičnom ovih izkvarenju u stanovite sustave i svrhe. Strašno bo je to poduzetje historiju, koja je po sudu čovječanstva „svjedok istine", u nebratinske ili svoje vlastite cilje izvrtati nastojati: to znači pogrdjivati isto čovječanstvo. — Ali „prisegla je zemlja raju" da tako nebude na uviek!

Nitko 'si nebi u nas glave trô, kako se rači pisati ovomu ili onomu istine izvrtatelju na štetu našu; kad nebi pri tom užasnije

---

stito, dobu toga seljenja i uzroke; ime i narodnost njegovu; povjest i zemljopis u drevnoj i novoj domovini itd. Buduć da je to pleme zauzelo izključivo zapadno-europejske krajeve u novoj postojbini — od Panonije do u današnji Piemont i južnu Švajcarsku pružajuće se —: ono nije, kao takovo, uticalo — izuzamši prolazne upade, koncem VI. i početkom VII. vieka u rimsko carstvo (Istriju i Dalmaciju) izvedene — u istočno pitanje, osim nješto u tursko doba: s toga u tom spisu malo će o njem govora biti. Ali neima dvojbe, da kao cielokupni dio i su-član hrvatskoga naroda i narodnosti — koju vindicirati mu, na neoborivih temeljih povjestne istine proti platjenim povjestnikom, pisac si drži za najmiliju zadaću života i poslovanja svoga —; kao takovo, velju, jest pleme ovo sudionik i sve slave i biede cielokupnoga naroda. Njegova buduća sudba najtjesnije je skopčana s ostalim hrvatstvom; dà, na život i smrt! — a samo kroz ovo i s prej. habsburg. domom.

S toga, ne razciepkanje njegovo, u korist njeke, ubitačne pó-nj, izmišljene narodnosti „slovenske" — u ime, tobož, „sloge i bratinstva"! — brani naša politika spram Planinacah: no mi zagovaramo istovietnost krvi i imena, na temelju povjesti; na obih nas sreću i jakost. „Ciepkati" bo cielost hrvatsku u ime tudje sloge, mi držimo mahnitostju; a uz to, u ime te iste tobožnje sloge, to ciepkanje goniti na temelju pogrde povjesti i proti istini „jedinosti naše": to mi držimo za nemoralno. Takovu slogu, slabeću narod hrvatski na korist neprijateljah njegovih; a ne Planince Hrvate mrzi politika „stranke pràva". — Razumijmo se . . .

bilo to: što se učeni sviet (koji nije voljan, ili mu neide u prilog prodirati, težkim trudom, u povjestne istine pojedinih slovenskih plemenah ili ovih medjusobno tičućih se) naprosto pozivljê na spise dvih, tri-li tobožnjih „autoritetah slavenskih“; a što ovi tvrde, to jim je onda Biblija, ili onaj nepomični ugolni kamen; na kojem često snuju isti nepriatelji slovenski najodurnije osnove svoje. — Dà, riedko je već naći učeno tudje dielo, u kojem se nebi snovalo i pisalo, pozivajući se jednostavno na tudju glavu, i o kojem nebi se moglo reći: »mon siége est fait.« Velikoga truda i napora stajati će, istini pristup otvoriti u neoskvrnjeni hram znanostih! Dok nebudu Hrvati u posjedu učena družtva, kojemu će biti sveta zadaća tu istinu odkrivati, mjesto ju zastirati u svrhe i na račun onih upravo, koji ju proti nami pogaziše; i koje će odkritu istinu priobćivati učenim družtvam ostalih narodah: dotle nastojanja pojedinacah mogu, istina, uplivati na osvjedočenje pojedinih tudjih poštenih učenjakah a i tomu odgovarajuće posljedice postigavati; ali u veliko, laž će nad istinom još uviek slavije slaviti.

S toga najpriečija zadaća hrvatskih pisacah jest ta: spisi svojimi bistriti prije svega gušćaru usried vlastita naroda, usried njega istini vrata otvarati; a kad jednom zdravim umom nadareni naš narod istinu ugleda, a opaziv ju, u njem se probudi zmožno čustvo narodnjega ponosa s jedne strani; s druge pako sgnjušenje nad nečistim râdom i posljedicama, koje su mu za svrhu služile: o, onda će taj narod, nalazeći se u posjedu istine spram spljetkarah, više sàm učiniti da ova prodre na vidjelo, nego li sva učena družtva ovoga svieta. — Ćut bo uvriedjena ponosa i dostojanstva cieloga jednoga naroda neodoljivo imponira svemu, što je pošteno i ponosito: osvjedočenje narodnje uvažuje se i spram krivih „autoritetah“.

Ali da se vratimo k nazočnomu poduzetju, koje je u ovom hipu zvano da doprinosi k velikomu ovomu narodnjemu cilju: mi u njem začimljemo s dogodjaji, kako jih vidimo da su se razvili spram Istoka u drugoj polovini VI. vieka. — Opisujemo najprije stanje Europe i zapadne (male) Azije u oči drugoga provala Hrvatah za-Dunajskih na jug europejski (u VII. vieku), u onoj naročitoj namieri, a ne slučajno, izvedeni (što tomu ogromnomu

poduzetju posve drugo, veličajnije, lice podava!): da si tudier izvojuju novu otačbinu. — Zatim pratimo to stanje Europe i Istoka — u raznih odsjecih — viek po viek; i neprestajemo istodobno pokazivati i na uticanja, uplivanja i posredovanja našega naroda u isto to istočno pitanje, a tim izvan dvojbe stavljamo, koli odličnu uviek, a ne redko i odlučujuću zadaću i ulogu vršio je narod naš pri toj velikoj borbi čovječanstva — naobraženosti proti barbarstvu —; i kako se je on umieo njom koristiti, ali kako je znao često i posrnuti. No u silnih tih, kroz tolike viekove vodjenih borbah, ne jednom dolazio bi on tik na kraj ponora; život mu narodnji visio samo o vlasu: ali Viečni promisao drugčije s njim odredi; uviek bude pridržavan, da odvratja od čovječanstva velike nesgode. — Zar utieha i nada u tu zaštitu Promisla, nemora li nam biti jamstvom i za budućnost?..

---

2. Odnošaji byzantinsko-persijski druge polovine VI. vieka.

(Pod vladanjem Justiniana I., Justina II., Tiberija i Mauricija.)

Persija, Huni, Obri, Bugari, Saraceni, Tatari i Turci (da zašutimo neznatnije pukove barbarske; prolazno uznemirujuće, iz Istoka, Europu): kao krvava kakova nìt vûku se po povjesti Byzanta i čine ga, ne jednom, tresti se i trepetati, zaharečena, pred njimi. Razni ti življi pitanje istočno oviekoviečiše, postepeno, u Europi sve do današnjega dana; tè ako i netrepti danas Europa pred Turčinom; a ono jamačno svaka velevlast europejska trese se pred posljedicami, koje imadu po svaku izmedj njih naravno sljediti; bude li turstvu kraj učinjen u Europi pod uplivom i uvieti, protivnimi njihovim težnjam i probitkom. U tom jedino sastoji, u naše doba, sva neizrečena važnost i ozbiljnost pitanja istočnoga.

Ali vratjajuć se, zasad, k prošlosti (jer ćemo tu političku važnost sadašnjosti ovoga pitanja posebnim spisom razpraviti), mi ćemo rečene narode sljedom sljediti; svi bo ti življi životno su upleteni i u sudbinu tè život našega naroda; samo što se mi u tom spisu ograničujemo na one življe, koje nalazimo još bivstvujuće u VI. vieku.

Obustavimo se ponajprije pri zmožnomu te dobe (druge polovine VI. vieka) **narodu persijskomu**, koji se je upravo sad podigao na najveći stępen slave svoje i moći spram rimskoga carstva, i pratimo ga do vremena napomenutoga već drugoga provala Hrvatah na jug europejski: pa će se svatko osvjedočiti, kako sudbina Persije upliva odlučno u naš narodnji život, a opet taj još odlučnije u život Persijanacah: s našim bo pojavom na jugo-istoku Europe, padaju ovi iz vrhunca zmožnosti svoje, kroz viekove slavno branjene, upravo u ništicu i robstvo svojih robovah; iz kojega potamnjenja spram Europe, oni se više nikada izkopati nisu mogli. — To je odlučno

Mi, da naša tvrdjenja i vjerodostojno podkriepimo ; pozivljemo se uviek na nami stranske, većinom suvremene byzantinske pisce, od kojih prie pristranost, nego li protivno, očekivati možemo. Tako i u borbi byzanto-persijskoj činimo; navadjamo pisce, koji ni vlastita naroda svoga slaboće nekriju.

Eto nas u dobi vladanja jednoga izmedju najslavnijih byzantinskih vladarah poslje smrti Konstantina Vel.; u dobi Justiniana I. (vladao od g. 527—565); no kojemu je stao nasuproti još silniji vladar Persije, Chosroës I; slavni potomak, slavnih Persije vladarah: kao što mu biše otac Cavades, koji je vladao 41 godinu; djed mu Perozes, gospodovavši 24 godine; Zamasphes itd. Sàm pako Chosroës vladao je 48 godinah takovom slavom; da ga Agathias Dariju, pače i Xerxu i svim najodličnijim vladarom Persije predpostavlja. — Da spis ovaj čim većma prikratimo; propušćamo sljediti sve faze bojevah, vodjenih za duga vladanja tih dviuh vladarah istoka i zapada; tè ćemo napomenuti samo to, kako su stajali odnošaji med Europom i Azijom pri smrti i zadnjih godinah vladavine Justiniana.

Agathias, Myrinejac *, suvremenik cara Justiniana I., ovako slika stanje Europe i kršćanske Azije u svoje doba: „...Buduć

* Nazvan tako od rodnoga si mjesta Myrinae, u Aeolidu Azije — odtud i Asianus —; rodio se okó g. 536—7. Odvjetnik najprije, i pjesnik, napokon državnik i važni svoje dobe povjestnik; zaslužan po domovinu tako, da su mu zahvalni zemljaci spomenik podigli. Umró okó g. 582, dokle mu i spis dopire. — Agathias nastavlja povjest prekinutu po Prokopiju cezarijskom.

pako, da u to vrieme, u koje sam dopao, užasni ratovi, u raznih stranah svieta, proti očekivanju, su se razpirili, i mnogih barbarskih narodah seljenja učinjena ... pače i narodah te gradovah razori sbili su se; pukovi podjarmljeni, naselbine napuštane, i mal ne sve stvari čovječanstva iz svojeg mjesta pokrenute su („..et tantum non humanae res omnes loco suo motae...)“ Dà, užasna ta slika obrazovana čovječanstva sklonila je upravo i pisca ovoga, kako sàm izpovjeda *, da popiše divne prizore i da jih sačuva uspomeni potomstva. — Ovdje mi pozornost čitatelja obratjamo na onu prevažnu obstojnost, da je jadikovanje Agatije tim znamenitije po stvar koju mi opisujemo; što je to opis dobe inače „slavna“ vladara Justiniana I.

Da se medju ovimi »mnogimi barbarskih narodah seljenji« ima razumjeti i prvo seljenje Hrvatah na jug, sbivše se godine 568., spada razpravljati u „Povjest Hrvatah«.

Uz silne ratove na Istoku vodjene, bilo se to doba boriti Byzantincem i na zapadu, u srdcu Europe, u Italiji, s Goti, i ovih pomoćnici Franki i Alemanni; i akoprem su odlučne pobjede Narses-a stvar Byzanta s te strani, privremeno, u povoljniji stališ postavile; ipak ob Istoku ovako se izrazuje Agathias: „..Svratit nam se je na persijske ratove. Medju Rimljani bo i Persijani najteži već od mnogo vremena bjesnili su bojevi..“ te poveda nadalje, kako ni ista primirja nisu se strogo, i to samo mjestimice, obdržavala. Ovo stanje stvarih tako se Justinianu pogibeljno vidjelo »... da se je već začeo bojati, ako Persijanci pobjede Laze — narod kršćanski, susjedni Persiji a vjerni saveznik Byzanta — ništa jim već priečiti neće, da po crnom moru bez svakoga straha ploveći, i nutrnja mjesta carstva rimskoga napasti će moći « ...** Tako su dakle već za Justiniana klonule stvari Byzantinacah; da je sudba njihova još samo od sudbine saveznikah i jedne izgubljene bitke zavisila!

A nije se tomu ni čuditi, ako se uzme u obzir: kako u 28.

* „..parum honestum fore, si res usque adeo magnae atque admirandae... nullis scriptis proditae silentio praetermitterentur.“ Vidi sva navedena Corp. Scriptor. hist. Byzantinae, Editio Bonnen., Agathiae praefatio, pag. 7.

** L- c. Lib. II. C. 18. str. 103—4.

ljetu vladanja Justinianova, računala se je tristo dvadeset i jedna godina neprestanih nesretnih bojevah rimskoga carstva u Colchidi, zemlji rečenih Lazah; da se Persijani odtisnu od crnoga mora. Ali kad tako, onda nije se ni tomu čuditi, da se je napokon prisiljena vidio isti Justinian, da se ugne većim nesrećam skloniti Chosroësa da š njim mir na petdeset godinah sklopi, sramotni po Rimljane tako, da ga Agathias, sa stida, ni zabilježio nije; ali, istini za volju, učinì to nasljednik mu u povjesti, Menander (De Legat. Romanorum ad gentes, C. 3. p. 351—2. Corp. Script. hist. Byz. Ed. Bonnensis), iz kojega znamo: da su se Rimljani obvezali platjati Persijanom, u ime mira („pro pace"), svakogodišnje 30.000 zlatnih penezah; i to da bude platjano kano „harač (tributum)".

I odahnuli bi si bili Byzantinci, bar pod bremenom toga harača; kad se sljedom nebi bile pojavile nove bujice, koje ako i kratkotrajnije, od strani istočne, ali tim su većma priličile paklenomu razuzdanomu jarku (torrent), sva naokolo pustošeće. Takovoj bujici naličilo je pleme Hunah, nazvanih Uturguri i Kotriguri (Kuturguri), koji su takodjer za vreme zaharačili rimsko carstvo. Ali o njih, kao tek prelaznom zlu, nije vredno ni uspomene voditi. — Strašniji se je bič spremao Rimljanom sa strane zapada, Italije; tamo bo, jedva bihu svladani silni Goti, što neslogom byzantinskom namamljeni **Langobardi**, ostaviv sjedališta u Pannoniji, uputiše se da zauzmu Italiju (568-me). I sauzeli su ju, goniv iz nje, kroz viekove, Grke, prvanje gospodare. Badava ovi nudiše Langobardom novce, da jih tim sredstvom ukrote; badava jih snubiše, da stupe u njihovu vojničku službu proti Persom: tamo kalež muke nikad se nije izpraznio.

A i **Obri** začimlju pomoljivati svoju divlju glavu, kako ćemo na svojem mjestu opaziti; napokon jade Rimljanah nadopuniše i upadi sve to divljiji Slovenah.

Sklopljeni pod Justinianom mir, bude pod njegovim nasljednikom Justinom II. brzo poremetjen, a odtud opet čitavo vrelo nesrećah po Rimljane se raztvorilo.

Stranom obolost byzantinska, nemoguća podnašati tolike sramote i poniženja, da plaća nepriatelju svojemu horač; kojemu se

je do rečenoga sramotnoga mira bar s poštenjem otimala; stranom i sve to većma rastuća gordost i bahatost Persijanacah, učinila je ove nenasitnimi i sve to većje žrtve od Rimljanah zahtievajućimi: odtud nova nesporazumljenja i ratovi.

Menander, nazvani Protector*, nastavljač historije Agatijove, ovako nam predstavlja napredovanje Persah pod nasliednici Justiniana I.

Godine 566. poslà Chosroës I. poslanstvo k caru Justinu II. s glasom: da bi se njekoja, medju Rimljani i Persijani viseća pitanja miroljubivo naravnala. Oholi Byzantinac odpravi poslanstvo to, neprivoliv na ništa. Ali to vladanje Byzanta bilo je tim nesmotrenije, što je upravo rečeno poslanstvo nosilo u sebi klicu strašnih budućih burah po sav zapadni sviet. Jer brzo zatim eto iz Persije i drugoga poslanstva, ali ojačanoga taj put i poslanstvom **Saracenah.** Lukavi bo Persijanci znali su potaknutí neznatno još za onda pleme ovo (kojega dio biše zaharačen Byzantu, dio jedan pako biše još slobodan) proti Rimljanom; nahustiv nezavisne Saracene, da se i oni pridruže k njihovu poslanstvu sa svojimi opet zahtjevi, koji po haraču zaudaraše. U tu jih svrhu Chosroës uzeo pod svoju zaštitu. Medjutim i to dvostruko poslanstvo kako došlo, onako i prošlo, neobaviv ništa. **

Eto čitatelju prvoga pojava, koji se je kasnije do strašnog biča po svu Europu i Afriku razvio, pojava Saracenah***, na koliko ovi stupaju spram Europe sa zahtjevi svojimi. Ta klica, koja se je tečajem vremena razvila do užasnog stabla; nosila je u sebi i za naš narod dosta jadah i nevolje. Eto kako vrieme svadja narode!.. Ova smo ovdje zato izveli, da hrvatski čitaoc upozna od prvog počela i vrela one življe, koji u istočno pitanje u obće, kao i u prošlost našu duboko zasiecaju. A toga radi upravo god. 566. jest i po nas znamenita glede na posljedice svoje.

* Carigradjanin; i on u mladosti odvjetnik, no koje mu zvanje dozlogrdi tè se posveti pisanju povjesti i državnim službam, od koje mu i nametnuto ime „Protectora.“

** Corp. Script. hist. Byz. (Edit. Bonn.) Menander, C. 6. p. 290-5.

*** Saraceni, arabsko pleme, tako nazvani od razbojničtvah; jer saraka, u arabskom jeziku znači ajdukovati.

P r v a posljedica uzkratjene po Justinu privolje, biše za onda ta: da su Persijani ugovoreni mir proglasili razkinutim; dočim su Saraceni začeli udarati na suplemenike svoje, Byzantu podčinjene. Tim se je pitanje istočno znatno zamrsilo. Mi ćemo posebnim odsjekom propratiti odnošaje saraceno-europejske; neka, medjutim, blagi čitatelj ove p r v e p o č e t k e tih odnošajah iz vida neizgnbi.

Moguće, da taj pojav Saracenah nebi valjda bio od toli turobnih posljedicah, kad se nebi bila istodobno pojavila i druga jedna klica budućih burah i urnebesah po zapad; koja pri svojem prvom pojavu, istina, nije nepovoljnom se po Rimljane pokazala; no kad joj plod dozrielì: onda jao i pomagaj! A to je pojav **Turakah,** na koliko su začeli uplivati u sudbu Europe. Jer i Saracenah i Turakah trag siže u povjesti Azije dublje od VI. vieka. — Taj pako pojav turski, neposredno na Europu odsjevajući, po povedanju Menandra *, imao je sljedeći povod:

Početkom četvrte godine vladanja Justina (g. 568), dodje u Byzant poslanstvo zmožnoga vladara Turakah, **Disabula,** koji je mnoge narode podjarmio i onkraj Kaukaza, okó hvalinskoga móra, na daleko se pružajuću državu posjedovao. Opisuje povjestnik, kako su ti Turci „. . u bogatstvu i zmožnosti („opibus et potentia“) napredovali i rasli“. Kako su poslanstvo svoje ka Chosroësu u Persiju poslali, ponudiv ovomu priateljstvo svoje i trgovačko obćenje sa svilom. Bahati i surovi Chosroës odbija njihovo priateljstvo, govoreći: „Svekoliko pleme scitičko perfidno je i promjenljivo“.. a ponudu trgovačke sveze suzbije on tim; što je dao svu na ogled donešenu svilu pred istim poslanstvom spaliti, da ovako dokaže, kako njemu nije ni do svile njihove ni do trgovine stalo. Što više, sve poslanstvo, do trojice ili četvorice, dade Persianac p o o t r o v a t i; da jih tako poplaši, da ga u buduće nedolaze više uznemirivati. Uz to nastojahu Persijani uputiti Turke, da jim je podnebje persijsko naudilo; to jest strašne vrućine, njim, ljudem planinah i sjevera. Medjutim, Disabul znao je za pravi uzrok pomora „tè odtud porode se nepriateljstva med Turci i Persijani.“ — S toga i odluči mudri Disabul, voljeti gojiti priateljstvo s Rimljani, nepriatelji Persah i š njimi u trgovačke odnošaje stupiti, „koji svilu

* L. c. Cap. 7—8. p. 295—300.

češće rabe nego li drugi ljudi". Tko bi ikada mogao pomisliti, da će toli odlično civilizatornoga duha taj prvi pojav Turakah, imati toli divljačke posljedice po Europu, obzirom na kasniju narav plemena toga!

Turci dakle pošalju poslanstvo u Carigrad, koje ugovoriv s Justinom savez priateljstva, položi zajedno najsvečaniju prisegu, da će Turci biti vjerni saveznici Rimljanah proti Persom i proti svim njihovim nepriateljem. »Tè na taj način, veli Menauder, postao je narod turski priatelj Rimljanah.« Bez dvojbe, za onaj hip; ali kad bi nesretna ograničenost duha čovječjega, u predvidjanju budućih dogodjajah, mogla samo posumnjati, kakove plodove nosi u njedrih svojih to tursko priateljstvo po Byzant i Europu: oh, kako bi se ga bili Carigradjani otresli! A naš narod, koji je još onda mirno za Dunajem boravio; nije ni posumnjao, kakove mu gorke plodove sprema u Carigradu godina 568-ma, i da mu se sprema četiri sto godišnja borba s narodom na Volgi, Kaspičkom móru i Kaukazu obitavajućem; da će on biti predzidje i štit Europe spram toga naroda! — O nije u poviesti slučajah; sve njeka tajna, zmožna ruka rukovodi! Ta tajna, nevidljiva ruka eto što neučinì iz te klice od g 568., kakovi to iz nje gorostas-hrast niknù; kako se razvijao kroz punih eto 1300 godinah (568—1868)! A sad pada: pàdom svojim, koga će utamaniti (jer utamaniti će mnoge)? Oj ograničenosti duha čovječjega! pokori se tudier pred onom tajnom rukom spram toga pitanja. Toliko se ipak o njoj mora očekivati, da će ta ruka štititi pràvo, istinu i požrtvovanja!

I turskomu pitanju otvaramo posebne odsjeke; ovdje samo na vrelo toga pitanja pokazujemo, moleć čitatelja, da na godinu 568-mu nezaboravi.

Vidismo dosad, kako začimlju Rimljani u družtvu Turakah, Persijani u družtvu Saracenah, konačnu borbu za upliv ovi na zapad, oni na istok voditi. Krvava se usljed toga borba zametnù, a tim jednostavno rimsko-persijsko pitanje postaje već trostruko zamršenijim: Rimljani i Persi, Turci i Saraceni.

Ali k tim zamršenostim eto u isti mah i nove; jer k svim tim boriocem Istoka, pridružuje se novi, strašni živalj, živalj **obarski** (avarski); koji takodjer s priateljstvom spram Byzanta

začimlje; jer otresav sa sebe jaram rečenih Turakah, utiče se k Byzantincem, a zaharačanjem i razorom dovršuje.

Živalj taj pojavio se je u klici još za vladanja Justiniana I., ali tek kobne 568-me godine postaje zmožnijim, kadno po odlazku Langobardah u Italiju, zauzè Pannoniju; počim bi se već prije (g. 566.) razorom države Gepidah, u družtvu s Langobardi, i zauzetjem zemlje njihove ojačio bio. Tim načinom postadè on neposrednim susjedom našim još u drevnoj domovini našoj. — Buduć da i obro-byzantinsko pitanje posebnimi odsjeci razpravljamo: to smo i ovoga življa prve početke ovdje napomenuli samo zato, da se u savezu dogodjajah istočnoga pitanja i ta klica vremenoslovno poreda; da se vidi, kako iz prvobitne jednostavne karike rimsko-persijskoga pitanja (Hunni bo ovostranoga Kaukaza, kao narod skitajući se, bili su samo „tertius gaudens" medju glavnimi borioci, sada ovoga, sada onoga za novce pomagajući; ali zato i jesu, kao i ostali pomoćnici, u tom velikom trenju dvih silah, malo po malo i posvema iznikli) pristupljale su redomice i vitice obro-saraceno-tursko-europejske. — Ali vratimo se k Persom i njihovimi napredovanji.

Dočim se Carigradjanom na Dunavu i Savi od god. 568-me grozni bojevi sa Obri otvoriše, a Langobardi u Italiji oriaški napredovaše: u tih jadnih obstojnostih bude Justin prisiljen započeti ratovanja s Persi g. 570. „Mnogi, istina, bihu uzroci ratu medju Rimljani i Persi, veli Menauder *, ali više svega nagnao je cara puk turski, da proti Persijanom krene." Lukavi dakle Turci umieli su se dobro okoristiti priateljstvom s Byzantinci; jer upadši u Mediju, poslali su poslanstvo u Carigrad s pozivom: neka i car na Perse navali, da uzev ih ovako medju dvie vatre; laglje jih pobjede. Justin, kojemu je stalo bilo do priateljstva Turakah, primi ponudu i o pohodu na Perse misliti stane.

Dok on u misli o tom, eto i poslanstva persijskoga, koje zahtjeva harač. Porugljivo i opet odpravi Justin poslanstvo ovo, pače zaprieti mu, da će uništiti Persiju i kralja joj nametnuti. — Zametnu se dakle rat u Armeniji; prvi napadači biahu Rimljani, česa

* L. c. C. 16. p. 311. i slj.

radi i bacahu Persi svu odgovornost s prekinuta mira na ove. Nespada ovamo opisivati razne episode dugotrajnoga rata, samo ćemo glavne rezultate bilježiti, jer ovi su odlučivali. U obće poražívani Rimljani, morali su se silno poniževati pred Persi: tako god. 574. poslanik rimski donio je sobom 45.000 zlatih novacah, da bar primirje kupi*. A i kasnije, u Armeniji poraženi („nam victi caesique sunt Romani“), opet se upuštaju (g. 577.) u dogovaranja sa Persijanci, i na platjanje 30.000 zlatnih pinezih (nummorum aureorum) svakogodišnje obvezali su se.

Ovako ponižen car, nije ni čudo, da zametnuv sve ostale odnošaje svoga carstva, on samo na persijski rat je mislio i o njem se starao („.. cui omnia prae bello Persico nullius momenti erant..**“ Odtud vidno, koli životno biše po rimsko carstvo pitanje persijsko; niti smijemo to, da bi jedan hip, izpred očiuh izgubiti, da se uzmogne važnost momentah dostojno ocieniti. — Obri, Langobardi, Sloveni, sve to od nijedne ciene nebiše (g. 577.) za Justina; on samo Persiju kao móru svoju poznavaše. I punim pravom, kako ćemo odmah viditi.

Godine 578—9 ponovi se rat na Istoku, nesretno po Rimljane; jer nevjerne Byzantince isti kršćanski narodi Azije ostavili su***. U to i u Európi „sva skoro Italija strovaljena i razorena bude po Langobardih..“ Senat Rima grada zamoli u cara pomoć. „..Ali persijski rat, jadikuje Menander, to doba u Armeniji i na Istoku ne samo nije popušćivao, pače u sve žešćoj se borbi predstavljao †“.. Samo dari, to jest harači, uspjeo je Justin po nješto utišati Langobarde. Ali nije se tim oružjem dalo vojevati s Obri, kako ćemo na svojem mjestu vidjeti. Punim dakle pravom očevidac svjedok, kojega sljedimo, ovako nariče nad sudbinom svoje domovine: „..Osim toga vojskah, neću reći koje bi dovoljne bile da se Obrom protustave, nu da bi i najmanje kakove imao car („..Sed ne minimas quidem (copias) omnino habebat)..Jer sve vojske, koje je popisao, u perzijskom ratu, u Armeniji i Mesopotamiji, zabavljene biahu..“††

* L. c. Menander de Legat. Rnorum ad Gentes C. 10. p. 389-90.

** L. c. ib. C. 25. p. 328.

*** Ib. C. 26. p. 328—9.

† Ib. C. 29. p. 331.

†† Ib. C. 31. p. 337.

K svim tim jadom, tko bi rekao, da se je već novi jedan, ozbiljni pridružio; a da mu počinitelji bihu Turci? Dà, ti priatelji i saveznici od g. 567—70., već su se godine 575. pretvorili u krvne nepriatelje Rimljanah, nesmiljeno napadajuć im carstvo! U tolikih nesrećah, ovako nastavlja Menander jadikovanja svoja na god. 578. spram Persije: „.. A Mebodes (persijski vojskovodja) tolikom naprama Rimljanom pogrdom (comtumelia) postupao je; da se nije udostojio novce za harač ugovorene na granici državah primiti, nego zapovjedì Rimljanom na njihovu pogibelj u Nibisis jih nositi; i mnoga druga nepodnosljiva (non toleranda) u utjerivanju novca, oholo i porugljivo spram Rimljanah postupajući, počinio je.“ * A to tako za primirja bivalo!

Eto vidimo, slika rimskoga carstva naprama Persiji sve to turobnijom postaje. Badava je car Tiberij uhvatjene u ratu velikaše, pače i kraljevske krvi muževe, kao dar vratjao Persijanom: to Rimljanah sudbu nije ublažilo ni najmanje, kao ni ijedna druga nizhoditeljnost. — A niti smrtju strašnog Chosroësa (g. 579), nije se sudbina Byzanta promjenila; dapače nasljednik mu, sin **Hormisdas** (o kojem veli Menander: „čovjek okrutne (ferocis) naravi“ **; još tu sudbinu nesmiljenijom učinì: on bo svaku ponudu mira naprosto s preziranjem odbijaše, i negledeć na to; što prigodom smrti otca njegova Grci znamenitu pobjedu nad Persijani stekoše, a negledeć ni na to: što uzprkos te pobjede, Carigradjani šiljaju ka Hormisdi poslanstvo puno sniženosti i mir proseći uz silne dare (g. 580.)

Ali sve uzalud; jer: „ .. svakolika protivno su izpala („universa res in contrarium vertit..“).“ Hormisda ovako odgovori rimskim legatom: „ .. Neka znadu Rimljani, da dotle neće imati mira, dok neplate sve novce, što su se obvezali platjati ugovorom mira s Justinianom ugovorenim.“ Uz to je poslanike više u tamnici, nego li u stanu držao. ***

Nepreostade dakle drugo Tiberiju, ako ne i opet pokušati sreću ratnu. I bjesnili su bojevi; ali kojom srećom po Rimljane?

* L. c. C. 17. p. 407.
** L. c. C. 19., p. 411—12.
*** L. c. ibid.

istom kao i dosada. S toga bude prisiljen Tiberij i opet zamoliti mir, jer njegov vojskovodja Mauricij, budući car, kako Menander svjedoči: „Mauricius a Persis victus, in magno versabatur moerore.“ * (Med godinom 580—2).

Značilo bi nepotrebno ovaj spis množati, kad bi htjeli godinu po godinu pratiti dogadjaje rimsko-persijske za vladanja carevah Mauricija i Foke; dosta nam dakle budi vjerodostojno označiti stanje stvarih rimskoga carstva napram Persije u oči zavladanja cara Heraklija starijega, pa onda dalje opet pozornije pratiti isto pitanje, sve do u oči dolazka Hrvatah na jug. Kojemu došastju ćemo i dobu, naprama dosadanjem u tom obziru bezumju i uvriedi povjestnoj, nemanje vjerodostojno ustanoviti.

Theophanes, kojega i Chronicon Paschale podupire, ovako označuje rečene odnošaje pod Mauricijom i Fokom (582. do 610.): „.. Ali mnogo žešći boj zavrio je medju njimi (Rimljani i Persi) pod Mauricijom i Fokom, koje je u carstvu nasljedio Heraklij. Godine bo 599. Persijanci, prebaciv Eufrat; Siriju su i Palestinu zauzimali..“ Odtud sad vidimo, kako Persijani, koji su do zavladanja Mauricija uviek samo na granicah dvih nepriateljnih državah (u Armeniji, Suanii i Colchidu) borili se s Rimljani; od to doba unapried već i u carstvo rimsko sve to dalje i dalje prodiru; jer prebaciv Eufrat, kano razžarena lava valjaju se sve dublje i dublje na zapad.

Ali to samo početak zalah biaše; jer mislimo, da ćemo najkratje a i najvjerodostojnije stanje rimskoga svieta, s te strani, razsvjetliti kritičnim navodom commentatora Georgija Piside, Jos. Mar. Quercia, koji mnenje učenjakah, o toj stvari, ovako je u kratko shvatio: „Luctuosissimum ac pene deploratum fuisse reipublicae statum tum cum, extincto Phoca, Heraclius regno potitus est, unanimi omnium scriptorum consensione confirmatum est. Nimirum cives inter se divisi intestinis flagrabant odiis, et mutuis caedibus madebant..“ Opisujuć zatim odnošaje spram Obrah, nastavlja ovako: „.. ac Persae quidem Mesopotamia universa, Syria, Aegypto, Palaestina et Phoenicia, Chalcedonem usque delati, tam dire Constan-

---

* Ibid. p. 437.

tinopolitanis minabantur, ut parum abfuerit quin totum **imperium una cum ipso nomine penitus deleretur.**" * — Taj sud učenoga kritika potvrdjuje i byzant. spomenik Sv. Nicefora, Patr. carigradskoga; koji dobu vladanja Foke ovako označuje: „.. Pod kojim (Fokom) tolike nevolje (calamitates) stvari kršćanstva zadane su, da se je to sveobće govorilo: kako Persijani pustoše rimsko carstvo s vana, Foka pako s nutra mnogo strašnija od njih počinjava**."

Obustavimo se kod te užasne slike, predstavljajuće jednu državu, kojoj, po svakom čovječjem sudu, sigurna propast, obzirom na vanjske i nutrnje obstojnosti, zaprietiše; slika bo ta još će tamnijom i užasnijom izpasti, čim ju sljedećim obarskim odsjekom nadopunimo. Pa ipak još nije kucnuo sàt toj propasti; i akprem, kako ćemo vidjeti, ove nevolje, nesreće i porazi još će biti i povišeni pod Heraklijom: i opet neće sàt propasti udariti. Tajna ruka viečne pravde spremala je još gorčiju čašu zaslužene pedepse Byzantincem. — Ali u toj dobi, o kojoj slovimo, najveć nas mora zanimati ono pitanje: što biše uzrokom i povodom, da se nije ono sbilo, o čem sud Quercia govori: „.. da je malo faljelo, što nije cielo carstvo zajedno sa istim imenom posvema izbrisano ostalo .."? dà, što je to ono: „malo je faljelo", povjestno ali ne absurdno (nespretno) govoreći?

Molimo čitatelje, da ovo pitanje izpred očiuh neizgube. Na svojem mjestu oni će razabrati odlučni, savjestni, spomenici neprigovornimi poduprti odgovor naš, proti bajki toga istoga Quercia kao i svih ostalih tudjih pisacah, povjest hotice ignorirajućih ili

---

* „Da je bilo stanje države prežalostno i skoro posve sdvojeno onda, kada pri smrti Foke Heraklij vladu je preuzeo; to je jednodušnim svih pisacah priznanjem potvrdjeno. Jer gradjani medju se razdjeljeni, nutrnjimi plamtili su mržnjami, medjusobnim klanjem krvareći .... a Persijani pako svukoliku Mesopotamiju, Syriu, Egipat, Palestinu i Feniciju zauzev, do Kalcedona su prodrli i tako okrutno Carigradjanom zagrozili su: da je malo faljelo, da nije cielo carstvo zajedno s istim imenom posvema izbrisano ostalo." Jos. Mar. Quercii in Georgii Pisidae Carmina Mon. et Adnot.. Vidi u Corp. Scriptor. hist. Byz. (Ed. Bonn.) p. 91.

** L. c. S. Niceph. Const. Breviar. Histor. ad ann. 602. p. 3.

*

neznajućih ju prilagoditi, čim se Slovenah tiče. Ali ovim je oprostiti; riedki bo su tudjinci, koji bi težkim trudom i mukom istinu odkapali, da ta slovenstvu u korist, kamo li na bezprimjernu slavu posluži. Ali ukora, i više, dostojni su slovenski pisci i autoriteti; koji budi s ignorancije, budi zlohotno, ne samo istini u trag doći propušćaju; no što je odurnije: oni se neuztežu prisvajati si tudja absurda i uvriede povjesti, da na tom temelju uzmognu zatajiti slavu slovensku, jer se ova Hrvatah neposredno tiče! Zar i to biva u ime „sloge i bratinstva, uzajemnosti itd. slovenske"; da se tako uvrieda ne samo nami, no i cielom tom slovenstvu nanaša?..

Da vidimo sad, što će Heraklij car poduzeti, nastupljujuć vladu carstva, da odoli strašnoj oluji; koja bjesni, sa strani Istoka persijskoga, nad njegovom i njegove države glavom? Hoće li njegova osobna ili države sila odstraniti prieteća treskanja i razor?..

Prije, nego li na ova sva odgovorimo i u dobu Heraklija cara kritičkim nožem posegnemo, kao da nebi persijske nesreće dosta bilo i same, i da možemo imati podpunu sliku: mi ćemo prije svega u sljedećem odsjeku dobu obarsku razpraviti, suvremenu dosad razpravljenoj persijskoj dobi; goneći ju do zavladanja rečenoga cara. Ostaviv pred vratima Carigrada Obre i Perse; tek onda, u podpunom poznanju stvarih, upuštati ćemo se u dobu najzanimivijeg po nas Hrvate vladara Heraklija.

Odsjek drugi.

Istočno-europejsko pitanje u VI. i početkom VII. vieka obzirom na byzantinsko-obarske odnošaje.

(Od godine 558. do 610.)

I. Prvi početci i napriedovanje Obrah, sve do razora države Gepidah.

(Od 558—566. god.)

I glede **Obrah** držati ćemo se istih načelah, koja smo sljedili i spram Persijanacah: nepišemo ovdje njihovu svestranu povjest, samo se osvrtjemo na njihovu prošlost, na koliko je ova zasjecala u istočno pitanje, sudbinu Byzanta i na južne Hrvate. Sve

ostalo pridržujemo si napomenutomu već posebnomu djelu na svestranije razpravljanje.

Za provodića uzeti ćemo suvremenoga svjedoka Menandra, koji je najtočnije pobilježio sva, koja se odnose na prve početke zanimivoga pojava obarskoga u poviesti europejskoj. Sljedeće nam podava viesti taj pisac u tom obziru:

Obri, oslobodiv se, jedan dio njih, izpod jarma turskoga; nastojali su posredstvom vodje Alanah, naroda za-Kaukazkoga, doći u spoznanje i priateljstvo Rimljanah. Rimski vojskovodja Justin, koji se je kao takov nalazio u ono vrieme na granici Colchida, bude po Sarosiju, Alanah vodji, o toj želji Obrah izviešćen; a on opet od svoje strani izviesti cara Justiniana I. ob tih stvarih. Car naloži Justinu, da poslanstvo toga, donle nepoznatoga naroda, u Carigrad uputi. — U tu svrhu izabere si puk taj njekoga, imenom **Kandicha** (Κανδίχ); koji, kada bi u svojstvu prvoga poslanika pristupio bio k caru, ovako mu govoraše: „Bivstvuje narod jedan med svimi najveći i najjači (eto Hrvatom primjera, kako i u ono barbarsko doba, najbarbarskiji narod umie se cieniti i poštovana činiti pred tudjinci!), Avari nazvan; nepobjedivo pleme ljudih (samo što su se jedva izpod turskoga jarma izvukli!), koji bi mogli sve njegove (cara) nepriatelje raztjerati i utamaniti. Česa radi, da bi veoma sgodno bilo stupiti š njim u družtvo oružja i tim najbolje pribaviti si pomoćnike; koji, medjutim, pod nijedan ini uvjet rimskomu carstvu služiti neće, van ako bi dragocienimi dari, uz svakogodišnju takodjer platju i plodnim krajem, kojega bi napučili, nadareni bili.“ *

Tu sad Menander, kao i Agathias na svom mjestu, kore cara Justiniana mlitavost i rdjavost; koji, već ostarieli, mjesto da barbare, napadajuće na carstvo, oružanom rukom ukroti; mislio jih je svladati tim, što je barbare na barbare nahustjivao, uzimajući jedne proti drugim u vojničku službu. — Kako su se u toj politici prevarili byzantinski carevi, uči nas povjest; ova bo nam odkriva onu konačnu posljedicu te politike: da je napokon car Heraklij bio prisiljen pozvati Hrvate na pomoć proti Obrom, koje

* L. c. Menander C. 1. p. 282.

svladavši, oni i dan današnji drže zemlje njekadanjega rimskoga carstva; po ovih istih Obrih otete mu.

Na rečenu dakle ponudu Obrah dragovoljno pristaje car i senat, i odluči poslati darove dragociene: »da š njimi ublaži i ukroti duhove pune oholosti i insolencije"; a kroz poslanika svoga izposlovao je to: da su Obri zbilja udarili na nepriatelje Rimljanah u kaukazkih stranah, tè Hune Utigure i Sale, kao i Sabire pobjede i unište. * Sbila su se ova godine 558.

To su prvi početci strašnoga toga naroda, kojeg je sudbina kroz puna tri vjeka toli gorko s našom spojena bila! Naroda, koji je izključivi uzrok, da se mi Hrvati danas na Adriatiku nalazimo... Propušćamo ovdje, kao u stvar našu nezasjecajuće, povedati: kako se je to pleme, nalik bujici, brzo začelo primicati zapadu, ostaviv kaukazko-kaspička prasjedališta svoja; kako je ponajprije napetilo, prevaliv rijeku Don, na slovensko pleme **Antah**, s kojim dugo ratovaše, takodjer na korist Byzanta, dok napokon neprodrè čez Ante na Dunav. Odtud znamo, da su se Obri već pri prvom svojem pojavu spram zapada, pokazali kao krvni nepriatelji slovenskoga plemena.

Brzo zatim (g. 562.) Obri opet šiljaju poslanstvo ka Justinianu, želeć da jim se dopusti obazrieti se po zemlji, u kojoj bi se mogli ponaseliti. Car im odluči dati Pannoniju drugu, gdje su prije sjedeli **Heruli**, ako bi jim se ta zemlja račila. Ali je to bila samo zamka od njihove strani, piše Menander; jer u istinu, oni su hotjeli upotriebiti samo ovu sgodu da provale nepriateljski kroz Dunav u grčke zemlje. Još se je uviek dizao med ovimi i Obri, kao zid kakovi, slovenski sviet; akoprem su već široko i daleko bili Obri prodrli u posjedovanja njegova.

Lukavštinom byzantinskom podje Justinianu za rukom poremetiti osnove Obrah; a da utaloži srdžbu toga puka, car ga nadari novci i inimi dari. Poslanici obarski kupili su si za novce u Carigradu oružja. Da jim se to oružje na putu oduzme, poruči car tajno svojemu vojskovodji na Dunavu, Justinu; što ovaj točno i ovrši. „Odtud su začela nepriateljstva med Rimljani i Obri, koja su već prije s više povodah podjarivana bila.« **

* L. c. ibid. C. 2. p. 283.

** L. c. ibid. C. 4. p. 286.

G. 566. Obri šiljaju poslanstvo ka Justinu II., nasljedniku Justiniana I., zahtjevajuć obične dare („munera“), pače nastojali su da jim budu ti dari i povećani. Uz to nam svjedoči Theophanes Byzantius, da su Obri tom sgodom i opet zahtjevali od cara na obitavanje Pannoniju; ali da je to taj put prepriečio upliv turski kod dvora byzantinskoga, za kojim se je vierno povadjao isti dvor.* Eto, kako su se već toga VI. vieka križali razni uplivi živaljah, istočno pitanje sačinjavajućih!

Zahtjev glede povećanja darovah, poduprlo je poslanstvo pozivajuć se na to: kako su se Obri za vreme Justiniana zaslužnih učinili po byzantinsko carstvo, ne samo što su mogli, a nisu htjeli, napadati na-nj; nego što su i bližnje barbare (Slovene), upad u Thraciju čineće, hametom potukli tako; da se od onda nitko sa straha pred obro-byzantinskim priateljstvom, neusudjuje upadati u isto carstvo. — Zato sad poslanici obarski već višjim glasom govore caru, ne više službu, no samo priateljstvo obećavajući, ako car izpuni zahtjeve njihove: „... Nego znaj care, govore poslanici, ako tako nebude; naš vojvoda nemože biti **priatelj** države rimske, i samo ako te zahtjeve poprimio budeš, neće on na vas oružje podignuti ..“ S toga pravo veli Menander: Kad bi bili Rimljani na taj zahtjev pristali, priznali bi se bili zaharačenicî („tributarii“) Obrah. Zato da je Justin oholo odbio taj preuzetni zahtjev.** Uzbunjeni tim nenadanim odgovorom Obri, uputili su se u zemlju Frankah.

I sreća po Grke; jer kako smo u persijskom odsjeku vidjeli, začele su se stvari njihove na Istoku god. 566—8. uplietjivanjem Turakah i Saracenah zamršivati. — Zapitavši car Justin poslanika turskoga: „.. Ali kažite nam, kolika je sila Obrah, koja je vaš jaram sa sebe stresla, i jeda li jih je još koji dio vami podvržen?“ Turčin odgovori: „Jest ima jih, koji su jošte nami podložni. A oni, koji su od nas odpali, sudim da će jih biti oko 20.000 (naime boriocah).“ *** Ali je Turčin ili lagao, jer ćemo na svom mjestu vjerodostojno vidjeti, da jedno 15 godinah kasnije biše samo po-

* L. c. ex hist. Theophanis excerpta, p. 484.
** L. c. ibid. Cap. 5. p. 288.
*** L. c. ibid. C. 7. p. 299.

moćne vojske toga naroda triputih toliko bilo; ili su se u to vrieme i ostali Obri oslobodili, i k svojim suplemenikom u Evropu se uputili.

Medjutim se nova nesreća spremala. Langobardi, žitelji tada još Panonije, pošalju poslanstvo ka Bajanu, Kaganu Obrah; pozivajuć ga u savez i zajednicu proti **Gepidom**, koje su Grci donle proti Langobardom pomagali. Poslanici ovih, zovu Rimljane „najnesmiljenijimi Obrah nepriatelji“, a da već i iz tog uzroka imali bi Obri pristati uz njihove ponude: da uništiv Gepide, ne samo što će si moći njihova bogatstva i zemlje porazdjeliti; no i provaliv Dunav, upasti u Traciju, pače i Byzantu zagroziti. — Iz ovoga svjedočanstva Menandrova znamo, da su Obri to doba i prije uništenja Gepidah, stanovali nizko na donjem Dunavu, spram Tracije.

Ugovoriv dakle uviete, napadnu ti saveznici na **Kunimunda**, Gepidah kralja, kojega je perfidno Justin iznevjerio. Država Gepidah, istina, tom sgodom konačno propadè; ali se tim i vrelo nesrećah nevjernomu Byzantu otvorilo: jer Obri, zauzev zemlju Gepidah, zapadnije su se povukli, a i današnju hrvatsku zemlju, med Savom, Dravom i Dunavom ležeću, kao dio države Gepidah, od Rimljanah zahtjevali su. Ovi bo posjeli su za trajanja rata langobardo-gepidskoga te kraje i glasoviti Sirmium grad ondje ležeći. Taj grad upravo biše ona nesretna jabuka, radi koje zametne se doskora ljuti boj med Grci i Obri.

---

2. Odnošaji byzantinsko-obarski od pàda Gepidah do zavladanja Heraklija starijega.

Da odvrati grozeći rat, oholi se Grk ponizio, i car šilja poslanstvo ka Bajanu; ali ovaj baci poslanika i njegove u tamnicu. Bajan bo sve to drzovitiji postajaše, počim bi bio po odlazku Langobardah u Italiju (g. 568), i svu Panoniju zauzeo bio. — Bukne dakle rat, koji je trajao godine 568—9. pod zidinami Sriema grada. Buduć je badava Obar pozivao Bonus-a, vojskovodju rimskoga, neka predade grad: razjareni Bajan, napusti 10.000 Hunah Kotrigurah, podanikah svojih, da prevale Savu, pa da harajući i pustošeći upadu u Dalmaciju. *

---

* L. c. ib. c. 14. p. 306—10.

Tè tako godine 569. Obri prvi put prekoračiše rijeku Savu, da zemljam rimskoga carstva neposredno zagroze. Tu Dalmaciju, po jasnom ovom svjedočanstvu Menandra do Save i Dunava pružajuću se — čim se svjedočanstvo Constantina Porphyr. o toj zemlji izvan dvojbe stavlja —; imati će Hrvati iztrgnuti iz rukuh obarskih. Pri čem je divno to, da ona zemlja, u koju su prvu upali Obri i griešiti stali proti svojini Grkah i iz koje su silni postajali: da će upravo ta zemlja biti uzrok početka padanja a i konačne propasti njihove! Nije li tu vidjeti prst Viečnoga promisla?..

Za trajanja rata, Obri su neprestano kroz svoja poslanstva zahtjevali od Justina cara Sriem grad; ovaj ih oholo susretaše, da tobož dokaže barbarom: „da se još nisu naravi Rimljanah izrodile u mehkoputnost i mlitavost, nego da su željni borbah.“ Ali to biaše samo neumjestna hahatost, koju su dogodjaji osudili: jer se zametne bitka godine 570. na Dunavu; vojska vojskovodje Tiberija bude poražena i odbacivani donle porugljivo uvjeti Obrah, budu napokon ipak sa sramotom primljeni. Pisac Menander nije tih sramotnih uvietah ni napomenuti htjeo! * — Tim si je mirom Byzant na koju godinu pokoj haračem kupio, tè ga tako vidimo istodobno zaharačena Obrom i Persiji! — U obće, svratjamo pozornost čitatelja na onu obstojnost; da razmatrajući ovu obarsku dobu, neizvoli izgubiti iz vida u predidućem odsjeku razpravljenu persijsku dobu; da bude tako u posjedu podpune slike predstavljajuće jadno stanje istočnoga pitanja naprama Byzantu.

Už Obre, to doha, i novi se gradonosni oblak pokazà na obzorju grčkoga svieta, a to biše Sloveni; koji, kako Menander svjedoči na god. 577. **, na broju blizu 100.000 njih, provale Dunav i u Thraeiju prodru sva pustošeći; to se i opetovalo tako, da su ti upadi tja u Grčku sizali. — Kako je viditi, Sloveni znali su se okoristiti nepriateljstvi med Obri i Grci obstojećimi; a kako nam Theophylactus Simocatta svjedoči: ti upadi Slovenah trajali su još i pod vladanjem cara Mauricija, stranom samostalno, stranom u družtvu Obrah poduzimani. Medjutim i Obri sveudilj su tražili nove zadjevice; njim se je htjelo, po što po to, Sriema

* L. c. ibid. C. 17. p. 311—12.
** L. c. ibid. Cap. 24. p. 327.

grada. Bajan šilja u tu svrhu god. 579. svoje poslanstvo u Carigrad, i zahtjeva ugovoreni harač — a platjali su Rimljani, u svoj poniznosti, 80.000 zlatnih pienezah u to ime —; i akprem su se Grci taj put posve skrušeno svojoj novoj sudbi povdali: ipak „barbar, bez ikakovoga povoda ili uzroka pravednoga, pače neudostojiv se ni izmisliti se kakovu izliku, najbezsramnije — rieči su to Menandra —, kako je to barbaru običaj, ugovor, kojeg je s carem Tiberijom na početku njegova vladanja zaključio, prekinuo je; i sa svom svojom vojskom pokrenuo je k Savi rijeci, utabori se medju Sriemom gradom i Singidunom (hotjeć iz zasjede Sriem uzeti), prebaciv čez rieku most. U tu svrhu providi se on, Dunavom, iz gornje Panonije, težkim i ozbiljnim brodovljem . . i kroz otok sriemski doplovi u Savu.“ Obar se je izgovarao, da negradi most proti Byzantincem, nego da proti Slovenom expediciju poduzme.“ *

Ali to biaše samo izlika; jer čim je sagradio most, Bajan zahtjevao je izravno da mu se izruči Sriem grad sa otokom (insula Sirmiana), inače da neće carstvo imati mira. Premda je Bajan mir s Tiberijom zaključeni i zakletvom potvrdio; to ga nije smetalo na Rimljane udariti; zato niti je mogao Tiberij drugo učiniti, nego dao je Bojanu poručiti: „. . Da se nada, da će mu ova perfidija slabo koristiti.. a ako će grad silom zauzeti: ja Boga osvetitelja očekujuć, kojeg je oskvrnio, držat ću, da ništa nisam zamudio i propustio na spas rimskoga carstva.“ ** A i osvetio je Bog ružni taj čin; a to je tim sigurnije: što ga nisu Rimljani, nego Hrvati kaznili.

Za onda svladali su Obri Grke: jer napokon morao je Tiberij (g. 581.) pristati na sramotnu predaju Sriema, i to pod uvietom jedinim: Da stanovnici grada mogu goli život i ništa drugo do jedne haljine iznesti iz tvrdje. Osim toga morao je Carigrad platiti sav zaostavši trogodišnji harač (80.000 zl. pinezih na leto), i obvezav se i na buduće platjanje, da si tako pogrdni mir kupi! — Zauzev Sriem grad, preuzeli su tim Obri u svoje ruke ključ rimskoga carstva, u koje ćemo jih sad viditi bezzapriečno upadati, a vremenom i tja pod zidove Carigrada dopirati.

---

* L. c. ibid. C. 30. p. 332—3.

** L. c. ib. C. 31. p. 340.

Mi prestajemo tuj pratiti, kao što smo i u persijskom odsjeku učinili; onaj nîz porazah, pomorah, upadah i poniženjah, koja pretrpì Carigrad i od strani Obrah za vladanja Mauricija i Foke, pa ćemo se obustaviti i glede ovih pred dobom zavladanja Heraklija; pozivajući se i tudier na sud učenoga Quercia, u prediducém odsjeku u tom obziru navedeni gledeć na jadno stanje rimskoga carstva; koji se učenjąk o Obrih ovako izrazuje: „ . . Obri u bližnja mjesta primljeni i kao gradjanskim pràvom nadareni, nego duhom uviek divlji i surovi, nove dan na dan oluje prouzrokovali su . .“ (Vidi gore više, l. c.).

Vidjet ćemo u sljedećem odsjeku, kako su se dva najokrutnija nepriatelja rimskoga carstva sve to većma i većma, kao na ugovoreni sastanak pod Carigradom, ovomu gradu približivali; jedan od istoka na zapad, drugi od sjevero-zapada na istok na to kobno ročište hrleći. A bili bi Persi i Obri sigurno Konstantinov grad zajedno, kako veli Quercius, i s imenom rimskoga carstva i digli: da nije Providnost upravo u najkritičniji hip po to carstvo potaknula jedan smieli narod, da on u ime njeno svoj neodoljivi „non plus ultra“ zagrmi, tè kršćanstvo s Byzantom zajedno nespasi.

A buduć da neukrotljivi ti nepriatelji Grkah, za Heraklija, već se tako blizo i neprestano okó Carigrada veraju; tako su jim, bi reć zajednički, napadaji: da jih toga radi u buduće više i nedjelimo u posebne odsjeke; no lagljeg razumka i shvatjenja radi, zajedno jim odnošaje i dogodjaje njihove spram Byzanta razmatramo.

Odsjek tretji.

Istočno-europejsko pitanje VII. vieka, za vladanja Heraklija starijega, i to do upada Hrvatah u Dalmaciju: obzirom na odnošaje Byzanta spram Persije i Obrah.

(Od godine 610 do 619.)

I. Odnošaji perso-byzantinski te dobe.

Sve većma se približuje svečani onaj hip, koji i nehotice čini silnije kucati srdce svakoga samosviestnoga Hrvata; hip do-

lazka divnih predjah naših u zemlju, u kojoj mi sada živimo. A kako da i ne kuca to srdce silnije; ako pomisliš, sviestni čitatelju, da je taj moment onaj prvobitni prouzrok, što Ti danas na ovoj svetoj zemlji živiš, dà što u obće i živiš! taj hip je onaj prouzrok, koji te čini ponosom kazati: ova bezprimjerno slavna djela, jesu djela i čini m o j i h predjah i praotacah!.. Ali još nam se je malko strpiti prije, nego li tu povjestnu slavu odkrivati stanemo: treba bo da ju već iz daleke ruke ogradimo proti svakomu mogućemu prigovoru, a da tek onda zastor sa same istine skinemo.

Da nam se nepredbaci, kao da smo samo koji pojedini odsjek, i to valjda najcrniji, iz poviesti Byzanta spram Persije i Obrah silovito iztrgli u svrhu, da tim važnost došastja Hrvatah na jug neumjestno uzvisimo ili u stanovitu svrhu kao u scenu postavimo: mi smo si za svetu dužnost držali, baciti nepristrani pogled na poviest rimskoga carstva v i š e o d p o l v i e k a natrag, od dobe rečenoga došastja računajući; prošlost, kako ju je nepristrana Clio neodoljivim svojim prstom zabilježila: pokazujuć na dogodjaje, sbivše se za to vrieme (pače mi smo i na neugodnu minulost više stoljetjah, s te strani, opomenuli), medju Persijom i Carigradom. — Glede Obrah, jesmo li mogli više učiniti, no posegnuti u p r v e p o č e t k e povjestne ovoga puka uplivajućega na Europu? O tom neka i površni čitaoc sudi.

Razpraviv ovako povjestno-kritički i posve nepristrano gori opisanu dobu istočnih odnošajah Grkah spram Persije i Obrah; i nehotice nam se je ovdje obustaviti: da, stojeć sa čitateljem pred slikom carstva rimskoga, kakovu na koncu I. i II. odsjeka ovoga spisa vjerodostojnim kistom naslikasmo; ovdje ponovimo ono odlučno pitanje, za koje zamolismo čitatelje, na kraju persijskoga odsjeka, da ga neizpuste iz pred očiuh duha svoga; a da zajedno sad na-nj i odgovorimo.

Evo dakle toga sveodlučujućega pitanja: Jeda-li je zavladavši car Heraklij veličinom duha, uma ili bojne svoje sile ili sreće; ili ako to ne: jeda li je valjda nutrnja moć, snaga i napori d r ž a v e ili n a r o d a g r č k o g a (kao što to povjest kod velikih muževah i vladarah, isto i u najkritičnijih momentih života narodah, kad i kad bilježi) povukla rimsko carstvo iz onoga bezdna nesrećah, porugah i poniženja, odrinuv ga od ponora propasti pred

kojim je stajalo i u koji, malo je faljelo, kako veli Quercius, da se nije na na uvieke strovalilo: riečju; jesu li Grci ili Heraklij onaj veliki »uzrok«, da se nije i ono „malo je faljelo« obistinilo, to jest: jesu li oni spasili Byzant od konačne propasti? — A na to pitanje odgovaramo mi, poduprti dogodjaji, koje ćemo odmah i razviti; čim odlučnijim **ne.**

Protivnici povjestne istine, radje ćemo reći nukani predsudami i iz nesmotrenosti, nego li hotice istinu, ma na čiju bilo štetu, izopačujući; **tvrde protivno**, i vele: da je duh, um ili bojna sreća Heraklija, što li? (jer ista se čudesa navadjaju!) povukla iz sigurne propasti rimsko carstvo. Ali takovo samovoljno tvrdjenje protivi se i najpovršnijoj kritici. U ime svih kritikah, dosta bude ako ovdje navedemo sud dvojice samo učenjakah, koji pripisuju Herakliju slavu spašenja rečenoga carstva.

Učeni Isusovac Dionysius Petavius, pisac i kritik XVII. vieka, u svojoj ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ u povjestni spomenik „S. Nicephori Patr. Constant. Breviarium itd.“ na strani 80. ovako se izrazuje o Herakliju: »Ex omnium imperatorum numero neminem reperies qui aut difficiliora (to stoji!) quam Heraclius tempora nactus sit, **aut plura praestantioraque brevi adeo spatio perfecerit«..***. Niti je Heraklij u kratko vrieme, ni mnoga ni odlična izveo sam po sebi.

A navedeni već po nami Florentinac Quercius ovako se u svojih bilježkah u Georgija Pisidu izrazuje ob istom predmetu: »Ceterum, ne de malis ecclesiae loquar, utinam, quam fuit regni Heraclii **gloriosum initium**, fuisset et finis; et quantum ipse imperator fuit in debellandis Persis **fortis et accensus** itd.« ** Dakle: »slavni početak« i »jakost u pobjedjivanju Persah« osobito se naglasuje. Ni jedno ni drugo, ako se obzir

* „Izmedju sviuh carevah, nijednoga nećeš naći, koji bi ili težja vremena dopao bio kao Heraklij, ili koji bi mnoga i odličnija u toli kratko vrieme izveo bio.“ Corp. Scriptor. Histor. Byz., Ed. Bonn., S. Niceph. Patr. Const.

** „U ostalom, da negovorim o zalih crkve, ej, da bi konac kraljevanja Heraklija bio, kao što mu biaše slavni početak; i koliko isti car bjė jak i plamtio je pobijajuć Persijance itd.“ L. c. in Georgii Pisidae Carm. Monita etc. p. 91.

uzme na **uzrok**, koji je Herakliju dao slobodnije ruke. Tuj leži sva pogrieška i nepravilnost suda nad Heraklijom: kritik pako nikada nesmije ignorirati uzroke na korist prouzroka (effekt).

Ali eto nas k povjesti, koja će najjasnije govoriti i oprovrgavati sud tih kritikah; pa kao god ovi priznavaju, da je Herakliju konac vladanja bio kukavan; dogodjaji će dokazati, da mu je i početak bio na sve strani još kukavniji; a upravo u tom, što mu bjè početak vladanja, kroz mnoge godine, toli kukavan; pravi i misaoni kritik morao bi se pitati: što je tomu uzrok, da se je najednom, bez ikakovoga povoda, sreća toga vladara, ali samo na dvie godine — na 31 vladanja njegova! — okrenula, da odmah opet i na uviek potamni? Čitatelji će sada viditi, da bez toga uzroka, izvan Heraklija i Grkah stojećega, i ista ona dvogodišnja sreća toga vladara bila bi ili absurd najveći, ili čudo: povjestno bo govoreći, druga alternativa nije moguća. Da je tomu tako, neka sad sude čitatelji iz sljedećih.

Priestolnica Konstantina Vel. sva se nalazi poplavljena s prolite krvi gradjanah svojih; koji nemilice medjusobno bjesniše u domaćem ratu, imajuću za svrhu, sbaciti sa prestolja krvopiju cara Foku. Ovaj, nasljednik cara Mauricija, kojega je dao nemilosrdno smaknuti g. 602., poćuti napokon i sàm na sebi osvietiteljnu ruku božju: jer mu godine 610. u listopadu nogu za vrat stavi Heraklij, pozvan iz Afrike po urotnicih, da zasjedne rimski priestol. Dojde dakle u iznemogli ov grad; uhvati Foku, dade ga sramotno pogubiti *, usried neprestana gradjanska klanja, kakovomu primjerna medju svimi kršćanskimi narodi uzalud tražiš!

Krvlju dakle carskom i sàm okvašen; popne se Heraklij na krvavi priestol Byzanta. — Da u takovih obstojnostih bojni poslovi države naopakim putem udariše; treba li napominjati? Ali kad bi Heraklij u istinu bio duhom veliki, eto mu sgode, da si opere sa sebe krv sugradjanah svojih: svi bo historičko veliki muževi na početku vladavine svoje (a u velikih državnih kata-

* Davši mu glavu odsjeći, zatim osakatiti ga odsjekav mu, kao caroubojici, desnu ruku; a izrezavši mu sram, dao ga je, na šćapu obešenoga, zajedno s trupinom, okolo po gradu nositi, dok to sve skupa nespale. — Takovih infamijah zabilježila je samo povjest Byzanta!

klismih, oslobodite]ji narodah upravo iz ovih iznicaju) pograbiv u silne svoje ruke kormilo državnoga broda; u isti ga onaj hip spasuju, kad ima udariti o greben propasti svoje. Ali svih tih svojstvah nenalaziš u poviesti Heraklija.

Mi ćemo osobito sljediti, u opisivanju dogodjajah ovoga vladara, dva prevažna po poviest našu spomenika: jedan, i to posve suvremeni, pače osobi cara Heraklija vrlo milog pisca spis, jest **Georgije Pisida**; drugi spomenik, jest spis **S. Nicefora,** Patr. Carigradskoga. Ostale, kanoti: Chronicon Paschale, Theophanes-a (koji je Pisidu tako vierno sljedio, da je pače čitave njegove stihove doslovno izpisao) i druge; samo ćemo kao razjasniteljne i dopuniteljne svjedoke, gdje uztreba, navadjati, da čim moguće kratji izpadnemo. Svi pako ovi spomenici divno razsvjetljuju i potvrdjuju otca naše povjesti, Constantina Porphyrogenetu; što dokazuje, da je on bio zbilja vrlo dobro izviešten o stvarih naših.

Pisac Georgij Pisida* jest upravo kao po samoj Providnosti potomstvu sačuvani spomenik, a osobito za našu hrvatsku poviest od neprecienjene je važnosti. Ne samo divno razjasnjuje Konst.

* Različan od pisca Georgija Nikomedijskoga, koji je cvao za vremena Fokija i s kojim našega P. mnogi pogrešno mute. Nazvan je P. od svoga rodnoga mjesta Pisidije, u Aziji; bio je djakon crkve carigradske. Pisao slavno med g. 622—630. Napisao je deset raznih dielah, ali nesrećom po nas, mnoga su propala. Mi se tuj služimo osobito dvimi njegovimi spisi: prvi je „De expeditione Heraclii contra Persas“, drugi: „De bello Avarico“, napokon tretji: „Heraclias“; spis govoreći o drugoj expediciji Heraklija u Persiju. U sva poznata njegova diela napisao je komentar učeni Florentinac Josip Maria Quercius, koji je veliku važnost toga spomenika iztaknuo (U Corp. Scriptor. hist. Byz., Edit. Bonn., u svezku „Paulus Silentiarius, Georgius Pisida etc.“ Na to dielo se i mi prizivljemo). Taj spomenik je ključ jedini k poznanju mnogih kasnijih pisacah povjesti Heraklijeve. Viečna šteta, što je poznata nam diela svoja, kako sàm P. poveda, pisao: „naglo (rapide), kao čez valove dogodjajah preplivajući“ (Quercius o tom veli: „. . Pisida raptim et cursim res omnes ab Heraclio gestas . . . enarrat.“ S toga je pojav i poviest Hrvatah samo s pojedinimi stihovi označena; no i to je biser-zrnce uz jasnoga Const. Porphyr. Ali još je većja šteta što nije P. sastavio, ili što nas nije došlo, obećano po njem obširno djelo, svu povjest Heraklija sadržavajuće; o kojem „In Avaricis, v.

Porphyrogenetu: no mi iz tog pisca možemo točno opredeliti i dobu prvoga pokrštenja Hrvatah, napokon i čas oslobodjenja od svake podanosti spram Byzanta. — Pisidu liepo u mnogih razsvjetljuje obširniji spomenik sv. Nicefora, Patriarhe carigradskoga: „Breviarium rerum post Mauricium gestarum“ *

Sljedimo dakle u svoj nepristranosti i nožićem kritike oboružani, prevažnu tu dobu poviesti čovječanstva; koja je ne samo slavu našega plemena nad svimi slovenskimi na uviek ustanovila: no što je i više; koja nam je i našu narodnost s narodnim imenom od propasti sačuvala. Jer, kao god što sa žalostju gledamo, kako je tečajem viekovah, uz mnoga druga, u poviesti slavna slovenska plemena na sjeveru — Ljutiće, Bodriće, Pomorane itd. — i naše u svojoj pradomovini bez traga i glasa izniklo: preliv se u ruštinu, poljštinu, čeština i germanštinu (čemu se i nije čuditi, gledeć na dva velika provala Hrvatah, odtisnuvših se na jug: čim je narodnost naša na sjeveru silno oslabila): nemožemo se, s druge strani, dovoljno naradovati, niti se dovoljno blagodarnim Provid-

307.“ veli: „pacis tempore se plura dicturum . .“; da to obećano djelo nije „Heraclias“, jasno je iz samoga ovoga spisa. — Kod prve expedicije Heraklija bio je osobno s carem u Persiji, i kao očevidac stvari opisuje: odtud zaključuje Qu. na važnost toga pisca i povedanjah njegovih. Pisao je u stihovih; jest, bez dvojbe, Panegyrik Heraklija, s toga očevidno na mnogih mjestih zašutio je sve, što bi moglo potamniti slavu cesara. Ali je i dosti iskren, tè daje istinu bar razumjeti i nikad nepripisuje caru, što je tudja zasluga; a to je kod suvremenika lahko razumjeti, inače bilo bi mu djelo ironija, ne Panegyrik.

* O važnom tom piscu razpravljao je (L. c.) učeni Dionys. Petavius, u XVII. v. „Ad Nicephori Breviarium Notae.“ Živio je Nicephor za vladanja bezbožna Lava armenskoga, koji ga je 9-te godine vladikovanja protjerao u progonstvo, što mu se je odvažno protivio u pitanju kipopoklonstva; a 14. godine exila umrè, g. 828. Obe ga crkve svetim štuju. Osim gorinavedenoga spisa, preostaje nam od toga pisca i jedan odlomak (fragment) povjestni. Začimlje svoju povjest s god. 602. i goni ju do g. 769., 29-te vladanja Konstantina Kopronyma. Da nije Petavij ignorirao Const. Porphyrogenetu; da je znao za Pisidu, i u obće da se je htjeo obazirati i na ostale spomenike: prištedio bi si bio mnoge već nego nekritične biljležke! Mi ćemo se na njegova posrnutja obazirati samo na koliko u ovaj naš spis zasiecaju.

nosti izkazati; koja odredì, počim bi bila naša narodnost povjestnomu svojemu zvanju na sjeveru zadovoljila: da se je cielo jedno pokoljenje („una vero generatio“ veli Konst. Porph.), sastojeće iz sedam velikih granah, t. j. pukovah hrvatskih („quinque fratres et duae sorores ... una cum **populis suis** discedens ..“), od cielokupnosti naroda odlupilo — počim bi već prije toga Karpatski Hrvati svoje izseljenje na jugo-zapad europejski izveli bili; posjednuv, kao planinci i na sjeveru, južna podnožja južnih alpah; što je, osim premnogih drugih spomenikah, najjasniji dokaz, da ti današnji Planinci bili su i u pradomovini svojoj narod alpah, a ne ravninah za-tatranskih, kako se je nespretno dosada, a uviek u stanovite svrhe! tvrdilo —; tè po istoj Providnosti pozvano bilo, da ne samo na jugo-istoku Europe — uz planinsku si bratju; a koli je i to divna bila kombinacija! — zauzme velike, prostrane i najkrasnije zemlje: no takodjer i silnu tudier utemelji državu, a slavu svojega naroda, pače i cieloga slovenstva, nastavi i do današnjega dana (jer ime i uspomene velike prošlosti, jesu, po obćem sudu, stalni zalog i liepe budućnosti) ponosito uzdrži. — Da sva ova povjestno ustanovimo, eto nas k početcima vladanja neumrla po nas Hrvate, rečenih obzirah radi, cara Heraklija.

Kazali smo, da to nije povjestna istina uztvrditi: da početak vladanja toga vladara biaše slavan („gloriosum initium“), kako to Quercius i Petavius u ime ostalih tvrde. Da se čim kratje izrazimo, poslužiti ćemo se ovdje s istoga Petavia „Synopsis Chronologica Heraclii“ * prvih osamnajst godinah carevanja njegova, na koliko se našega predmeta tiče, a razsvjetlit ćemo taj synopsis ostalimi spomenici.

Napomenuli smo, da svladav i odstraniv sramotno cara Foku, zasjednè Heraklij priestol carstva rimskoga u listopadu (7. o. m.) godine 610. Ta godina se i piše prvom vladanja Heraklija. — Zar je slavno začeo tu godinu vladavine svoje car ovi? U koli se podlih obstojnostih nalazilo carstvo rimsko te godine spram Obrah, vidit ćemo u sljedećem pod-odsjeku; da vidimo ovdje te odnošaje, kako oni stoje spram glavnih nepriateljah carstva, Persijanah.

* L. c. p. 96 i sljed.

Godine 611-te, mjesto da Heraklij odvažno i muževno napadne na Perse, rimsko carstvo u Aziji i Africi na sve strani pustošeće, kako bi to vladaru „gloriosi initii“ — slavna početka — dolikovalo: što radi car? Mjesto s vojskom, hrli on osobno i sàm u Cesareju ka Krispu, zetu ubijenoga Foke, koji ga je i pozvao iz Afrike na priestol; da se š njim posavjetuje, što da se proti Persom poduzme? Krispus mu se naruga, jer je već začeo pod Heraklijom rovati; a ovaj se, osvetu dišući, vrati u Carigrad, neobaviv ništa. — Dakle mjesto ratovanja s Persi, gradjanska se svadja zamiće, koja dovršuje uhvatjenjem Krispa i smrtju, u tamnici. * A što, medjuto, rade Persijani? Napadaju i tamane Syriu i Arameju a grad Edessu zauzimlju. **

Godine 612—14-te Heraklij upravo nišť nepoduzimlje, ni ono, što bi bar na obustavljenje sve to groznije napredujućega nepriatelja koristiti moglo; ovaj bo god. 614. zauzimlje već Damaskus grad. — Godine 615., dakle već pete vladanja Heraklijeva, još se uviek car ničim neproslavì; dapače porazi za porazi sljede: jer Persijani zauzimlju već i Jerusolim i Judeju, a na porugu kršćanstva i sveto križno drvo sa sobom su u Persiju, i to kao neocienjenu trofeju nad carstvom, ponieli. Što više? mjeseca lipnja i. g. pokolju Persi 90.000 kršćanah, a patriarku jerusolimskoga, Zakariju, sobom u sužanjstvo odvedu. *** Pitamo sad svakoga misaonoga čovjeka, zar su to slavni početci? slavno vladanje? O, koli je lahko puste fraze upotriebljivati, da se istina, koja nije ugodna, njimi pokrije! Ali onda morali bi prije izbrisati i čitave spomenike...

Ali se tuj nesreće po Grke još obustavile nisu. Godinu dan kasnije, 616., Chosroës II. (sin kralja Hormisde, kojega je dao ubiti) vladar Persije; šilja svojega vojskovodju Saësa na zapad, koji Egipat, Alexandriju i zapadnu Afriku zauzimlje; a prodrè tja do Kalcedona pobjedonosno. Što radi Heraklij bar sada? Naprieduje li s vojskom proti nepriatelju, koji mu već kupolu sv. Sofije gleda? Nè; no on se ponizi tako, da je na zapovjed per-

* L. c. S. Niceph. p. 6. i slj.
** L. c. Notae Petavii, p. 96.
*** L. c. Notae ibid.

sijskoga vojskovodje osobno došao u tabor persijski; tu od svoga pobjeditelja prijimlje savjete i naloge; šilja usljed njih svoje poslanstvo ka Chosroësu, koje bude ovomu u lancih sapeto predstavljeno, i koje Persijanac, na viečnu porugu imena rimskoga, dade u tamnicu baciti. — Spomenik Niceforov ostavio nam je uspomenu ražanjah i zasužnjivanjah rimskih podanikah tom sgodom, da je grozno *. Osim svih tih nesrećah Theophanes zabilježio je na istu godinu, kako su Persijani, uz nebrojene zarobljenike, silno takodjer blago i bogatstvo iz byzantinskih i aziatskih gradovah iznjeli; uslied česa tolika zavladà nestašica novacah u carstvu: da je bio prisiljen Heraklij „usurpirati“ sveto posudje i svietiljnjake velike crkve, da si tim vojnike uzdržava! Pravo oskvrnutje crkve pred očima Byzantinacah! — A to se je sbilo šeste godine vladanja ovoga cara; za kojega je još sreća bila, što je, usljed velikoga poštenja Saësova, te godine živu glavu izneo! Radi česa i zaglavì rečeni vojskovodja persijski, iz kojega je Chosroës dao kožu oguliti, što imajuć u rukuh Heraklija, nije mu ga živa sobom doveo.

Ali da vidimo, jeli se je bar sedme godine „proslavio“ Heraklij spram Persije. Eto što zabilježi Petavij na godinu 617. „Persijani u Africi napreduju, tè zauzimlju Kartagu grad (slavni), isto tako i zauzeli su te godine Kalcedon grad, koji spram Carigrada ležaše“; dosad bo Persi samo su dopirali do toga varoša. — Što veli na to Heraklij? Ništa upravo te godine, no osme godine vladanja svojega (618.), skrušio se sav, tè i opet šilja poslanstvo ka Chosroësu, prosjači za mir, ali poslanici „re infecta redeunt.“ ** A da tko neveli, da valjda crnu sliku rimskoga carstva još crnijimi, hotice, slikamo bojami; eto što je Nicefor na istu onu godinu zabilježio o stanju Byzantinacah: „Uz poraz od Persah pretrpljeni, mučio je Rimljane i nemili glad a kuga jih je još užasnije harala.“ *** A što je tomu povod bio? To, što su Persi, zavojevav Egiptom, svaki izvoz hrane u Europu i Carigrad prepriečili! tako tumači sàm Nicefor.

* L. c. S. Niceph. p. 10. i slj.
** L. c. Notae Pet. p. 97.
*** L. c. Niceph. p. 13—14.

Pitao bi sad tko: nije li bar glad, i pomor odtud sljedeći, ohrabrio Heraklija, da se odvaži na kakovo odlučno i slavno djelo, kojim bi sebe i carstvo spasio ili propao š njim? — Na ovo pitanje odgovoriti ćemo spomenikom sv. Nicefora u ruci, da se vidi, na kakovo se kukavno djelo odvažio, u strašnih tih obstojnostih, slavni tobož vladar: „Kojih (izbrojenih po Niceforu) biedah radi, car u najveću žalost i sdvojenje („summum in moerorem ac desperationem redactus est..") pao je. I jurve namisli preseliti se u Afriku, a već je i silno bogatstvo, zlata i srebra množtvo (crkvenoga!), kao i dragoga kamenja (gemmarum) onamo predposlao.." Dakle sramotni bieg, poslje bi bio još prije, u tolikih nevoljah stojeći narod svoj, iznevjerio i opljenio bio! Toliku pokoru morao je i sàm Bog kazniti; jer, nastavlja Nicefor: strašno se nevrieme na móru porodi, i sve to blago i bogatstvo u dubljine morske jadno propadne! *

Pa još „učeni kritici" nedrže izpod svoga dostojanstva, da zastru prave uzroke iznenadne promjene sudbine carstva grčkoga na sve strani (to jest **posredovanje Hrvatah** u tu sudbinu); uztvrditi „slavni početak i velika djela" ovakova vladara! Gdje je pravda i logika? može li prouzrok biti bez uzroka?.. Oholi pisac byzantinski, k tomu i sàm car, Konstantin Porph., ustručava se istinu pokriti; ali dà, Germani i Latini.. No dosta, da smo pregledali mi Hrvati; ostalo bo će sad sve sljediti... Ajdmo dalje.

Carigradjani, začuvši za sramotne namjere cara svoga, uzbune se, i bieg „na koliko mogahu, prepriečiti nastojahu. Napokon patriarka (Sergij) pozvav u hram cara, pod zakletvom obveže gà, da se neće smieti u buduće udaljiti iz grada. Zacvili nad nevoljom Heraklij, ustupiv jim, morao je privoliti u volju njihovu." ** Petavij tuj opažuje, da su drugi byzantinski pisci zatajili uzroke ovoj svečanoj zakletvi, to jest: sramotni bieg. Jest, zatajili su i isti vičući akt dolazka Hrvatah; kao da jih nikada ni bilo nije, gdje smo u istinu mi! A lahko je to razumjeti, zašto to lukavi Byzantinci propustiše napomenuti: jer da su dolazak Hrvatah javili, morali bi bili i uzroke (kao što to i Konst. Porph.

* L. c. Niceph. p. 13—14.
** L. c. ibid.

učini) tomu dolazku naznačiti; ali onda nebi bili mogli šarati, da se kasniji uspjesi Heraklija ovomu, i bahatosti grčkoj imaju pripisati. No zato i mute dogodjaje, kronologiju i sva tako, da je kritika imala posla, dok je laži od istine razabrala!

Poslje ove nutrnje svoje katastrofe, što radi nadalje Heraklij spram Persije? God. 619. i sljedećih, da si je mir haračem car s te strani kupio, zabilježili su pisci; ali Persijani i to poniženje prezirući, nemiruju: godine bo 620., a vladanja Heraklija desete, zauzimlju pobjedonosno Ancyru.*

Obustavimo se sada kod te pobjede i toga stanja stvarih med Persijom i Rimljani izkazanoga. Nemože nam se predbaciti, da smo budi što povoljna po Grke zašutili ili izopačili; budi samo i nesreću povećali. — Već sama ta slika dovoljna je po sebi, zdvojeni i grozni stališ Rimljanah spram Istoka persijskoga predstaviti. Ali što će još biti, kad će čitatelji u obzir uzeti i drugu stranu slike: to jest, suvremeno obarsko napredovanje; istodobne grozne odnošaje Byzanta i spram tih barbarah? Jer bi tko, nepoznavajući te odnošaje, mogao pomisliti: Heraklij nije valjda toga radi mogao ništa poduzimati proti Persom; što se je morao boriti istodobno s Obri, opetovano pod zidovi Carigrada oružjem svojim tresućimi. Da nebude ni s te strani sumnje ikakove, sad ćemo pokazati i na te odnošaje; a kad ih čitatelji prouče: moći ćemo, da i neimademo upravo nikakovih spomenikah positivnih u ruci, pitati jih, prizivajuć se na razum i savjest njihovu: Tko je spasio rimsko carstvo spram najkrutjih ovih njegovih nepriateljah: Heraklij li sàm, ili kroz Hrvate?

Ej, kada Persi desete godine vladanja ovoga cara zauzimlju Ancyru; već su se tresla hrvatska koplja smrtonosnom bukom nad divljim Europe nepriateljem u Dalmaciji!.. Ali nepredhodimo dogadjajem; eto nas prije kod obarskih odnošajah.

---

2. Odnošaji obró-byzantinski iste dobe.

Na koliko je spis Nicefora glede Obrah manje obilan; na toliko se Pisida glede njih obširnije izrazuje; zato i mislimo njega u tom predmetu za provodića uzeti, koji, kao suvremenik i osobiti

* L. c. Notae Pet. pag. 97.

priatelj Heraklija, i veću zaslužuje pozornost i vjerovanje *; razjasnjujući ga samo drugimi spomenici.

Evo koli raztuženim srdcem začimlje Pisida opisivati prve početke, napriedovanje, moć, silu i divljač obarsku (posegnuv i natrag, preko dobe Heraklijeve; koju si je jedinu preduzeo razpraviti), kako ju pri smrti Foke nalazi. Uzvišenim slogom trsi se on shvatiti mnoga desetljetja u njekoliko stihovih; gdje god bude od potrebe, mi ćemo uz naš prevod, i latinski tekst podati, da tim zajamčimo podpuni smisao povedanja pišćeva. U svih trih spisih govori Pisida ob Obrih; ali najsustavnije u dielu „De bello Avarico“, posvetjenom naročito obarskim stvarim. Ovako začimlje on predstavljati u tom djelu odnošaje obro-byzantinske:

Napomenuv, kako su Obri prvobitno „kao podli izrezanci (viles apospades), od Turakah odtrgnuv se (t. j. izpod njihovoga jarma oslobodiv se, kako smo gore opazili; izrezali su se tim iz države njihove), nalik divljim mladicam (surculus) blizo najplemenitijih pokrajinah naših ** nastanili se kao sutrpnici (contribules) *** plodove trošeći, medju domaćim biljem divljačku narav gojeći. Ali kada bi učvrstivši se posvema mladicah koren (t. j. Obri) pograničnu zemlju zauzeo bio †, i šuma mnogih barbarah bi pronikla bila: nepodnoslive biahu štete susedom (t. j. Grkom)“.

Eto koliko liepih istinah s njekoliko stihovah ovdje naslikao Pisida! Obrah jaram pod Turci u njihovoj pradomovini; oslobodjenje izpod ovoga jarma; dolazak na zapad; obitališta Obrah, s prva, daleko od granicah rimskoga carstva, a ipak ovoga po-

---

* Commentator ovoga spomenika, Quercius, ovako se o tom očituje: „.. quali in pretio apud ipsum regem, nec non in tota aula Byzantina fuerit, satis inde opinor elucet ..“ naime što nije kao bojnik „.. sed ut poeta principem ac dominum suum sequutus est.“ L. c. Praefat. p. IV.

** „nobilissimas regiones“ — odtud i K. P. punim pràvom, govoreći o Dalmaciji po Obrih zauzetoj, nazivlje ju „praestantissimum thema.“

*** Jer do dobe cara Tiberija, kako smo iz Menandra vidili, bili su Obri suborioci Grkah, proti raznim barbarskim narodom carstvo rimsko napadajućim.

† To jest, kada su po uništenju države Gepidah i odlazku Langobardah u Italiju, Obri bili zauzeli obe Panonije i susjedne po-dunavske zemlje.

moćnici i sumučenici; zauzetje Panonije i Gepidah postojbine, t. j. susjedstvo s Grci, a od to doba, jer ojačiv se, i početak nepriateljstva obro-byzantinskoga! Ono, što je Menander izrazio u mnogih poglavjih, to Pisida u toliko stihovih poveda. Pa kako je Pisida dobro izvješten bio, kako istinu piše! — Ali recimo, da je spis Menandrov slučajno propao: bi li mi Pisidu, da bi u čem, danas razumieli? Sigurno nebi, a tim manje ne, što on u stihovih i uzvišenom slogu pjesničkom piše. Ovu pako obstojnost zato napominjemo, što ćemo ga isto tako dobro izvještena, isto tako istinito pišućega i glede naših hrvatskih stvarih opaziti; a ipak, da neimademo Konstantina Porf. i ostalih spomenikah: isto tako ni te povjestne istine nebi mogli razumieti; jer taj pisac o svih tih predmetih piše ne „ex professo“, nego kao cielomu svietu dobe svoje posve dobro poznatih, o njih samo „per tangentem“ spomen čini. Dužnost nam biaše pozornost čitateljah na te okolnosti obratiti. — Pisida ovako nastavlja povjest obarsku, koja sve to jasnijom postaje i kojom on Menandra nadomjestjuje:

„. . . Kao na zemlju padše zublje (baklje), razpaljen onoga naroda plamen cvatuću mjesta krasotu pustošio je (t. j. tim aludira na nastavše upade Obrah preko Dunava u plodne grčke kraje). Ali zapriečiti takovu divljač, široki pogranični Dunav jedva mogaše, kao slabahni nasip i novi zid (tolika bjè sila Obrah!). Zid bo protiva njih biahu vode . .“ Dakle brzo zatim začeli su Obri prevaljivati Dunav i pustošiti zemlje grčke. — Ali dalje:

„Dok napokon ista rieka granice, koje nije pisani ugovor (non scripta sententia. .) djelio, spojila je . .“ To jest, misli Pisida reći, da su napokon Obri isti Dunav, koji nije donle bila granica njihove i Grkah države usljed kakovoga pisanoga ugovora, no usljed njihovoga nasilja; da su, velju, Dunav prekoračili u svrhu, da i zavojuju grčke zemlje i u njih se nastane, a tim da već Dunav nije bio granica medju njimi, no suha medja. Iz toga svjedočanstva sad znamo, da nisu Obri najprije Dalmaciju, no prije su Ilirik zavojevali; a i to se posve slaže s povedanjem Konst. Porf. — Nastavljamo:

„. . a što je onda država kvarovah od opakih barbarah pretrpjela! Jer su oni uvjek htjeli ugovorene granice prevaljivati, a Rimljanah moć usuprot tomu se protivila, da jim se pristup

k nami zabrani. O tom već prije drugi dosta jasno pisali su, kojimi potajno tekuće vrieme dozvoljilo je o prebavljenih stvarih imati bezdvojbeno znanje." *

Žalibog, da su ti spomenici većom stranom za nas propali; a iz Piside znamo sad to, da provaliv Dunav Obri i naseliv se i u grčkih zemljah: Grci su bili prisiljeni s njimi ugovore sklapljati, i timi ugovori i granice su se opredieljivale; ali Obri niti su ove, niti ugovore počitovali!

Dosad je Pisida crtao povjest obro-byzantinsku kako se je do njegove dobe razvijala; odsad ćemo ga sljediti, kako on svoju dobu opisuje. Sada postaje jasniji; eto kako nadalje piše:

„. . Ja pako u nazočna vremena padši, nazočne stvari, kako jesu, začimljem razpravljati." Začimlje pako pri smrti Foke, o kom se ovako izrazuje: „Jedva bo utrnù (umre) onaj neukrotljivi krvolok i života kvaritelj zmaj . ." a prošav na Obre, kazuje: kako su se znali okoristiti gradjanskim ratom u Byzantu bjesnećim; ovako opisujući pomamljene njihove napadaje pri nastupljenju vlade Heraklija:

„S toga barbari (t. j. gradj. rata radi) nas kao pčele, sve naokolo nasipom obrubivši, nalik stienicam (čamžam); u misli imadoše sve varoše strovaliti, **i to prije svega Grad**, koji kao prvi liepše je cvietao." Odtud sad znamo, da je bila namjera Obrah upravo razoriti rimsko carstvo, a prije svega Priestolnicu, t. j. Carigrad. Za Heraklija dakle biše to prvi** pokušaj Obrah udariti na Carigrad; a iz Piside znamo, da se taj prvi napadaj namjeravao pri smrti Foke, i dok je još u Byzantu klanje gradjanah trajalo.

A kako je „slavnoga početka" Heraklij umieo svladati prvu tu nesreću zaprietivšu s obarske strani? Slušajmo Pisidu:

„Dakle, dok je onaj koren izrezanacah (t. j. Obri), unutar **usurpiranih** po Scitih*** mjestih („usurpirana mjesta"

---

* L. c. Georg. Pisida „de bello Averico" p. 48—9.

** Čudit se je učenomu Querciu, kako on nerazabira iz Piside ako ne dva napadaja Obrah, za vladanja Heraklija, na Carigrad izvedena t. j. onaj od g. 619. i drugi od g. 626. Mi ćemo jih izkazati četiri; od kojih prvi jest ovaj, pri smrti Foke pokušani. Molimo pozornost čitateljah, pa će uviditi da je tomu tako.

*** Pisida nikada Obre nenazivlje Avari, nego uviek „Scythae" i

nazivlje ovdje P. sjedališta Obrah, koja su ovi, prevaliv Dunav, unutar granicah rimskoga carstva nasilno zauzeli) usudjivao se smielost Starca * pokazivati: **prisiljen bjè Grad** (par excellence grad, t. j. prestolni grad) **podnašati neudobnosti** („in commodum ferre fuit coacta civitas"); ali biše jad (dolor), kó što se činjaše, opredeljeni: diže bo se takodjer breme, ako tko znade, da je i zalim našim (granica) postavljena".

Evo, Quercius nije u jasnih tih riečih Piside opazio prvi napadaj Obrah na Carigrad za Heraklija! ni grada ovoga muke i jade (in commodum i dolor), ni allusiju pisca zastidjenoga, da se je Byzant haračom taj put odkupio i mir si pribavio, kó što to na drugom mjestu pisac naročito, kako ćemo vidjeti, izpovjeda. A u tom spisu veli dalje o tom: „Tako dakle bude izmjerena naša neudobnost (incommodum), dok nije podlegao (umró) starac Scita". **

Znamo dakle, da su se poslje ovoga obsjednutja Carigrada, početkom vladanja Heraklijeva, haračom Grci odkupili i mir si pribavili; starac bo do smrti svoje ostà vieran ugovoru ovomu.

Zaharačanjem dakle države byzantinske pod Obre, začeo je vladati Heraklij s te strani; i u haraču je uztrajao; pače ćemo odmah viditi, kako jadikuje Pisida, što je po smrti starca Bajana, sin mu mladić prekinuo i taj sramotni po Rimljane mir, i opet zagroziv Carigradu. I kako ga s te nevjere ruži Pisida. Heraklij dakle bi se bio za sretna držao, da je mogao u miru božjem i harač plaćati!

~~~~

Ali nesreće carstva, dà ciele Europe (što se zapada europejskoga tiče, nespada ovamo razpravljati jih) tekar začinjahu bjesniti sa strane Obrah. Sljedimo očevidca Pisidu što se Istoka tiče:

»Medjutim, poslje kako se u zemlju pretvorio prah (t. j. po smrti starog Bajana), i u dom pogreba odputovà; on, koji je zem-

---

to ime izključivo samo njimi dopituje; za sve ostale barbare, osim Gepidah, koje Hune zove, ima njihova dotična imena.

* Znamo iz Piside, da je Kagan (naslov vladarski kod Obrah) ovoga plemena, za piščevo doba, bio star; jer ga uviek zove „Senio Scytha". I bio je: Bajan bo već g. 568. kao Kagan Obrah čita se u povjesti da Panoniju zauzimlje.

** L. c. p. 49—50.
~~~~

lju zauzimao (Viditi je odtud, kako uvažava Pisida zmožnost starca Scite!), po njoj bude zauzet. Nu onda (to jest po smrti starca), opet se vratila k surovomu životu, i divljačtvo uzè na sebe najnovije izrezanog mladica (t. j. najnovije umrvšeg starca Bajana sin): običava bo narav vratjati se, nalik Euripu, u vlastiti svoj tok . .“ Tim će reći: divlja obarska narav, jedan hip utišana, najme dok je stari Bajan živio, opet se povratila; čim Kaganstvo preuzè sin njegov, napadajući na rimsko carstvo.

Dvie dakle različne dobe po Grke, za Heraklija, predstavlja nam Pisida: prva, sretnija po Byzantince, trajala je od smrti Foke do smrti starca Bajana, za koje vrieme Heraklij se haračom odkupì; druga, nesretnija, nastà po smrti Bajana i ide, kako ćemo viditi, do upada Hrvatah u Dalmaciju, za kaganovanja sina Bajanova. Eto sad opis te strašne dobe:

„Indi, koji jezik i govor bude mi dostatan, koja rieči moje namiera ili usta deset jezikah, kojimi bi izpripovjedio tu nakazu iz tudjega semena (t. j. obarskoga); starca neukrotljivo pleme? Zar bi ga nazvao strielom ili oduševljenim urnebesom, kojemu jezik jest blebetajući i zvierinski duh, i pomješani govor, i ruke smielo hvatajuće se za mačem i duh klikujući na uspomenu opojenosti (t j. opojenosti slave i pobjede, gledeć na ona koja sljede) . .“ *

Nije li to jasan govor? Ni usta desetimi jezici providjena nebi mogla opisati dostojno nevolje Byzanta, koje ovaj za vladanja sina starčeva pretrpì! Dočim dakle suvremeni svjedok, priatelj Heraklija i hvalospjevac njegov ovako označuje osmu i devetu godinu vladanja cara ovoga: kritici XVII—XIX. vjeka upotrebljuju fraze „gloriosi initii“ itd. . . . Čujmo sad Pisidu, što radi Heraklij da odvrati nove nesreće:

„. . koju bo uslugu („ecquod enim officium“), ili koje dare, koju li vjeru, riečju i činom izkazanu, sva koristno razpo-

---

* „. . Proinde quinam mihi sufficiat sermo, aut vocis intentio, aut os decem linguarum, quo narrem ex peregrino semine monstrum, senis indomitum genus? dicamne fulmen aut animatam procellam, cui lingua est blaesa et ferox spiritus, et mixtus sermo, et manus temere contrectantes gladium et animus exsultans recordatione obrietatis?.“ L. c. p. 50—1.

lagajući, propusti ili zanemari gospodar („despota"; uviek tim naslovom nazivlje P. Heraklija), **da zavuče stvar** („ut traheret moras"); nastojeći da ublaži vjerolomnu narav („foedifragam naturam"), i to sredstvom razlogah i darovah (t. j. haračah) obećanja; najprije nagovaranji, zatim i pismeno (t. j. ugovorom) . ." * Dakle, ne junačtvom ni mačem, pače ni veličinom duha; no podlim, pismeno uslovljenim haračem, nastojao je Heraklij ukrotiti napriedujuće Obre!

Ali važnijeg nješto krije u sebi upravo sada navedeni navod Piside, koji čitavi jedan historički program očituje; a to je mjesto ono, gdje Pisida ovo o Herakliju poveda: „. . koju bo uslugu, ili koje dare, koju li vjeru . . . sve koristno razpolagajući, propusti ili zanemari gospodar, **da zavuče stvar?** . ." Čemu da zavuče stvar s Obrom? Heraklij niti prigodom tih ratovah i poraza pretrpljena g. 618—19., niti poslje nikada ništa nije poduzimao proti Obrom, što bi moglo opravdati kakovu osnovu, da njojzi za volju (t. j. da ju uzmogne izvesti, bude li imao vremena) nastoji ublažiti, pa i s privremenimi žrtvami bilo, Obra; da mu u sgodu smrtni udar zadade. — To zavlačenje nemože se niti na namjeravana kakova poduzetja proti Persom prilagoditi; jer Heraklij tek četvrte godine, poslje tih ratovah s Obri, mogao je krenuti proti Persom. Na što bi se dakle moglo, povjestno govoreći, protegnuti ono: „sva koristno razpolagajući, da **zavuče** stvar?" Bez Konstantina Porfirogenete, ovo bi mjesto viečna tajna ostala, ali ne uz njega: Svaki bo savjestni kritik morati će dopustiti, da se to mjesto, ta allusija Piside, nemože na drugo protezati, ako ne na one rieči Konst. Porfirogenete: „Atque hi ipsi Chrovati ad Romanorum imperatorem Heraclium confugerant . . quo tempore Abares armis inde Romanos eiecerant. Pulsis vero Romanis illis ab Avaribus desolata eorum regio iacuit, quapropter **iussu huius imperatoris** iidem Chrovati armis arreptis Abares ex illis locis expulerunt . ." Dà, samo to je povjestno: da po smrti starca Bajana, sin njegov opet diže oružje na Carigrad; da su tom sgodom poplavili i Dalmaciju Obri, a ono zavlačenje stvarih po Herakliju,

* L. c. p. 51.

proteže se na uspjeh poduzetja, koji je Heraklij očekivao od poslanstva svojega ka Hrvatom na sjever poslanoga. Na taj dogodjaj, i na ništa drugo, aludira, povjestno govoreći, ono odkritje Pisidino. — Konstantin dakle razjasnjuje ovo mjesto svjedoka, a ovaj tim nagovještanjem (allusijom) odkriva dobu povedanja Porfirogenete. Tako jedan pisac baca svietlost na drugoga.

Sva nastojanja Heraklija, da postigne bar vremena (to jest ono, što Njemac veli „Zeit gewinnen") u svrhe svoje; i to nije mogao postići nesretni car. Ovako bo nastavlja P.: „Medjuto nadvladao je, (i taj „medjuto — vicit interea —" proteže se na ono zavlačenje; hoće bo reći Pisida: medjuto, dok je Heraklij nješto očekivao, česa radi je zavlačio, budemo poraženi!) po sudu hudobnoga (t. j. sotone) barbar, **zlobnu postigav pobjedu.**" * Niti dakle poniženja, niti dari i harači; sve to nije koristilo: bilo je zametnuti bitku, a posljedica biše i opet novi, strašni poraz. To je prva velika izgubljena bitka po smrti Bajana, a drugi veliki poraz za vladanja Heraklija pretrpljeni. To se je zbilo koncem godine 618. A posljedica toga rata bila je, osim gubitka Ilirika, ili bar Dalmacije tom sgodom, još i otvoreni put na Carigrad.

Badava se je i opet stao poniževati Heraklij; sudbinu odvratiti od sebe i grada nije više mogao. Ali slušajmo Pisidu:

„On — Heraklij — nastojaše, istina, ovoga (t. j. mladog Kagana) crnu misao izpričati s činah zločinstvenih (misli reći: car se je pače tako snizio pred Obrom, da je nastojao vjerolomno prekršenje pismena ugovora po Kaganu, još i izpričavati, nebil' ga tim omekšao!). Nu taj nasuprot postajao je kroz to dvostruki Etiop (što Hrvati vele: sopunao je crnoga bika). A kada bi on napokon, kao lisica, posve se u lukavost uvukao, i nevjerom se oboružao . . pristupi ka zidovim (Carigrada), kanoti da misli mir učvrstiti, potajno prisegav, da će varanje kriti . ." To je drugo obsjednutje Carigrada po Obrih za vladanja Heraklija. — A što sada Grci?

„On bo (Obar) imadjaše spremno oružje i boj; mi (t. j. Grci) usuprot **dare i miroljubive govore** (Quippe illi erant

* L. c. ibid.

in promptu arma et bellum, nobis contra dona et pacifici sermones)..“ A što jim je koristilo to poniženje? Eto posljedak:

„Satrla (oppressit) nas je ne barbarah lukavost (dolus), nego grieh koji u nami je ležao ..“ Liepa utieha! ... Satrla vas je snaga Obrah, da kako za griehe, kakovimi se samo Byzant mogao izkazati .. A o porazu tomu kako se izrazuje Pisida? Tako, da ga voli zamučati; veli bo: „Ali, kó što najobičnije, voljeti je i zašutiti zla: jer je nepovoljna ista uspomena zalah („Verum, ut plurimum, praestat tacere mala: nam est molesta etiam malorum recordatio.)“ * Takov to poraz bio, takovimi sramotnimi uvjeti odpravljeni bihu Obri izpod zidovah Carigrada; da jih se je i napominjati stidio Pisida! — A ipak šteta, što on to neučinì; veliku bi on tim bio svjetlost na suvremenu povjest bacio!

Ali je spomenik Nicefora ponješto te uvjete odkrio. Nicefor, kao pisac IX. vj., već nije tako iskren u povedanju odnošajah obro-byzantinskih; jer osim što o napredovanjih njihovih spram Byzanta tamo od smrti Mauricija (s kojom začimlje povjest svoju) do godine 619. — kada se je, po obćenitom sudu svih pisacah, ova druga bitka pod zidovi Carigrada vodila — niti riečju nenapominje nesreću, koju je rimsko carstvo s te strani pretrpjelo (akprem to svi ostali spomenici byzantinski priznavaju); no i glede toga rata od g. 619. šara nemalo: očevidno lukavost Obrah pretjerava. Pisida je iskreniji: suvremena bo zla, jer oćutjena k tomu obće poznata, nemogu se bez zastidjenja izvrtati!

Medjutim, iz spomenika Niceforova poznajemo njekoje pojedinosti velike te episode: tako n. p. ono poniženje Heraklija (upravo kao i spram Persah!), da se je uputio osobno u logor obarski, u gradu Selymbrii. Tuj da je Obar vojskom svojom obkolio cara; ovaj da je bio prisiljen, sbaciv sa sebe imperatorske haljine, na prostačku se preobući da ga nitko neprepozna, privezav si na lakat carsku krunu (hotio je valjda H. „pompom“ pretrašiti Obre, kao što to njekad papa Lav spram Hunah učinì!): „..i odmah se baci u sramotni bieg („statim indecore se in

* L. c. p. 51—2.

fugam coniicit“.. Niti Nicefor nije mogao odoljeti, da neožigoše ružni taj čin!)..“ tè jedva uteče u Carigrad. Obri bjegajuće Grke progone do polja, suprot grada stojećega, nazvanoga Sedmoga; gdje se ulogore. Odtud na sve strani pljene i pustoše: „.. Napokon sa neizbrojenim množtvom zarobljenikah vrate se za svoje granice. Poznato je .. da se je broj zarobljenih obojeg spola na 270.000 dizao ..“ * Ob uvjetih mira, to jest, ob onom što je moglo sklonuti Kagana da se vrati za granice svoje, i Nicefor šuti; ali dao jih je jasno za razumjeti; ovako bo označuje najnovije poniženje, a i zločin, Heraklijev:

„.. U isto vrieme kinči i uresi crkvah raznešeni su **i u ime harača** (a ne darovah!) **medju barbare porazdjeljeni.**“ ** Strašno izpovjedanje! Počim bi dakle Heraklij godine 616. samo veliku crkvu opljenio bio; eto god. 619., da namiri harače, plieni sve crkve božje!.. Eto zašto bacì Pisida koprenu zaboravi na ona zla, koja poraz od godine 619. za sobom povučè!.. A jeli sve to „gloriosum initium?“ ..

Pisida, opisujuć rečeni poraz od g. 619., ovako zaključuje: „.. Age vero, iam progredior ad recentis belli tropaea;“ t. j. iz godine 619-te, on prolazi, u tom spisu, odmah na opis rata carigradskoga od g. 626-te. Kojim povodom i načinom Obri te godine sudjeluju samo kod toga rata, vidit ćemo u dotičnom odsjeku. — Obustavimo se dakle i mi, kao što čine Pisida i Nicefor, kod grozne slike rimskoga carstva od godine 619-te; tè molimo čitatelje, da se izvole sjetiti i druge strani te slike, kako ju u prediducém pododsjeku obzirom na Persiju nacrtasmo; tè neka sastave sad te opise povjestne u jednu cielost obarsko-persijsku, pa će dobiti sljedeći, posve vjerodostojni, kip rimske države:

Heraklij je zaharačen te godine Persiji i Obrom; Obri porazuju pod zidovi Carigrada Grke i pobjedonosno vratjaju se za granice države svoje, posjedujuć već Ilirik i Dalmaciju, stojeći tako na vrhuncu slave i moći svoje. Persi, zauzeše grad Kal-

* L. c. Niceph. p. 14—16.

** „Per idem tempus Ecclesiarum thesauri distracti sunt et **tributi** nomine in barbaros divisi.“ L. c. pag. 17.

cedon suprot Carigrada stojeći, na aziatskoj strani; glad mori Rimljane, jer im Persi, Egiptom zavladavši, zatvoriše uvoz hrane; kugu porodi glad, koja obara što ovomu preostaje. Heraklij „sdvojen", nàstoji potajno, da pobrav sve blago i bogatstvo carstva, s ovim skupa uteče u Afriku; iznevjeriv i u najvećoj biedi ostaviv narod i carstvo; ali brodolomjem propade to blago i bogatstvo državno, a gradjani uhvate cara, uvuku ga u crkvu, gdje prisiže narodu, da jih neće više ostaviti. Napokon, osiromašen on i narod, da uzmogne bar novci ušutkati bjesneće pred vratih Carigrada nepriatelje; plieni Heraklij crkve, ne da se s timi novci na rat sprema, no da **njimi namiri harače barbarom.** *

Čitatelji mogli su se osvjedočiti, da niti smo što povoljna zašutili, niti smo nesreće pretjerivali: pustili smo govoriti povjest. — Ako dakle nije med ovimi i takovimi nepriatelji pàd rimskomu carstvu, a kroz to i velika katastrofa istomu kršćanstvu zaprietila: prisiljen će biti svaki nepristrani i pravdu ljubeći um dopustiti; da se je morao u taj zbilja odlučni i životni po Rimljane moment oriaški njeki pojav u historiji njihovoj slučiti, dosta mogućan spasiti od tolikoga prietećega kataklisma i rimsko carstvo i hristjanstvo. Htjeti taj pojav povjestno zatajiti; značilo bi zatajiti ne povjest, no razum čovječanski; a da je to zbilja nemoguće, razumno i povjestno, zatajiti; osim ove slike rimskoga carstva, još većma dokazuje i ona obstojnost povjestna: što historija Byzanta o njegovoj sudbini spram Obrah i Persah med godinami 619—22. dotično 623. naprosto šuti; a to će reći, da još i 12. godina vladanja Heraklija, ništ' ako ne biedu i sramotu njegovu svjedoči, kao i to, da u tih obstojnostih o „slavnih početcih" toga vladara govoriti, znači pogrdjivati istu historiju.

Sad da vidimo onaj divni pojav, koji je bio moguć zmožnom svojom desnicom obustaviti, na stožernoj točki, neodoljivo zamahano kolo nesrećah kršćanstva i Europe. — Da taj pojav nije poposao iz jugo-zapadne Europe, italo-franačke, odkud Byzantincem samo móre nesrećah upravo to doba prietiše: svjedok

---

* Nicefor, l. c. p. 20. i to svjedoči, da je Heraklij, osim darovah, obvezao se platiti Obrom svakogodišnjih 200.000 zlatnih pjenezah. — Silni, ono vrieme, novac; koji bi mnogim današnjim milijonom naličio, gledeć na veliku vrednost novca u ono doba.

su tomu jadikovanja Pape Grgura Velikoga, Pavao Djakon i ostali spomenici; obzirom na Langobarde, planinske Hrvate i Franke.

Nepreostaje dakle drugo, van iskreno priznati, da se taj veliki čin obrata sudbe Byzanta ima pripisati izključivo pojavu Hrvatah na jug, to jest: njihovomu drugomu provalu na jugo-istok Europe izvedenomu; provalu, kojega isti okrunjeni pisac byzantinski zabilježì neizbrisivimi slovi: „belloque **per annos aliquot** inter se gesto vicerunt Chrovati („i ratujuć medjusobno kroz **njekoliko godinah**, nadvladaše Hrvati«)“. A u sljedećih odsjecih dokazati ćemo nemanje vjerodostojno, da se onaj „per annos aliquot“ („kroz njekoliko godina“) bez absurda povjestnoga nemože uvrstiti, ako ne med godinu 619—622. pa i onda, kad i nebi bilo u godini 619. te sramotne slike grčkoga carstva; koja opet sáma — ako nećemo pripustiti u historiju izravna čudesa — suvišnimi, u tom obziru, čini sve ostale spomenike: čim na jugo-istoku Europe bivstvuje hrvatsko pleme.

Dà, sve ove istine morao bi svaki nepristrani i pošteni um dopustiti, da i nebi Hrvati posjedovali »naročito **byzantinsko** svjedočanstvo“ o zaslugah, koje su si oni u to doba po rimsko carstvo stekli. — Ali o tom će nam biti posebna razgovora.

Odsjek četvrti.

Istočno pitanje „i Hrvati“ u VII. vieku, za vladanja Heraklija starijega.

(Drugi odlučni dolazak Hrvatah na jug. Godine 619—622.)

I. Razjasnjenja k drugomu došastju Hrvatah na jug.

Dok se je tresao Carigrad pred urnebesnim urlikanjem divljih Obrah godine 619-te; na sjevero-zapadu Europe razvijao se je već tamo od godinu danah, dvie li, drugi jedan krvavi prizor: Hrvati, u pradomovini svojoj, zametnuše krvavu borbu na život ili smrt s istim divljim nepriateljem Europe, Obrom; koji je i njih u vrtlog svevlade svoje nemilice povukao i grozni svoj jaram oćutiti jih činio.

Narod, koji je tamo od četvrtoga vieka prije Isusova narodjenja pod slavnim svojim imenom hrvatskim stieg svoje junačke nezavisnosti visoko razvio; koji je u poslanstvih svojih na Rimljane moć svoju nad moćju istih silnih Gotah ponosito uztvrdio i harač od carstva rimskoga zaiskao; koji je careve rimske u svojih ratovih zasužnjevati običavao; narod, koji je s istimi strašnimi Huni i zmožnimi Langobardi priateljevao: takovi narod nije mogao miroljubivo podnašati jaram i okrutničtva Obrah; niti je čudo, što je volio zametnuti borbu na život i smrt, nego li takovu pogrdu i dalje trpjeti.

Digne se dakle na oružje svekoliko pleme hrvatsko, od izvorah Tise i Dnjestra rieke; od Buga i Visle; od gornjeg Dunava i dónje Labe, i zametne godine 617. krvavi boj s Obri, koji okó godine 619. i sretno dovrši; okruniv ogromno to narodnje djelo — po odlazku velike strane pobjedonosnoga naroda na jug; o čem nam je upravo ovdje i govoriti — izborom **Samo-a** za kralja svekolikoga na sjeveru preostavšega plemena hrvatskoga. Koji Samo, kako se je strašnim i silnim, odmah po skršenih Obrih, spram svih susjedah svojih, slovenskih i neslovenskih, izkazao: to u ovaj spis nespada razpravljati. *

Ali recimo jedan hip, da i nije bio Samo kralj Hrvatom neposredno, no kojemu drugomu plemenu slovenskomu; toliko je ipak izvan svake dvojbe, da je to pleme slovensko ne samo satrlo

---

* U naglašenom već dielu „Poviest Hrvatah" mi ćemo se, obzirom na sve poznate spomenike ove dobe, trsiti dokazati, da je i ta borba, bila borba Hrvatah a ne Čehah, i da je Samo bio kraljem Hrvatah, a kao takov, s vremenom i svih poznatih ono doba Slovenah; imenito i sjevernih Srbah. Dokazati ćemo pako to ne samo proti nepovjestnom, no upravo samovoljnom tvrdjenju českih povjestnikah, a žalimo, da moramo reći baš njihovih „autoritetah." Drago nam je, da živi jošte upravo otac te neumjestne česke pričice; a nadamo se, da će on, kao učeni i pravedan muž, iskreno i otvoreno priznati istinu, proučiv dokaze naše; niti će nam on, ili drugi pisci na zlo uzeti, što mi našu povjestnu svojinu, odviš dugo nam uzkratjivanu, nastojimo napokon revindicirati: jer nije liepo tudjim se perjem kititi. — Koli je to čudnovato tvrdjenje, da je ona borba, bila borba Čehah; dotično, da biaše Samo Čehom kralj, a ne Hrvatom: to, bez svakoga drugoga dokazivanja, najbolje pokazuje već

na sjeveru silu Obrah; no da je i **sva** slovenska plemena, poznata povjesti u to doba, za sobom povuklo; čim je pobjeda nad Obri ondje nadopunjenom postala. O toj istini ostavì nam Providnost kroz dragocieni spomenik **Fredegara** neizbrisivo svjedočanstvo. Da su i u tom skrajnjem slučaju Hrvati zadaći svojoj na sjeveru zadovoljili; o tom najbolje svjedoči poslanstvo cara Heraklija ka Hrvatom, da njihovu pomoć proti Obrom zaprosi. Jer sigurno bio bi već nego povjestni absurdum uztvrditi, da je car šiljao poslanstvo na udaljeni sjever upravo **k narodu, podjarmljenomu** po onomu istomu najstrašnijem nepriatelju ne samo svojega carstva no i iste Europe, u svrhu: da taj još podjarmljeni narod prodre kroz srdce toga nepriatelja, da dojde u Dalmaciju, pa da tek ovdje zametne š njim borbu na život i smrt! To se protivi i zdravomu razumu i običnoj mogućnosti.

Mi dakle ovdje stojimo pred dviemi povjestno constatiranimi odlučujućimi momenti. Prvi jest: Godine 619. satrto leži, bez nade, carstvo rimsko pod nogama dvajuh svojih najkrutjih nepriateljah: Persijani i Obri; — drugi jest: iste godine, ako ne i prije, dovršuju Hrvati pobjedonosno borbe svoje nad Obri u Velikoj Hrvatskoj; oslobodiv se izpod njihova jarma. Ovaj veliki čin našega naroda na sjeveru tako biaše glasovit, da su ga isti zapadni spomenici svestrano zabilježili; a da Heraklij nebi za njega znao, on, životno interesirani pri svem, što se sa susjedi njegovimi, Obri,

i ona **nepobitna** obstojnost: što historija u VII. vieku o Česih da bi i sanjala; njihova se povjest začimlje **desinirati** tek početkom IX. vieka; dočim povjest čovječanstva slavno poznaje hrvatski narod, upravo u tih krajevih, gdje je Samo vladao, u VII. već vieku, i to pod tim njegovim imenom! Pa kad bi i htjeli za **povjestni temelj** uzeti iste poznate češke fabulozne priče **o prvih početcih** Čehah; to ni polag njih dalje VIII. vieka nije moći njihovu prošlost potegnuti, jedno; drugo: te priče ili tradicije o kakovom **Samu** češkom da bi slovce napominjale; a da to one nebi činile o vladaru, koji je polovinom VII. vieka bio strah i trepet zapadne Europe! Dakle reći, da je Samo bio kralj Čehom, za koje povjest niti nezna za vladanja njegova; a ne Hrvatom, koji su toliku povjestnu ulogn igrali u Europi u VII. vieku (da šutimo o njihovih viekovih prije tog doba): jest, da malo rečemo, smiešno.

sbivalo? Poslanstvo njegovo k Hrvatom to izvan dvojbe stavlja. A ono Piside mjesto: „ut moras traheret..“ očevidno dokazuje, da god. 619. već se Hrvati spremaše na svoj veliki „narodnji put“ na jug; da jih je već Heraklij očekivao.* To jedno.

S druge strani: vidili smo, kako je isti pisac suvremenik, zaključiv s porazom od g. 619-te, u svom spisu „de bello Avarico“ prošao odmah na dogadjaje od godine 626-te, pokazav samo nejasno u tom dielu na ratove od godine 623-tje; a u dvih spisih, o dvih pohodih perzijskih Heraklija razpravljajući, takodjer govori samo o ratovih godine 623. i 626. u kojih su i Obri sudjelovali (jer ćemo vidjeti, kakova je razlika, kao nebo i zemlja! med Obri od g. 610—19. i onimi od g. 623. unapried). Ostavio je dakle Pisida jednu veliku prazninu — hiatus povjestni — med godinami 619—623., ne samo što se tiče odnošajah obro-byzantinskih u obće; no što se tiče i oslobodjenja Grkah izpod noge obarske. — Isto tako i Nicefor u svom spomeniku

* Na ova dva odlučujuća momenta nisu se dosad osvrtali pisci, kako bi bili morali, u pitanju ustanovljivanja dobe drugoga došastja Hrvatah na jug; nego su voljeli tu dobu stavljati u takovi čas (med god. 634—41.), u koji to došastje postaje nemogućim — kako ćemo to dalje i obrazložiti — to jest, povjestnim absurdom. Tudjincem se, opetujemo, nečudimo; râdi bo se za nje pri tom okrnjiti slavu slovensku; ali da su u ta absurda padali, ili jih hotice sljedili i slovenski „autoriteti“; to jim nije moći oprostiti: jer su voljeli, da istina ostane okrnjena ma i na štetu slovenstva, samo kad se tim zadovolji nebratinskomu sustavu protuhrvatstva. Što se pako naših domaćih „povjestnikah“ tiče (da istinitije govorimo: „diletantah historičkih“; mi bo Hrvati, žalibog, povjestnikah — kamo li „slavnih povjestnikah“ s kojim se naslovom rado nabacuju mnogi, koji o valjanoj poviesti ni pojma neimadu! — još neposjedujemo. Nijedan bo dosad nije ni pokusio, ma kakovu bilo, kamo li kritičnu i podpunu povjest svojega naroda napisati! Svi, koji se dosad bavismo dieli, u liepu tu znanost zasiecajućimi; samo smo se u pojedinosti, bez svake sveze i sustava, upustjivali, ili skupljanjem tek materiala za poviest bavili. Kako smo još daleko od „poviesti“!) što se, opetujemo, našinacah tiče; ovi su dosad iz „tudje glave mislili“, tè proti nami naperene sramote bez razlike ovladjivali! To dosadanja diela i najboljih izmed njih dokazuju.. Zar će uviek tako biti?... Mi taj jadni put sljediti nećemo; što pišemo, pišemo i crpimo iz samih vrelah, iz spomenikah.

ostavì tu prazninù nepopunjenom. O Theophanes-u, koji, kako je učeni Quercius* (i ostali kritici) zabilježio, čini mnoge meta- i prochronisme, više dogodjajah u jedan trpa itd., da tim tudju pomoć izključi: nećemo ovdje ni govoriti. — Ni na to se nisu pisci osvrtali.

Tretje: Ali da i neimamo Konstantina Porf., koji je divno tu prazninu popunio; ipak Providnost je htjela, da su isti tî gori rečeni pisci, Pisida i Nicefor, svoju prazninu i sàmi neizravnimi podatci popunili, koje je moći, dà razborito morati, provodićem i tumačem Konstantinom u ruci, jedino na Hrvate prilagoditi; t. j. tî pisci neizravno su izpovjedili istinu velikoga čina posredovanja Hrvatah u istočno pitanje g. 619., a tim su slavu prvobitnu Herakliju zatajili. Više se od hvalospjevca Piside očekivati nemože. — I glede ove obstojnosti posrnuli su kritici, nehoteć konferirati medjusobno razne spomenike, da pràvoj istini kroz to u trag udju.

Mi nebi u tom spisu toliko nastojali o kritično-povjestnom opredieljenju **dobe** došastja Hrvatah pod Heraklijom na jug; kad nam nebi bila sveta dužnost nastojanjem tim ne samo izvan svake poštene dvojbe staviti istinu onu: da je hrvatsko pleme i mač, upadši zmožnom svojom rukom u tečaj dogodjajah istočnoga pitanja — koje je sudbom Europe i kršćanstva to doba odlučivalo — ne samo tim svojim posredovanjem kobnu tu sudbinu odvratilo; no tim i slavu slovenskoga svieta na sva vremena ustanovilo. Ali zajedno tim dokazujemo i to, da si je hrvatski narod tim svojim prvenstvovanjem i za sva buduća vremena postavio temelj svojim pràvima, dà i dužnosti, uplivati kroz sve viekove u isto istočno pitanje, kojega je on početnikom, time: što je on uništenjem Obrah, a jedino kroz to mogućim učiniv i uništenje Persah; **novu dobu** t. j. aeru tomu pitanju postavio. — Da to nije hvastanje samo ili puka fraza; čitatelji će iz dalje sljedećih lahko razabrati.

---

* L. c. „in bellum Avaricum Adnotat.“ p. 129.

2. Upad Hrvatah u Dalmaciju godine 619.; bojevi vodjeni s Obri do god. 622. Prvi poraz barbarah i zasužnjenje njihovo u iztrgnutoj im toj zemlji.

Bilo je od bitne potrebe prenavedena izvesti, ne samo da se dalje sljedeća laglje razume; nego da već iz povjestnih tih predpostavah svatko i sàm zaključi na dobu upitnoga seljenja: umu bo je shodno, da je Heraklij pozvao Hrvate u pomoć onda, kada jih je rabio; a ne onda, kada bi i bez njihove pomoći mogao bio nepriatelja smrviti; t. j. onda: kada se je kao pobjeditelj vratio iz Persije, godine 628., slavije u Carigradu slaveći. Ovo povjestno umovanje svatko mora tim bezprigovornije prihvatiti, ako se obazre i na onu historičnu obstojnost: da nijedan byzantinski pisac ne samo nepiše o kakovoj moći ili pogibelji obarskoj poslje godine 626-te; pače niti o kakovih bojevih, kamo li o nezavisnom bivstvovanju njihovom unutar granicah rimskoga carstva poslje te dobe; što više, navesti ćemo i takovih spomenikah, koji rečeno bivstvovanje naprosto izključuju. — Proti nepriatelju pako, kojega ni neima; nitko drugoga na pomoć nezazivlje!

Nišť nemanje, budući da mi imademo posla s lukavostju, ili sa predsudom dvie sto godinah starom: to nam je dobu dolazka davnih predjah naših i moćnijimi poduprieti razlozi. Opozorujemo medjutim i opet čitatelje, da se samo istočnimi spomenici služimo; da će dosljedno, istina, još sjajnija planuti, kad ju jednom i zapadnimi spomenici i dogodjaji podupremo.

Rimsko dakle carstvo ostavili smo gori više u stanju takovu, da ako sàm Bog neposredno za Grke nebi se bio odlučio vojevati: oni sami po sebi, nemoguće je, da bi se kao kakovi „Deus ex machina“ vlastitom snagom iz onog praha i nevolje podigli bili.

Heraklij, koji je poznavao odnošaje i najdivljih, i najudaljenijih Kaukaza i Azije narodah; koji je s ovimi u neprestanih obćenjih kroz poslanstva stajao, da se š njimi proti strašnomu Chosroësu II. posluži: on je sigurno znao, što biva na granicah države svoga groznoga nepriatelja u Europi; kó što znamo i to, kako je n. pr. na zapadu, poslanstvi i novcem nastojao predobiti za sebe kamo li udaljenije od nas Franke; da udare na Langobarde, u Italiji, nepriatelje svoje. Znao je dakle Heraklij i za dvoili trogodišnju borbu Hrvatah na sjeveru i za pobjede njihove.

K takovim pobjediteljem krvnikah svojih i odluči on poslati poslanstvo svoje, da njihovu pomoć zamoli.

Sljediti ćemo u tom predmetu sigurno nepristrana spram nas svjedoka, koji sàm oholi Byzantinac bivši, k tomu učeni rimski car, nije imao uzroka laskati nam, ili neistine pisati na slabu slavu svoga naroda; pače prije se može dopustiti, da je istinu po mogućnosti pokrio, da tim sramotu svoga carstva zastre: a taj pisac jest napomenuti već Konstantin bagrorodjeni (Porphyrogenitus).*

A tko je spasio, po povedanju Konstantinovu, pred zjajućim ponorom propasti stojeće carstvo rimsko? tko riešì u taj kritični moment istočno pitanje?

Zar ga spasi ilirizam, zar brat mu novijih vremenah: jugoslovenizam? Ej Ilirik je to doba još obstojao, ali se je trzao od nevolje pod obarskim kopitom; k tomu stanovnici njegovi, kao uviek, tako malo biše Sloveni: kó što su takovimi i danas Skipetari! Jugoslovenah pako niti nije bilo jošte na poluotoku balkanskom, kako ćemo to drugom sgodom proti nekritičkim, k tomu protuslovećim si tvrdjenjim Šafařika i dokazati. Ali, kad bi i bili tuj nazočni; tî bi bili djelili sudbu budi Ilirika, budi Rimljanah. — Nè, s te strani neide pomoć. Zar ju valjda Srblji nose umirućemu carstvu? Oni, koji danas, iza tudjih ledjah, toli bahato se vladaju? Čuti ćemo, što o njih piše okrunjeni pisac. Tko je dakle, kojega ta slava, ali i gorka čaša ide? — Slušajmo što je u toj stvari neoskvrnjene istine:

Nije nam namiera opisivati ovdje zavojevanja Obrah u rimskom carstvu; mimogred, iz Piside, zabilježismo, kako su se jur za Foke cara čvrsto ovkraj Dunava, „u najplemenitijih krajevih“ rimske države, ustanovili; sva okó Thracije zauzimajući. Nadalje poveda nam Konstantin Porf., kako su za vladanja Heraklija i Dalmaciju posieli, iztriebiv iz nje Rimljane; a da se je to moralo sbiti poslje smrti staroga Bajana, kada su se Obri kao pomamni širili na sve strani, do pod Carigrad sva zavojevajući: nije moći razborito podvojiti.

* Obširniji životopis ovoga, neumrle po nas Hrvate uspomene pisca, jer otca poviesti naše, podavamo u našoj historiji.

Obre iz onih mjestah protjerali su, tè u njihovoj zemlji ... sjedališta postavili su.“ * To je zajedno drugo napominjanje Konstantinovo borbe Hrvatah s Obri u Dalmaciji.

Nisu dakle predji naši barbarskim samo načinom u rimsko carstvo upali, otimajuć Rimljanom zemlje, kako to Obri učinihu; nasuprot: rimski posjed bude po Obrih Byzantincem, po „tadanjem pràvu jačega“, t. j. oružjem otet (zato i veli Konstantin opetovano, da su se Hrvati „in illorum terra“ t. j. Obrah, a ne već Rimljanah, nastanili!); Heraklij car činom poruke svoje jasno je zasvjedočio, da niti on sàm, niti bivši posjednici Dalmacije, Latini, nisu mogući svojom snagom iz te zemlje protjerati nepriatelja, s toga se utečè k pobjedonosnomu nad Obri narodu hrvatskomu, da se bar strašnoga susjedstva obarskoga oslobodi. Hrvati se odzovnu pozivu; upute se na jug, da na vlastite troške i pogibelj, tudier zametnu borbu na život i smrt. A i poraziše nepriatelja carstva, zasužnjiv ga, u toj zemlji, od svoje strani; poslje bi š njim „njekoliko godinah“ ratovali bili.

Dvostruko dakle pràvo stekli su Hrvati na „svu Dalmaciju“: pràvo oružja, i pràvo poziva na oružje; to jest: svečano odreknutje se od strani Byzantinacah, zakonitih njekoč posjednikah zemlje ove. — Pa ipak, uz to toli jasno pràvo, toli vičuću slavu našega naroda; već opetovano bilo je čuti na bečkom Reichsrathu glasovah tudjinacah, zastupnikah, tobož, hrvatske Dalmacije — bolje: prave Hrvatske; svakolika bo Dalmacija, poslje bi ju Hrvati Obrom iztrgli, a kasnije, uz ove, i supleme se slovensko Srblji nastanili bili, bude naročito nazivana po Konstantinu, (osim trih, četirih gradovah primorja) „Chrovatia et Serblia uti nunc vocantur“ —: da naš narod na Dalmaciju nikakova pràva

---

vjedati: no to bi bilo i dvostruko protuslovje. Jer na drugom mjestu o došastju Hrvatah govoreći veli: „ad H. imp. confugerunt“ t. j. da su sàmi došli, utekav se ka Herakliju. Ovaj „confugerunt“ može se spojiti, bez protuslovja, sa porukom; koje poruke uvjete primiv Hrvati: mogao je to oholi Byzantinac s „confugerunt“ označiti; ali zapovjed dolazka, i utiecanje: to se izključuje.

* L. c. C. 31. ib. p. 97.

neimade! — Tako li vi počitujete poviest, vi tužni ostanci propale njekoč nasilničke republike mljetačke; koja je napokon jačeg silnika našla, da ju smrvi? Vi ignorirate to pràvo, kao i onaj veliki čin bivstvovanja 400.000 junačkih Hrvatah, divnih potomakah velikih predjah svojih, koji i de facto drže tu svetinju hrvatsku? Vi dakle nepočitujete ni povjest, ni pràvo, ni učine sadašnjosti; vi potomci naroda, koji se niti u vlastitoj domovini, bez tudje pomoći, osloboditi nije mogao? Vi da nas u našem nepočitujete, nastojeć da nam tu zemlju, kao i nemanje svetu nam svojinu Istru, preko mora prikujete?.. Ali.. „passons outre"; mi još tuj i tamo živimo, a to je dosta.. K tomu znajte, da i mi gornji Hrvati imademo isto pràvo i dužnost, kao i dónji, za ove naše svetinje zauzimati se; faktične posjedatelje te zemlje pomagati i u svoje jedinstvo jih zvati: jer neizbrisiva povjest i ovu je istinu zasvjedočila: »Ali od Hrvatah, koji su u Dalmaciju došli, **jedna jih strana odstupi**, ter Ilirik i Panoniju zauzè..«* Dakle i naši predji s krutim Obrom u Dalmaciji vojevahu; i oni biše dionici pobjede i slave u toj zemlji stečene, a tim i sudionici pràvah na zauzeti kraj: samo što su se oni odlučili slavu i moć Hrvatah dalje i dalje nositi; nastavljajuć sàmi krvavi rat s Obrom u Iliriku: zadavši mu tuj drugi odlučni poraz i izagnav ga i iz toga kraja; a brzo zatim i iz Panonije, pralegla njegova, poraziv ga tudjer i po tretji put. To ni vi, ni nitko drugi ignorirati nesmije bez nasilja učinjena pràvu i povjesti; to bo nisu naše, no protivnih nam narodah kronike zabilježile!

Drugi opet protivnici našega naroda, a uz to i protivnici povjestne istine — u svoje opet svrhe —, da nam povjestnu stečevinu i slavu okrnje, a svojih štićenikah našoj uzporede ili bar približe — sve u ime »bratinstva i sloge« —: nastoje i za Srblje izmisliti, da su i oni jednako sudjelovali, ili ako to ne, da su se bar i oni proti Obrom borili; da tim dokažu, da su se ne »iz milosti«, no „na oružju« na jugu udomili, a tim i »sudionici naše slave« postali.

No kad bi tî bratovštinari i mogli to tvrdjenje povjestno takodjer izkazati: jedna ipak preostaje, velika, odlučna istina, koju

* L. c. ibid.

izvrtati nije moći, a od koje ipak sve zavisi; jer ih ta neprigovorno pobija. — Odlučno bo i životno po sve slovenstvo pitanje ostaje uviek ovo: »Koji se je od tih dvajuh narodah, Hrvatah i Srbah, **prvi** odvažio uputiti se na jug, da tudier sa nepriateljem čovječanstva zametne životnu borbu; da spasi hristjanstvo? koji je kojemu bio provodič ili putokaz; riečju: koji je u VII. vieku zametnuo, postaviv bivstvo svoje na igru, istočno pitanje?" Da je to pitanje zbilja te važnosti, to nije niti isti ruski povjestnik Hilferding mogao zatajiti; a Konstantin Porf. ovako na to pitanje bez svakog okolišanja odgovara:

„Atque hi ipsi Chrovati ad Romanorum imperatorem Heraclium confugerunt, **antequam** Serbli confugissent ad eundem imperatorem Heraclium..« Hrvatski: »A ti isti Hrvati utekli su se k Rimljanah caru Herakliju, **prije** nego li se Srblji k istomu caru Herakliju utekoše.." * Sama Providnost zabilježila je ovo njekoliko redakah, koji su ipak čitavi povjestni program u historiji slovenstva; da nas obrani proti svojevoljnomu i poviest vriedjajućemu, redovitomu i sustavnomu, zapostavljivanju Hrvatah, po „bratinskih" slovenskih piscih, na korist Srbah; dà, to jim svjedočanstvo postupanje njihovo baca natrag u obraz; jer je nezahvalno! O, koliko bi dali protivnici naši, da historija tih riečih zabilježila nije! ali badava, one su tuj; njih ni rublji ni cekini iz povjesti čovječanstva nemaknu nikada!.. Ili se je valjda računalo na to, da će Hrvati, sliepo klanjajući se „autoritetom", viečno s tudjimi oči drevnost čitati?.. Manje je dakle zamjeriti istočne crkve Hrvatom, što zavedeni pisanjem tih tobožnjih „autoritetah" na štetu našu, k tomu nesretnim vjerozakonskim fanatizmom nukani, težili su i teže, osobito tamo od god. 1843., preko svojega u istinu slavnoga imena, u tudje, namišljeno slavnije; postaviv tako temelj ne samo zapriekam vlastita napriedovanja; no i seme nesloge — a na to su tudjinci upravo računali! — med Hrvate i Srbe posijavši! Dà, ne oni toliko, koliko ti „autoriteti" pred Bogom i povjestju za to će odgovarati!.. Fanatici bo samo za buduće odgovaraju.

Neima dakle dvojbe: ili pyrrhonisam u povjest uvesti,

* L. c. ibid. C. 31. p. 97.

ili priznati bez okolišanja: Hrvate ide neumrla dika, što su mnogogodišnjim ratovanjem s dušmani Europe prvi slavije slovenstva na jugu otvorili; što su prvi slovensku državu na jugu ustanovili *; što su tim pitanje istočno za Heraklija riešili; dà, da su oni izključivi povod, što se je pleme srbsko na jug za Hrvati povuklo. Srbljin dakle, koji na jugu mrzi ili podkapa Hrvate; naliči griešnomu i nezahvalnomu sinu, koji mrzi

---

* Pače i dvie; ustanoviv Hrvatsku Ilirika i Panonije, o kojoj okrunjeni pisac ovako svjedoči: „A imali su i oni (Hrvati Ilirika i Panonije; a iz toga svjedočanstva Konstantinova znamo, da su Hrvati tih dvih pokrajinah, njekoč rimskih, jednu samo državu sačinjavali) vrhovnoga vladara („principem supremum"), koji je samo ka principu Hrvatske (t. j. dalmatinske; ej, Hrvati zemlje, danas na porugu vašega imena i narodnosti „Dalmacijom" zvane; gdje je ono doba, kada ćete, sietiv se ovoga svjedočanstva, zabaciti tudje ime, koje svladaste, pa opet nastaviti živovati pod slavnim vašim imenom hrvatskim, koje još isti Lucij, ne baš vaš priatelj, u XVII. vieku priznaje da je vaše državno ime, i da se je i u javnom životu upotrebljivalo?..) **priateljstva radi poslanstvo pošiljao.**" (L. c. ib.) Vezom dakle ne samo krvi, no i priateljstva biahu vezane ove dve države hrvatske! — Čitajte sada minulost drugih slovenskih plemenah srodnih si, pa ćete se nad krvlju, koju su medjusobno prolili, tudjincu na korist, sgroziti! Čitajte, što Konstantin zabilježi, u tom obziru, o Srbljih juga; pa ćete naći, da i u tom „duhu uzajemnosti plemenske", med svimi slovenskimi narodi i opet **prvi** i **samo** su Hrvati, koji se takovim svjedočanstvom povjesti izkazati mogu! Sjetite se, brati i nebrati, neoborivih onih i zapadnih takodjer spomenikah, kako pod Ljutovidom Velikim sve pleme hrvatsko, od furlanskih planinah do Timoka, **dobrovoljnim vezom** biaše vezano u jednu državu; tako i pod Krešimirom i Zvonimirom: a čitajte sjevernih Slovenah annale iste te dobe; pa ćete se i opet sgroziti... „Uzajemnost" je dakle naše gore list; ali mi nećemo, da „bratinska sloga" pod tom krinkom ubija i izbrisuje naš narod na korist kukavštiue, koja je uviek tu svetu pomisao izdavala! Mi ćemo najprije „pleme hrvatsko" npostaviti u njegova sveta pràva; a ako „slaviste" misle nas u tom „u ime sloge i bratinstva" priečiti, ili ako misle da je to neizvedivo: neka oproste, da jih mi, u prvom slučaju, ne bratjom, no svojimi nepriatelji; u drugom pako većimi utopisti nego li smo sami, smatramo. Jer, ako je neizvediva „ideja hrvatstva" —; onda su ideje „ilirstva, jugo-, pan- itd. slovenske", prava ludorija. A u ime tih ludorijah, nedamo si oduzeti niti jedan pedalj zemlje!

dobrotvora otca svojega. Vas bo ni tudìer nebi bilo, da nas nije, gdje smo!

Ali ne samo pobjedismo mi Hrvati **prvi**, na sjeveru i na jugu, medju svimi narodi Europe Obra; ne samo mi **prvi** utemeljismo dvie hrvatske države na jugo-istoku Europe, vezom krvi i priateljstva vezane tja u ono barbarsko doba čovječanstva; ne samo izključivim smo povodom, što se je susjedni nam i na sjeveru Srb, za nami povukao, tè i on si državicu na jugu stvorio, ojačiv tako slovenski živalj spram byzantinskoga: no i to je istina, da oni roman pišu, koji tvrde, da je Srbljin ma i jednu samo strieljicu proti Obru izpustio u ili za novu svoju postojbinu. — Slušajmo i opet povjest, što je ona i u tom obziru zabilježila:

„Znati valja, piše Konstantin, da su Srblji — na jugu nastanivši se — potekli od Srbah nekrštenih, koji se takodjer **Bieli** zovu, i koji obitavaju onkraj Turcije — današnja Ungarija — u kraju (loco) po njimi **Bojki** zvanom, kojemu je pogranična Francija (Saxonija, kako to K. na drugom mjestu tumači) kao i **Velika Hrvatska**, * nekrštena, koja se takodjer **Biela** zove. Tamo dakle s prva ti Srbi stanovahu.“

---

* S toga, jer Konstantin Porfyr. napominje i priznaje na sjeveru „**Veliku** Hrvatsku“; eto „autoritetah“, koji su odmah i za Srblje htjeli skovati takovu „**Veliku** Srbiju“ (i Rotteck im je nasjeo!). Ali i to je roman, a ne historija; Konstantin bo nigdje ne samo toga naročito nekazuje, no i sva povjest Srbah po njemu zabilježena, tu pomisao izključuje: ona bo „polovina puka srbskoga“, koja se je na jug doselila, neigra u Konstantinovoj povjesti nikakove veličine. Sigurno, kad bi bio Konstantin dostojnim pronašao sjevernu Srbiju „Velikom“ prozvati, to on gledeć na analogiju Velike Hrvatske i Velike Moravske — koju takodjer takovim imenom nazivlje — nebi bio propustio učiniti. U povjesti „sjevernih Hrvatah“, gdje i o Srbiji toj, kao nami susjednoj državi govorimo, dokazujemo, proti Šafaříkovim upravo nespretnostim u tom obziru, da je ta država naprama velikim državam sjevera: Hrvatskoj, Českoj, Poljskoj, Ljutićah i Bodrićah baš neznatna bila. — To jedno.

Drugo: ne samo sva povjest Konstantinova protivi se presumpciji naslova „Velike Srbije“; no on toga imena nikada neupotrebljava govoreć o sjevernih Srbih, dočim to skoro uviek čini, kada o gornjih Hrvatih poveda. Tako n. pr. prviput u gore navedenom tek-

„A kad je vladavina Srbije od otca na njegova dva sina prošla, drugi, uzamši polovinu puka, uteče se ka Rimljanah caru Herakliju, koji i primiv ih, dao jim je mjesto na obitavanje u pokrajini solunskoj (Thessalonici), koja se od ono doba Srbija zove."

Kolika razlika med početci na jugu hrvatskoga i srbskoga plemena! — Tamo, jasno i naročito povedanje o sili i moći Obrah, rimsko carstvo zauzimajućih, i s tim velikim dogodjajem spojeni pojav Hrvatah u Dalmaciji; njihove mnogogodišnje medjusobne borbe, napokon poraz Obrah i zauzimanje te zemlje oružjem, utemeljivajuć nezavisnu državu: ovdje, kod Srbah, ne samo povadjanje za Hrvati na jug; ali tudier niti najmanji dodir s Obri, jer su Srblji ne u Dalmaciju, no u Thesaliju dospieli, gdje o Obrih niti govora nije bilo; a te kraje nezauzimlju oružjem, no moljakaju jih od Heraklija! Roman je dakle, govoriti o kakovoj obrosrbskoj borbi na jugu. — Ali da vidimo, što se je dalje sa Srblji sbilo? Ovako nastavlja Konstantin povjest njihovu:

„Njeko vrieme zatim (a tu je i godinah moglo biti), svidilo se Srbljem vratiti se u svoju domovinu (t. j. na sjever; kakovo to kolebanje i nestalnost!), a i odpustio jih je imperator; ali kad bi bili prevalili Dunav rijeku, pokajali su se, tè kroz

---

stu: „.. qui (Servii).. ulteriora Turciae incolunt, in loco (kraju)... Boici .. cui finitima .. est .. Magna Chrovatia .. „Dakle Velikoj Hrvatskoj protustavlja „kraj" srbski. Opet na drugom mjestu (C. 31): „Magna autem Chrovatia .. sine baptismo est, quemadmodum et finitimi Serbli.." a ne „Magna Servia". A govoreći o domovini sjevernoj Hrvatah Dalmacije (ib.) i granicah njihove države, veli: „.. qui sane ultra Turciam prope Franciam incolunt, Sclaviniis contermini sunt, non baptisatis Serblis.." Sgode dakle Konstantinu nije faljelo govoriti o „Velikoj" Srbiji, ali on se tomu nazivu upravo ugiblje. — Uz to je i historija VII. vieka za njega; jer nije Samo, kralj Hrvatom, pod Srbe; no Drvan, knez Srbljem, podpadao je pod Hrvate, kako je to Fredegar naročito zabilježio. — Napokon, da Konstantinu nije moglo ni na kraju pameti biti sjevernu Srbiju nazvati „Velikom"; to izvan dvojbe stavlja njegov sud o narodnih imenih „Hrvat i Srb", o kojem dalje u tekstu govorimo.

Oni dakle pisci, koji bi radi iz Konstantina tu veličinu Srbije izpresti, u najboljem slučaju, neznaju ga ni čitati!

predstojnika (praetor), koji je onda u Biogradu upravljao (Hrvati su dakle u to doba seljenja Srbah već bili u posjedu Ilirika; inače nebi se bili mogli ovi tako lahko kroz obarske kraje potucati. Isto tako su i Iliro-panonski Hrvati svoj Biograd na Savi i Dunavu, kao i dalmatski uz móre, već podigli i ustanovili bili), od cara Heraklija zamolili su, da bi jim drugu zemlju za obitavanje htjeo dati. I buduć ona (zemlja), koja se sada (t. j. za Konstantina; jer prvobitno biaše hrvatska: ostavša pusta po odlazku diela dalm. Hrvatah u Ilirik i Panoniju) Srbija zove, i Poganska, i koja slovi Zahumljanah zemlja, takodjer i Trebinje i Konavljanah kraj; koje su sve bile posjed cara Rimljanah, **radi upadah Obrah pako puste biahu** (t. j. prije nego li Hrvati Obre u Dalmaciji satrše), počim bi bili od onud protjerani Rimljani... one kraje Srbljem na obitavanje dao je, **kojemu i podložni bihu.**" *

* L. c. ibid. C. 32. — Da su ti predieli Dalmacije oddruženjem u tu zemlju došavših Hrvatah, i Ilirik tè Panoniju zauzevših, pusti ostali; razborito o tom se dvojiti nemože, jer to i ostavši u Duklji Hrvati izvan dvojbe stavljaju. Taj bo prediel Dalmacije naročito izuzimlje Konstantin iz broja dopitanih Srbljem po Herakliju krajevah, akprem ga kao nezavisnu državicu napominje. Što ga s Hrvatskom nespaja, naravno je; jer upravo kroz te srbske krajeve, kao i zemljište dubrovačko, biše njeko vrieme razdjeljen od ostaloga hrvatskoga državnoga tiela. U ostalom, i glede južnih Srbah, premda su, ne kao Hrvati, u više pukovah, nego samo kao jednog tè istog puka polovina, pod jednim samo vodjom na jug došli, pače svi skupa neprekinuto su živili: ipak njeki srbski krajevi posebne uviek sačinjavaše državice po svjedočanstvu istoga Konstantina. Što više: ne samo Konstantin Duklju (Dioclea) neizbraja medju pokrajinami, po Herakliju Srbljem dopitanimi; ne samo u poviesti Duklje nenapominje, da bi stanovnici njeni bili „originis Servicae", kakono to čini naročito i **za sve, bez ikoje iznimke,** rečene darovane jim zemlje, — okolnost, koja bi sama po sebi bila dovoljna izključiti srbstvo te državice; jer što Konstantin pet putih jedno za drugim tvrdi o srbstvu Heraklija cara darovine: nebi sigurno ni glede Duklje propustio bio navesti tim manje, što ju neizbraja medju dopitanimi Srbljem zemljami —: no što je važnije; K. glede Duklje dodaje i to: „sed ab Avaribus haec quoque regio **subiugata et vastata fuit**". Pače, počim bi bio i to napomenuo, da je ta zemlja „..primitus occupata erat a Romanis" a ne po kakovih pred-hrvatskih valjda Slovenih; doda-

Srblji dakle poslje svih tih peripecijah nezadovoljstva, seljenja, kajanja, opetovanoga moljakanja, dobili su napokon za obitavanje zemlje puste ostavše; tuj se pako nisu imali s kim tući (van à la Don Quixotte, proti vetrnjačam, ako je i tih već onda bilo!); a budući su se naselili uz Hrvate, koji su već odavno po svoj Dalmaciji Obre uništili bili: to je očevidno, da je o kakovom bojevanju Srbah s Obri smiešno govoriti: jer nije treba zaboraviti što svjedoči Konstantin, da su Hrvati došli na jug **prije Srbah.** — Napokon za ove veli Konstantin, jer su dobili zemlje iz carske milosti, da su bili podložni rimskomu caru.

Kad je dakle okrunjeni pisac, crpeći povjest svoju iz državnih i dvorskih pismohranah, naišao na ono svjedočanstvo predjah svojih o Hrvatih glaseće: „... Chrovati .. in Dalmatiam veniunt, ubi Avares incolas invenerunt, belloque **per annos**

---

daje naročito još i to: „et sub Heraclii imp. temporibus habitari iterum coepit, quemadmodum **Chrovatia**, Serblia, Zachlumorum terra, Terbunia et Canale (dakle Hrvatska prva se napominje!). A buduć da znamo iz Konstantina, da su Hrvati oteli Obrom „universam Dalmatiam", dosljedno i ovaj kraj, za koji veli, „da je i on bio podjarmljen i zauzet po Obrih"; dočim o zemljah po Herakliju Srbljem dopitanih veli naročito, da su bile puste, u koje su Obri samo „upadali": to je dakle povjestna istina, da su i Duklju Hrvati pri svom dolazku takodjer zauzeli, nju napučili i u njoj su ostali; česa radi nju nije Heraklij ni mogao ustupiti Srbljem. A zašto Konstantin, govoreći o Duklji, negovori i o njenoj narodnosti hrvatskoj? na to je pitanje on sàm najbolje odgovorio, kadno se glede Duklje naročito pozivlje na ona: „.. quemadmodum et in Chrovatorum historia dictum est.." To je peremptorno; akprem već i sama negativa Konstantinova spram Srbah, nemanje peremptorno izključuje srbstvo Dukljanah (zemlju od Bara, do uključivo Kotora), gledeć na ona, koja je on o Hrvatih u obće naveo.

Svi ovi peremptorni razlozi (koji, osim drugih, i za Bosnu i hrv. stran Zachlumlja vojuju), nisu ipak niti najmanje smetali Šafařiku, okrnjiti i s te strani svojinu Hrvatah na korist svojih štitjenikah Srbah! — Ali mu nije dosta, da je posve samovoljno tumačio, bolje: izkrivio, jasni tekst Konstantinov; no što je nazlobnije: on se nije ustručavao na takovu opaku tumačenju Konstantina, ovoga suprotstaviti važnijem još jednom spomeniku, hrvaštinu Duklje izvan

aliquot inter segesto, vicerunt Chrovati..« itd.; pak ga je sravnio s onim o Srbih, moljakajućih i postigavših postojbinu u Thessaliji; — zatim: kad je naišao na ono svjedočanstvo o Hrvatih sloveće: „At a Chrovatis qui in Dalmatiam venerunt pars quaedam secessit, et **Illyricum occupavit atque Pannoniam**"; pak ga je sravnio s onim o Srbih, koji ostavljaju Thessaliju, pa opet „poenitentia ducti« moljakaju nove zemlje, i budu jim dane „quae **desertae essent**": onda nije čudo, što je dobro izvješteni pisac ovaki sud nad Hrvati i Srblji izrekao (sud, koji tri puna vieka poviesti zauzimlje!):

„Hrvati pako jezikom Slovenah nazivlju se, **to jest zemlju mnogu posjedujući**". * — A o Srbljih veli:

»Srblji pako jezikom Rimljanah, »**servi** (robovi)" se zovu: odtud (t. j. od imena srbskoga na slovenskom) **Serbula** obično

svake sumnje stavljajućemu, to jest: poznatoj hrvatskoj „Popa Dukljanina" kronici iz XI. vieka; koju je on samo nješto preko sto godinah za Konstantinom pisao. — Premda bi pred sudom svakoga razboritoga kritika već sȁm taj „hrvatski" spomenik hrvaštinu pisca, i naroda kojemu pripada, ma i proti Konstantinu bilo, bezprigovorno konstatirao — jer sigurno svatko najbolje znade, kojemu narodu pripada, sudeć po obćem glasu naroda svoga —: ipak Šafařik, na štetu Hrvatah, pogazio je tudier, i taj „obći bon sens" — čemu se drugdje, gdje se neradi nas okrnjiti, sustavno ugiblje; davajuć uviek pričam, bajkam i predavanjim pučkim prednost pred istom povjestju; što je, dakako, novi grieh! — tė dementira narodnoga hrvatskoga povjestnika razlogom tim: da, tobož, Konstantin u protivnom smislu piše; da, dosljedno, proti naročitom srbstvu Dukljanah po Konstantinu, svjedočanstvo popa Dukljanina neima valjanosti!

Čitatelji neka sad sude o tom „autoritetskom" sudu, glede na ona koja Konstantin o Duklji piše; pa neka odluče: tko imade pravo pozvati se na Konstantina, da se ovjerodostoji spis „popa Dukljanina": mi ili dielo Šafařikovo?.. Odluke njihove mi se nebojimo! Što više, upravo hrv. taj spomenik dokazuje, da je Konstantin i glede Duklje dobro izvješten bio. — Dva velika historička momenta izvesti ćemo drugdie iz hrvaštine Dukljanah.

* „Chrovati autem dicuntur lingua Sclavorum, i. e. terram multam possidentes." L. c. C. 31. ibid. p. 97. Ovo svjedočanstvo Konstantina potvrdjuje i spomenik IX. vieka bezimena bavar. zemljopisca. U tom smislu i Nestor piše o Hrvatih, koji ga razumieti hoće; što će se drugdje dokazati.

*

robovah obuča nazivlje se; i Serbuliane jih zovemo, koji tako prostački (viliter) i na način prosjakah jesu obuveni. Robovi (Servii) pako, odtud su tako nazvani, što bi rimskomu caru služili.« *

Eto to je suvremeni sud okrunjena pisca, cara grčkoga, nad Hrvati i Srblji izrečen! On se dakako „bratinskim piscem“ nedopada; ali ga mi nismo izmislili, kao što bi bilo posve svojevoljno tvrdjenje i ono, da ga je Konstantin iz prsta izsisao: bar je sàm očima svojima gledao tu obuču, koja ga tako spačuje. — Za podkriepit taj sud ovoga pisca, samo ćemo jedan navod, nemanje znamenitoga pisca, Vilh. Tyrius-a, o istih Srbih, dva vieka kasniji, navesti:

„Zadržavao se je zatim car (Emmanuel) u ono doba u Serbiji... Nalazi se u drevnih predavanjih („vetustae traditiones“), da je cieli taj puk (srbski) iz deportiranih i odsudjenih u progonstvo, koji su u onih stranah na sečenje mramora i izkapanje rudah odsudjeni bili, potekao („originem habuisse“), tè da je i odtud ime robovanja („servitutis“) zadobio. Jest pako puk taj neotesan („incultus“), bez stege (discipline), stanujući po gorah i šumah; **poljodeljstvo nepoznavajući...**“ **

Očevidno, spomenik taj, pozivajući se na »drevna predavanja«, ima pred očima ona mnogovrstna razsula i progonstva toga naroda, o kojih bude i nami niže govoriti; ali i ono, što V. Tyrius o svojoj dobi i kao očevidac o Srbih govori; neide jim nikako u prilog; a svakako jesu ti spomenici neoborivi svjedok tomu: da „obći sud ili mnienje« u Europi biaše **prvih** šest viekovah izključivo u svestrani prilog Hrvatom proti Srbljem, imenito što se ugleda i sile narodnje i državne tiče. A da sva dotična minulost to javno mnenje kao pravedno konstatira: to će povjest svih tih viekovah izvan svake dvojbe staviti. — A da je tomu tako bilo i u XIII. pače i u XIV. vieku, za istoga Dušana:

---

* „Serbli autem lingua Romanorum servi dicuntur: unde Serbula vulgo Servorum calceamenta appellantur; et Serbulianos illos vocamus, qui ita viliter ac pauperum in modum sunt calceati. Servii autem inde sic cognominati sunt, quod Romanorum imperatori servirent.“ L. c. C. 32. ibid. p. 99—100.

** Lib. 20. C. 4.

to jest, sve do vremena konačne propasti države srbske; i tomu će viekovi svjedočiti. Nasuprot: vidit ćemo, kuda je sizao duh hrvatski, proniknut trgovinom i svimi svojstvi obrazovanosti, već u IX. vieku!

Nikada nebi bilo pero hrvatsko upustilo se razkapati ove povjestne istine (ako i bi držali izpod svojega dostojanstva, osobnoga i čovjeka, sljediti onaj morâl, koji uči, kako već rekosmo, da je smieti „bratu za volju“ istine izvrtati, ili sebe osakatjivati); da nije nespretna i platjena, tobožnja „bratinska“ ruka, nastojala, na temelju povriede povjesti, u odurne proti našemu bivstvu naperene svrhe, našu povjestnu slavu i pràvo tajiti i gaziti; što se osobito tamo od dobe romana „Abkunft der Slaven“ sustavno gonilo: podbadajuć zajedno glupi fanatizam vjerozakonski, da začne rovati samoubojstvenim nožem po vlastitoj utrobi; sljedeći romanciste, a ne veliku svoju narodnju prošlost! Dà, da se tako postupalo nije, Hrvati bi bili bacili koprenu zaboravi na sve crne točke te slike susjeda svoga.

A buduć da mi uz to ovdje razpravljamo i o temeljih istočnoga pitanja, kako se je ono u prisutnosti našoj tamo od VII. vieka razvijalo sve do današnjega dana: to neka nam svatko oprosti, što mi pri tom životnom, po naš narod pitanju šaranja i „bratinske laži“ nepriznajemo, a najmanje voljni smo to spram onih učiniti, koji pri tom naročito na izbrisanje narodnosti naše šetuju; s jedne strani. S druge: mi držimo, da bi to bilo posve nenaravno i nespretno tvrdjenje, da bi mogla ikoja kuća, bez očite i sigurne pogibelji srušiti se, biti jaka, velika i silna; koja bi bila sagradjena na slabom i gnjilom temelju. — A to mora svaki pošten i pravdu ljudeći um dopustiti, gledeć već na ona, koja smo dosad razvili: da Srbi, sa **takovimi svojimi, prvih pet viekovah** narodnjega svoga života na jugu, **povjestnimi temelji**; nemogu spram izkazanih i jasnije još izkazati se imajućih **temeljih hrvatskoga narodnjega života**, niti za sve buduće viekove ikakovu povjestnu prednost ili pràva u — ili iz riešavanja istočnoga pitanja na naš uštrb, stavljati: jer bi takovo stanje, kad bi, što je nemoguće, i bilo izvedivo, tako bilo nenaravno,

dotle dok naš narod bivstvuje: da bi se nanj mogla prilagoditi ona hrvatska narodna poslovica: Silna li stanja s leskova brvanja! Takovo zdanje gradio je i Dušan; a što je dogradio? Vidit ćemo na svom mjestu; dosta budi ovdje rečeno: da je nepodobnost ona, nazvana „Dušanovo carstvo“, posve naravno i logično, uzplodila 500 godišnjim jarmom srbskim, koji i dan danas jošte traje!...

Napokon ovdje opazujemo, da su se Srblji i u svih ostalih životnih pitanjih, odkad su za dobro pronašli nas Hrvate na jug sljediti, tako sljepo za nami povadjali: da su nas i u takovih stvarih sljedili, kada smo mi zbilja i pravu kakovu pokoru počinili. I o tom će se čitatelji na svom mjestu osvjedočiti.

---

3. Daljnji povjestni dokazi, da su Hrvati došli na jugo-istok okó godine 619.

Označiv ovako prve početke pojava našega naroda na jugo-istoku Europe, kao i prve velike posljedice toga pojava po rimsko carstvo; to jest: postaviv ovako nepomični i neoborivi temelj i izhodište svoj prošlosti i budućnosti hrvatskoga naroda na Istoku Europe, proti svakomu pretendentu na svojinu našu povjestnu, narodnju ili političku, od riešenja istočnoga pitanja zavisuću: bit će nam sada i izravnimi povjestnimi spomenici podkriepiti onu istinu; da je ne samo historički vjerojatno a uz to i zdravomu razumu odgovarajuće, da su Hrvati zametnuli borbu s Obri godine 619. (a ne kako to dosada površni ili narodu našemu nepriatni pisci tvrdiše, da se to sbilo negdje med godinami 634—41.*): no da je to i historički iz-

---

* Učeni Stritter i vrli poznavalac byzantinskih spomenikah ni pomislio nije na tu nespretnost novijeg vremena; no u hrvatskoj strani povjesti Konstantina P. nadpis njegov te historije označuje svu periodu vladanja Heraklijeva, ovako: „Chroatorum migratio, et res ab eorum inde in Dalmatiam adventu, usque ad regis Mirosthlabi caedem gestae; **ab A. Chr. 610.** (?) — 867.“ Na godinu 610. stavio je savjestni pisac znak (?). I pravo je učinio; jer taj dogadjaj seljenja nije se mogao sbiti pred god. 618. — Na opazke, u tom pitanju, častnoga inače pisca Mikoczy-a, i ostalih; ćemo se napose obazrieti u svoje vrieme; dakako, da jih i onako nazočni spis posvema pobija.

vjestno; i akoprem bi našu stvar već i povjestna vjerojatnost, naprama historičke nespretnosti, dovoljno štitila; da se mi ipak tim dokazom nezadovoljujemo, nego da težimo za izvjestnostjom.

Istina je, kad bi se i moglo dokazati, da su Hrvati došli na jug tek gdje okó god. 634.; to jest, poslje bi već bio Heraklij car porazio Persijane; da bi, i negledeć na tu obstojnost, ipak bezprigovorno obstojala sva tvrdjenja, koja smo dosad izveli u obziru na svestrano prvenstvovanje Hrvatah, kao i na zasluge po rimsko carstvo stečene: jer, čim je Heraklij, i kao pobjeditelj nad Persi, ipak bio prisiljen pozvati Hrvate na pomoć proti Obrom, i u to ime odstupiti jim najkrasniju pokrajinu rimsku Dalmaciju — a kasnije i još krasniji Ilirik —: tim je on dokazao, da se bez naše pomoći osloboditi nemože; obzirom već sad na nove nesreće i pogibelji, od strani Saracenah zaprietivše mu; dosljedno, da bi i u tom slučaju Hrvati bili odlučni riešitelji istočnoga pitanja.

Ali ne; mi se nemožemo tim zadovoljiti: jer nam je najprije stalo do istine, a onda, da odkritjem ove dokažemo, kako pobjeda Hrvatah nad Obri u VII. vieku, jest kamo li žamašnijeg i uzvišenijeg dohita (portée): jer ako to stoji, kako no to dosad već nego povjestnom vjerojatnostju dokazasmo, da se onaj „per annos aliquot“ Konstantina, proteže na god. 619—622.: onda je posredovanje naše očevidno **prvi i izključivi uzrok** sretnoga riešenja i „byzantinsko-persijske razmirice“, a ne samo uništenje sile obarske spram Istoka; a ako tako, onda je oslobodjenje kršćanstva od dvajuh najdivljih nepriateljah, zasluga naroda našega. Što više: rimsko carstvo, oslobodjeno tih dvajuh nepriateljah, izbrisalo je iz dnevnoga reda isto istočno pitanje; tè ima samo svojoj kukavštini i nezahvalnosti spram Hrvatah pripisati, što su mu se na obzorju njegovoga političkoga vidokruga novi oblaci, puni gràda i holuje, pomolili, Bugari i Saraceni; proti kojima je i opet samo hrvatski mač mogao lieka u svoje vrieme donieti.

Eto zašto je nam toliko do toga stalo, da i povjestnom izvjestnostju odgovorimo na pitanje: Kada su dakle Hrvati došli na jug da poraze Obre? — Da vidimo, što nam poviest i izrično na ovo pitanje odgovara.

Već sám Konstantin Porf. bio bi nam dovoljni svjedok, da š njim zajedno odgovorimo na to pitanje: da se to naime zbilo godine 618—19. — Pišuć bo on o zauzetju Dalmacije po Obrih i o pozivu Hrvatah, ovako se izrazuje:

„Obri dakle videć, da je to prekrasna zemlja (Dalmacija), tamo sjedališta svoja postave. Hrvati pako stanovali su onda (t. j. dok su Obri Dalmaciju zauzimali) s onu stranu Bavarske, gdje su sada Bielo Hrvati.*

Ovdje Konstantin posjednutje Dalmacije po Obrih nikakovom dobom neoznačuje; samo istovremeno obitavanje Hrvatah na sjeveru bilježi. — Ali na drugom mjestu i tu dobu označuje, najprije neizravno, onda i izravno.

Prvi spomenik ovako se izrazuje o toj dobi i posjednutja Dalmacije po Obrih, i poziva, dotično došastja Hrvatah na jug:

„A isti ti Hrvati k Rimljanah caru Herakliju utekli su se . . **u vrieme, kada Obri oružjem od onud** (t. j. iz Dalmacije) **Rimljane izbacili su** . .“ a dalje: „A čim bi Rimljani oni (t. j. dalmatinski) po Obrih protjerani bili **u vrieme istoga Rimljanah cara Heraklija** . . Česa radi porukom ovoga cara isti Hrvati, pograbiv oružje, Obre iz onih krajevah protjerali su, i u njihovoj zemlji . . . sjedališta postave.“ **

Tim spomenikom zasvjedočio je Konstantin jasno i kada su Obri zauzeli Dalmaciju: naime za vladanja cara Heraklija; — i kada su bili Hrvati oprošeni da u pomoć priteku istomu caru, poraziv Obre: naime, u vrieme upravo ono, kada su Obri Rimljane iztjerali iz te zemlje. Ovu okolnost došastja Hrvatah, K. po dva puta naglasuje: „. . Hrvati k Rimljanah caru Herakliju utekli su se . . . u vrieme, kada Obri oružjem od onud Rimljane izbacili su . .“ Zatim: „A čim bi Rimljani . . po Obrih protjerani bili . . („Pulsis vero Romanis“) . . . porukom (iussu) . . cara isti Hrvati, pograbiv oružje („armis arreptis“) itd.“ Dakle tuj dvojbe neima: Čim su Obri bacili Rimljane iz Dalmacije, odmah je poslanstvo Heraklija hrlilo k Hrvatom, i odmah ovi, „pograbiv oružje“, uputjuju se u Dalmaciju, zametju tudier rat i Obre porazuju.

* Const. Porf. de Adm. imp. C. 30. apud Stritter, Tom. II. P. I. p. 95.

** L. c. ibid. C. 31.

Došav ovako u trag toj istini; nastaje još samo pitanje: koje godine vladanja Heraklijeva sbilo se je to posjednutje Obrah i njihovo protjeranje iz Dalmacije? — Na ovo pitanje odgovaramo mi, obzirom na ona, koja smo o stanju rimskoga carstva na godinu 618—19., kao i na ona, koja smo o sjevernih Hrvatih spram Obrah na istu g. 618—19. izveli, povjestnom izvjestnostju, da se je to sbilo godine 618., najdalje 619-te. Onaj, koji bi to hotio tajiti, morao bi dokazati, bar vjerojatno, ma i kakovu silu Obrah spram grčkoga carstva od god. 626. unapried. To je peremptorno.

Ali mi se tim nezadovoljujemo; pa velimo: da je Konstantin ostavio naročiti spomenik, da sbilja Hrvati poslje god. 620. nisu mogli doći na jug. — U istinu, govoreć okrunjeni pisac o političkih odnošajih Hrvatah, Dalmaciju posjednuvših, u kojih su se oni u svojoj pradomovini nalazili; ovako se izrazuje: „Kroz njekoliko pako godinah i Dalmaciju obitavajući Hrvati biahu podčinjeni Frankom (u IX. vieku), **kao i onda, kada su u svojoj zemlji obitavali** (quemadmodum et antea, dum in **ipsorum** terra degerent)."

To je jasno: ili se zaime „ipsorum" protezalo na Franke ili na Hrvate; toliko je po tom svjedočanstvu izvan dvojbe: da su Hrvati, u onaj hip, kada je k njimi Heraklij poslao poslanstvo, moleć ih za pomoć, bili podanici franački. Ali takovimi, po naročitom svjedočanstvu Fredegara, bili su oni najdulje samo do godine 620—1.; kadno kralj Hrvatah Samo, po konačnom porazu Obrah, okrene oružje proti Frankom, tè ne samo njihovo gospodovanje od njekoliko godinah već okolo godine 623. posve odstrani: no tako se za mala strašnim učinì; da je on sve susjedne franačke zemlje mačem i ognjem tamanio i kroz čitava desetljetja u strahu i trepetu držao, sve slovenske narode izpod gospodovanja franačkoga oslobodivši.

Po tom dakle znamo za izvjestno, da su Hrvati krenuli na jug prije godine 620—1.

Nadalje, budući da iz Piside nemanje izvjestno znamo, da su Grci do smrti starog Kagana Obrah, Bajana, mir uživali (jer je on sklopljene s Rimljani, brzo po nastupljenju vlade Heraklijeve, ugovore mira savjestno obdržavao); i budući da isti suvremenik

svjedoči, da su Obri taj mir odmah po smrti Bajanovoj prekinuli; a znamo nemanje izvjestno, da se je rat okó grada Selymbrije koncem god. 618. zametnuo, obsednutje pako Carigrada i boj okó njega da se je vodio godine 619-te: to je očevidno, da su Obri morali upasti i u Dalmaciju god. 618. ili početkom 619. u velikoj onoj smutnji grčkoga carstva, a iste se godine i Hrvati uputjuju na jug. — Odtud se sad još jasnije može razabrati: da ono, gori u drugom pododsjeku III. odsjeka navedeno mjesto Piside o zavlačenju Heraklija prigodom ugovaranja s Obri; samo se, razborito, na u medjutonje vrieme odaslano poslanstvo ka Hrvatom, i na očekivanje uspjeha toga poslanstva protegnuti može. To s jedne strani.

S druge pako strani, kako već opetovano opazismo, nijedan pisac byzantinski nepoznaje više Obarah na zemljištu rimskoga carstva poslje godine 626.; nijedan da bi riečju o kakovih borbah, kamo li sili toga naroda poslje te dobe napomenuo bio; pače, sve što još o njem povedaju, na sve to veću propast njegovu već okó g. 631. svjedoči; propast, koja jim je i onkraj Dunava, i to ne od Rimljanah, zaprietila. Napokon, tečajem ovog spisa, i za vladanja još Heraklijeva, navesti ćemo spomenikah, koji Obre neizravno iz susjedstva Tracije izključuju.

Što više: navesti ćemo spomenikah, iz kojih će biti očevidno, da je već godine 623. ne samo sila Obrah klonula; no da te godine već Sloveni posjeduju na zapadu rimskoga carstva vlastitu državu, i da igraju rolu znamenitiju od Obrah: a to će reći, da su to Hrvati, Dalmacijom već zavladavši. Jer, da to nemogu biti kakovi drugi Sloveni, ne samo jest bezdvojbeno gledeć na obstojnost onu, što već Slovenom u grčkom carstvu od dobe Mauricija cara neimade ni traga ni glasa; * no što je više,

* Poznato bo je, da su Sloveni sjevero-istoka europejskoga posljedni put udarili na rimske zemlje god. 595.; prodrievši do Skopja: ali vratjajuće se, dostiže jih grčki vojskovodja Petar, i hametom ih potuče.

Od sad se kocka okrenula; tè Grci začimlju preko Dunava udarati u slovenske zemlje: tako godine 596. isti vojskovodja Petar potjera Slovene za rijeku Ilovaču; u ratu poginù i vojvoda njihov Pirogost.

Godine 600. vojuju nesretno proti Grkom na rijeki Tisi.

ti Sloveni prijimlju i krštenje godine 623. Dakle, i opet po naročitom svjedočanstvu Konstantina, samo o Hrvatah pokrštenju znajućeg — Srblji bo su kasnije na jug došli —, to se povjestno samo Hrvatah može ticati.

Sve ove i druge mnoge obstojnosti — koje·će sva dosad rečena o dobi dolazka Hrvatah još bolje razsvjetliti — mi u sljedećih odsjecih i spomenicî podupiremo; da se tako ugnemo nepotrebnomu opetovanju stvarih. — Nije dakle moći povjestno podvojiti o tom: da su Hrvati došli na jug godine 619., istoga ljeta, kada i Obri protjeraše Rimljane iz Dalmacije; da su š njimi zametnuli boj, koji su vodili godine 619., 620. i 621. i koje godine začela se je konačna pobjeda nagibati Hrvatom.

~~~~~

Ova obstojnost i ohrabrì Heraklija, i on te godine već začimlje skupljati vojsku, spremajući se na svoj **prvi** pohod (expediciju) u Persiju, a koncem te godine vojska ta bude iz Carigrada na aziatsku stranu prevedena, ali Heraklij još se negiblje iz grada, ako ne tek po vazmu — u travnju — godine 622.; tada bo Hrvati napokon sretno svladaju, i izpuni se ono Konstantina svjedočanstvo: „belloque per annos aliquot inter se gesto, vicerunt Chrovati . ." Iz spisah Konstantinovih znamo, da on odsjeke vremena od trih, pet i sedam godinah običaje specificirati: „anni aliquot" bit će mu dakle više od tri, a manje od pet; godina 622-ga pako, jest godina borbah Hrvatah proti Obrom četvrta: tè i ta okolnost posve se prilagodjuje u okvir dogodjajah.

Godine dakle 622. uputjuje se napokon Heraklij, poslje onoga móra nesrećah, poniženjah i sramote, u Persiju. — Što mu je to mogućim učinilo? a zašto on to poduzimlje tek dvanajste godine vladanja svoga? kako se je on mogao na taj udaljeni put uputiti, ostavljajuć za hrbtom i kod kuće onakovoga groznoga dušmana; onako varava, nestalna, lukava: kakovimi opisuje Pisida

---

Godine 601. rečeni Petar, brat cara Mauricija, opet udara preko Dunava u zemlje Slovenah, oplieni jih i vrati se natrag. Od to doba više ob odnošajih Slovenah spram Byzanta nikakove uspomene neimade.

Poviest tih Slovenah, kao takodjer i narodnost njihovu razpravljati ćemo u poviesti Hrvatah.
~~~~~

Obre?* Kad se on nebi bio imao ovih bojati; čemu se nije odlučio na pohod persijski godine 619. (na što bi bilo i moglo smierati, u takovom slučaju, ono Piside: „.. omnia utiliter disponens despota ... ut traheret moras" ..) ili bar 620.; nego tek četiri godine kasnije? Ova i mnoga druga pitanja mogla bi se tu staviti, na koja povjestnom mogućnostju nije ni moći odgovoriti, ako se nedopusti, da je to Heraklij mogao poduzeti tek po satrtih hrvatskom mišicom Obrih u Dalmaciji; jer onako spokoreni bivši u toj zemlji, kako to Konstantin poveda, tim su se manje mogli usuditi Obri Ilirika i pogranični Tracije uznemirivati Grke: što su znali, da su odsad med dviemi vatrami; da jim za hrbtom vrebaju ti strašni Hrvati.

Dakle već sàma mogućnost te prve expedicije Heraklija u Persiju, vapi upravo svjedočeći: da je tu mogućnost jedino medjutonje posredovanje Hrvatah mogućom učinilo; a to će još boljma dokazati i držanje, prigodom toga prvoga pohoda persijskoga, po Obrih izkazano; uzprkos kojemu, ipak je mogao Heraklij godine 623. svoju drugu expediciju u Persiju poduzeti, i vidjet ćemo, što mu je i onu poduzeti mogućom učinilo.

Uz sva prerečena, pazljivi motritelj stvarih, još bi mogao i ovo pitanje punim pràvom postaviti: a zašto Heraklij poduzimlje te daleke pohode, a neosigura se radje prije kod kuće, spokoriv najprije Obre; osobito poslje su mu se toli pogibeljnimi pokažali upravo prigodom prve expedicije g. 622.? Dà, posve naravno pitanje; koje samo po sebi i opet najbolje dokazuje, da je prije tih persijskih pohodah njetko drugi Obre spokorio; o tom drugom njekom visoko šuti Pisida, ali upravo što on kao hvalospjevac Heraklijev šuti, t. j. tu slavu svomu gospodaru nedopituje: očevidno je, da ta njekoga drugoga ide. Ali ako je i šutio izravno, nije neizravno; a baš to neizravno svjedočanstvo najbolje će sva dosad po nami navedena podupprieti; jer će cieli onaj hiatus — prazninu — medju godinami 619—623. liepo popuniti. Ova pako obstojnost, koja svjedoči neizravno, koli savjestni pisac biaše Pisida; mora nas skloniti da povjerujemo, da

* Vidi što o tom u obarskoj dobi Heraklija navedosmo; gdje no Pisida Obre neprestano „foedifraga natura" i sličnimi još užasnijimi epiteti nadaruje!

je on u obećanom velikom svom dielu — ali koje nas, žalibog, nije došlo — sve te istine i potanje nacrtao.

Ako dakle već sàme negative Pisidine vojuju (uz ostale dosad izvedene positivne spomenike) za branjenu po nami thesu: to će ju njegova daljnja naročita odkritja, poduprta ostalimi spomenici, još u ljepšu svjetlost staviti. Ali buduć da ta odkritja zasjecaju u novi jedan daljnji povjestno-državnički razvoj našega narodnjega života na jugo-istoku europejskom (i to nemanje odlučni za razvitak istočnoga pitanja ove dobe): to ćemo o tih stvarih u sljedećem odsjeku dalje razpravljati.

Odsjek peti.

Istočno pitanje „i Hrvati“ za daljnjeg vladanja cara Heraklija. Odnošaji Persah, Hrvatah i Obrah spram Byzanta. (God. 622-3).

I. Prvi pohod Heraklija proti Persom. Prvi pohod Hrvatah na Carigrad u družtvu s Obri. God. 622—3.

Ako je velika ona pobjeda Hrvatah na sjeveru, u Velikoj Hrvatskoj nad Obri stečena, imala za posljedicu onaj veliki povjestni posljedak (resultat), da je neizravno zasjekla i u sudbinu istočnoga pitanja tim: što se je na temelju one pobjede Heraklij potaknuta vidio prizvati se na pomoć toga pobjedonosnoga naroda proti tomu istomu svojemu krutomu nepriatelju, Obru: to je dolazak istih tih Hrvatah na jugo-istok Europe, odazvavših se pozivu Heraklija, kao i višegodišnje bojevanje njihovo u Dalmaciji, i izravni, kamo li odlučniji, posljedak u riešenje istoga pitanja imalo.

U istinu, gdje je onaj ljudski um, koji bi bio moguć preseći strašne one posljedice, koje bi po rimsko carstvo nastale bile, kad bi poslje onoga višegodišnjega bojevanja, napokon podlegli bili Obrom Hrvati? Izoštriv još bolje i onako neodoljivu svoju moć i silu u toli dugotrajnom ratu; a znajuć, da su tim uništili pod jednim i jaki jedan narod, i to takovi, koji je naravni njihov nepriatelj: tko bi jim suprotstati mogao hrlećim na Carigrad i s osvete pjenećim se, da kazne sad oni nevierna Heraklija spram

ugovora mira g. 619. uslovljenoga? dà, tko bi to mogao preseći, ako se još u obzir uzme i ona dokazana obstojnost, da su se Persi, sa aziatske strani, već dovukli bili do Caragrada; pod zidovi kojega podali bi si bili ruke — kao što i jesu; ali već se je bio med nje poredao Hrvat! kako ćemo to odmah viditi — oba silna barbara.

Posljedice takovoga dogodjaja pridržao si je sàm Viečni poznavati; um ih čovječji može samo nagadjati. Zato i je Providnost odstranila, za onda, s nedostojna zastupnika hristjanstva nepredvidljive nesreće; a mjesto ovih, pobjeda Hrvatah nad Obri učinì Herakliju mogućim prirediti i poduzeti svoj prvi pohod proti Persom, kako već to u prediducem odsjeku napomenusmo. — Ta mogućnost, uz poraz Obrah u Dalmaciji, biaše drugi veliki posljedak pojava Hrvatah na zemljištu rimskoga carstva.

Koli je taj boj morao biti strašan; to i dugotrajnost njegova najbolje zasvjedočava: ej, svaki pedalj zauzete zemlje bjè krvlju hrvatskom narošen! — A upravo ta dugatrajnost ratovanja, i neočekivanimi uzplodì plodovi: za bojevanja bo toga padè i prvi vrhovni vojvoda ili vladar tih na jug odtisnuvših se Hrvatah, **Porgin** otac; što je opet nepredvidjene posljedice za sobom povuklo.

Ne samo što usljed višegodišnjega bojevanja, na izkorenjenje vodjenoga, narod je naš odivljati morao, s jedne strani; s druge pako smrt prvoga vrhovnoga vojvode, s kojim je Heraklij ugovorio uviete toga ogromnoga poduzetja: s temelja su promjenili odnošaje Hrvatah spram Grkah; koji isti začeli su se, po svom viečnom običaju, već pri padanju Obrah dvolično vladati spram Hrvatah — kao što je nedvojbeno, da su se nepošteno poveli naprama ovih i poslje primljenog krštenja, o čem niže —: sve te obstojnosti, a i druge nepoznate nam, učinile su; da su poslie svladanih u Dalmaciji Obrih, Hrvati oružje proti Byzantu okrenuli, a to su tim laglje poduzeti mislili, što se je Heraklij upravo onda u Aziji, proti Persom vojujući, nalazio; kuda mu uputiti se, upravo poraz Obrah u Dalmaciji je dozvolio; napokon što opojeni sa velike i slavne svoje pobjede, ovu i dalje nastavljati su naumili.

Ovo novo držanje Hrvatah naprama Byzantu, opet je istočno pitanje za Rimljane u jadni položaj privelo: jer ako je Heraklij dobio napokon sgodu krenuti proti najkrutjem svojem dušmanu, usljed pobjede Hrvatah nad Obri stečene, na Istok: to je obrat politike hrvatske smjesta svu sgodu i povoljnost sretnoga riešenja istočnoga pitanja kao čarobno obustavio. I naravno je: Heraklij bo mogao je samo dotle u Aziji proti Persom napredovati i uspjehu se nadati, dok je znao da su mu za hrbtom, u Europi, nepriatelji paralyzirani: to jest, dok se Hrvati i Obri nepriateljno gledahu; a čim im je spram Grkah postala jedna svrha: to su i svestrane nesreće opet začimale po rimsko carstvo. — Da je to zbilja povjestna istina, eto sad i dokazah tomu spomenicî u ruci.

Georgij Pisida, očevidac i pratioc cara Heraklija prigodom njegovoga prvoga pohoda u Persiju, u spisu svom, kojim uspjehe toga pohoda crta, ovako opisuje jadno stanje rimskoga carstva, koje je zavladalo, usljed prerečenoga držanja Hrvatah, na sve strani:

Govoreći ob uzrocih*, koji su sklonili Heraklija da iznenada i proti volji svojoj prekine prilično povoljne uspiehe svoje, koje je, vojujući proti Persom, stekao u Armeniji godine 622., i kojih radi morao se je vratiti godine 623. u Europu, ovako se izrazuje:

» .. ali, dok bi u takovoj smiesi stvarih već dulje zapleteni, od bojevanja odustali bili barbari (to jest Persi); Ti, prezmožni, (htjeo bo si jošter ostati — naime u Orientu —) .. mnoge vrlo

* Theophanes je i opet lukavo zašutio uzrok povratka Heraklijeva iz Asije! On, kao za dva vieka udaljeni od dogodjajah pisac, mogao je zašutanjem toga uzroka, zašutiti tim i sudjelovanje Hrvatah i povod toga sudjelovanja. Ne tako suvremenik i očevidac — jer suputnik Heraklijev u Persiju — Pisida; kojemu zujiše u ušiuh posljedak vlastitog izpovjedanja: „Et iam universus orbis erat conturbatus.“ Ali, ako je lukavomu Byzantincu Theophanu oprostiti moći, što tudju slavu i svoje domovine sramotu i biedu krije: što se mora misliti o učenomu Evropejcu Petaviju, koji, neznajući za spis Piside, iz šutanja Theophana zaključuje: da je Heraklij godine 622-ge „Constantinopolim hiemandi causa redierat...“ to jest: da je došao zimovati u Carigrad! Heraklij, koji g. 626., na vapaj majke svoje i Carigradjah, uzteže se vratiti na pomoć pogibajućemu Carigradu, „ne Chosroa vires resumeret..“! Pa ipak je sav učeni sviet tu goruću povredu historije, polag kritike Petavija,

učene namišljaje (commenta) izmislio si, hotjev s vojskom napadati i sudjelovati...“; ali sve badava: morao je odustati od te spasonosne namiere, jer:

„Medjuto narodi, koji su na zapadu*, **po običaju sumnjičili su, da je savez prekinut** (rupti foederis habuerunt de more suspicionem)..“ Liepo ovo miesto Piside tumači, da smo gori više pravo uztvrdili, da su Grci dali povoda Hrvatom; što su iz priateljah najednom pretvorili se u njihove nepriatelje: sumnje bo se bez razloga nedižu! — A sad sljede posljedice novoga držanja Hrvatah:

„Tè opet radi novih potaknutih brigah Grad (t. j. Carigrad) opet je zaželio prisutnost Tvoju..“ Te dakle nove brige morale su biti velike, jer su dosta moguće skloniti cara, da svoj persijski pohod tako naprasito prekine; Pisida bo dodaje i to: da je i vojska željela i prosila Heraklija, da se vrati u Europu. Česa posljedica bila je ta: „..S toga sve stvari mudro udesiv.. i svu

---

do Quercia za svetu istinu držao!.. Nije ni čudo; zar taj sviet zanima toj istini u trag ući?..

A Nicefor, od svoje strani, strpao je dvie ekspedicije Heraklija u Persiju, u **jednu**. Da je pri tom ružna smiesa dogodjajah, naproti svim ostalim piscem byzantinskim i zapadnim, nastala: treba li napominjati? Odtud ona šuma meta- i prochronismah skoro kod svih byz. piscev!

Što bi bilo iz te smiese po historiju, da nije Providnost spise Pisidine spasila od propasti? spise očevidca i suvremenika od ugleda?

* Quercius taj navod Piside lahkomišljeno samo na Obre proteže; premda tuj pisac ob ovih niti riečju nenapominje; pače ovdje je govor o narodih, u višebroju: „..gentes quae sunt ad Occidentem..“ Ali osim toga, viditi ćemo iz drugoga spisa Pisidina, Heraclias — gdje se ob istom predmetu govori —, da je ne samo tih narodah sbilja bilo više, i koji to biahu; no i to: da medju timi narodi Obri već drugotnu igraju zadaću, a najpoglavitiji su upravo Sloveni. — Quercius dakako o porazu Obrah med godinom 619—23-tje niti nesanja!.. Slična lahkomišljenost, često i vrlo učenih muževah, dolazi odtud: što si neuzimlju truda ne samo jednog te istog spomenika miesta medjusobno sravnjivati; nego se niti na svjedočanstva ostalih neobaziraju, savjestno sravnivajuć ih. Jer se Q. na Konstantina Porf. ni neobazira, kao da ni nebivstvuje: jeli čudo, da nemože razumieti ni Pisidu, kojega tobož komentira?

nadu u Boga uloživ, opet Tvojemu gradu pospiešno priskočio si (rursus ad tuam civitatem impigre.. accurris..)..“

Znamo dakle iz toga spomenika za izviestno, da je opet nova nesreća zagrozila samomu Carigradu; a to je tretje obsjednutje priestolnice za vladanja Heraklijeva, koje takodjer nije Quercius — i svi ostali za njim — primjetio: naime ono od g. 623. Veli bo Pisida, da je vojska prosila cara, da se vrati: „s mnogimi molbami i suzami: jer biaše prisiljena smilovati se sudbini grada (multis cum precibus et lacrymis: nam **urbis pietate** tangi cogebatur)..“ * Tuj je dakle očevidno govor o prietećih Carigradu, a ne toliko carstvu, pogibeljih; o čem mi podavamo niže još jasnijih dokazah.

Narodi dakle na zapadu carstva živući, glasom ovoga spomenika, doprli su godine 623. pod zidove Carigrada; a buduć da isti taj spomenik naročito napominje i o sumnjah tih narodah, nastavših s prekinuta saveza ili ugovora: to je odtud i to poviestno moći razabrati: da su ovi narodi ne kakovi carstvu tudji, i obični napadatelji; nego š njim u medjusobnih odnošajih, ugovorom ustanovljenih, živući. A kad niže iz drugoga jednoga spisa Pisidina dokazujemo, da su tî zapadni narodi, Sloveni i Obri: svatko će onda morati dopustiti, da su tî Sloveni godine 623. mogli biti samo Hrvati, Dalmacijom zavladavši; ne pako kakovi istočno-sjeverni Sloveni; od kojih poviest tamo od dobe cara Mauricija ni nezna više. — Tako jedna istina drugu izazivlje.

Prije, nego li o uspiehu povratka Heraklijeva, glasom nazočnoga spomenika, izvjestimo; treba da se i na druga svjedočanstva obazremo, čim ćemo sva ovdje navedena još u ljepšu svjetlost staviti.

U spisu Heraclias, kojim opisuje konačni poraz Chosroësa**,

---

* L. c. Georg. Pisida, Acroasis III. pag. 40. i sljed.

** Poraz taj Chosroësa sbio se je godine 628. i koncem iste godine vratio se je Heraklij u Carigrad. — Pisida je dakle taj svoj spis sastavio gdje ljeta 629. ili 630. Tim su važnija, koja se odnose na dogodjaje od godine 623., jer ih je mogao mirnije shvatiti, nego li godine 623.; zato jih i kamo li obilnije opisuje!

ob istom ovom predmetu, to jest: o tom velikom miešanju zapadnih narodah, ovaj nam je liepi spomenik ostavio Pisida:

„.. Onda napóse nikle iz Tracije magle, prouzročile su Ti (caru) vihrove rata“.* Sva dakle nesreća potekla je tom sgodom iz Tracije, u koju su se slegle sve te magle, to jest nepriatelji carstva, iz zapada hrleći. Pogibelj dakle sva se proti Carigradu nagnula. — A sad će nam svjedok kazati, koji biaše to narodi, koje u predidućem spisu zove „zapadnimi puci“, da se o tom ni podvojiti nebude moglo:

„i koje Karybda, Scitah odgojiteljica (t. j. Obri, koje ovdje Pisida prispodablja Karybdi), **hineća šutiti, potmajno je harala; koje pako hrpimice rušajući se Sloveni,** kao vuci, zajedno zemlju miešali su i móre, tè s njihove krvi oskvrnjeni talas nasilno postajaše crvenim. Daleko pako, kao k bojevanju takmeća se, predbacila se je još groznija pogledom od Gorgone**, Gorgon Persija.“ ***

Ovo dragocienò svjedočanstvo Piside sljedeće nam istine odkriva: Obri, ne tako, kao što to do godine 619. bivalo, sàmi i vlastitom snagom nukani, udaraju na Grke; no eto jih iznenada u družtvu Slovenah, udarajućih na Carigrad. — To je čitavo odkritje! Ne samo, kako smo već napomenuli, pisci byzantinski u obće ne-

* „.. Tum extra obortae ex Thracia nebulae procellas tibi suscitarunt belli..“ L. c. Heraclias Acroas. II. p. 81. — Quercius se tuži, da ovaj i sljedeći navod Piside nerazumije (Monitum „de Heracliade“ p. 159)! To je posve naravno; jer ignorira upad Hrvatah te dobe u Dalmaciju sa svimi posliedicami; s toga sve mu je tamno i nerazumljivo; zato i plete svojevoljno, da je ružno! Ej „historija se sveti onomu, koji ju nerazumie..“

** Poznato je iz bajoslovja grčkoga, da su bile tri sestre, „Gorgone“ nazvane: Medusa, Stheno i Euryale; imajuće zmije miesto vlasih, i sve tri jednim se okom izmjenice služeće; kojim, koga god bi pogledale, u kamen bi ga pretvarale. — Da Persah grozotu dostojno predstavi, prispodablja jih Pisida toj strahoti!

*** „et qua Charybdis Scytharum altrix tacere simulans grassabatur clanculum; qua vero turmatim ruentes Sclavi (οἱ Σκλάβοι), ut lupi, simul terram miscebant et mare, ac ex ipsorum sanguine contaminata unda vim passa fiebat rubra. Procul autem, tanquam ad pugnandum aemula, nobis contra truculentior aspectu Gorgon est obiecta Gorgone Persei..“ (L. c. ib. p. 82.)

poznavaju Slovenah upadajućih u rimsko carstvo tamo od dobe cara Mauricija (godine 595.): no i Pisida, očevidac i suvremenik, koji je potanje nacrtao odnošaje obro-byzantinske u svoje doba; niti u to vrieme, niti za Foke nepozna ako ne Obre, i to nje same, uznemirujuće domovinu njegovu i zauzimajuće grčke zemlje. A eto sada, poslje onih silnih pobjedah obarskih do godine 619. izvojevanih (koja sama okolnost izključuje vjerojatnost napadajah sjevero-slovenskih; jer su već svu desnu obalu Dunava Obri u rukuh svojih držali: dieleći tako rimski sviet od slovenskoga); Obri ne samo što se neprimiču sàmi, no u družtvu Slovenah, Carigradu: pače, a to je još odlučnije, način napadaja već nesvjedoči na prvanja junačtva i snagu njihovu. Nješto se je dakle odlučnoga moralo sbiti med godinom 619—623-tje, što je slovenski sviet iz čista mira privelo na pozorište istočnoga pitanja, i što je Herakliju dozvolilo, negledeć na prvanju silu Obrah, uputiti se mirnom dušom na udaljeni Istok. **To nješto**, da je to sbivši se medjutonji pojav Hrvatah u Dalmaciji i poraz Obrah; tko bi to mogao zatajiti, obzirom na sva dosad navedena kao i na ovo neizravno Piside svjedočanstvo? Jer, kad nebi tî Sloveni bili Hrvati, no kakovo carstvu tudje pleme; onda bi se tim njihovim upadom samo nova oluja Grkom predočila, a tim bi bio i Herakliju put u Istok samo prepriečen, a ne olagšan. I ta dakle obstojnost odlučno izključuje ne-hrvatstvo tih Slovenah.

Ali ne samo taj neobični i iznenadni pojav Slovenah uz Obre zabilježio nam je Pisida u tom spisu; no i odnošaji kao i narav tih narodah jest nješto posve izvanrednoga, spram naravi i moći onih Obrah, kako jih Pisida slikao do godine 619-te. — U istinu, što nam svjedoči taj pisac gori napomenutim navodom ob Obrih? kako jih on označuje? Eto, predstavlja jih ne već, kao njekoč, narod divlje smielosti i opojeni sa slave i pobjedah svojih: nego kao takove, koji „hine šutiti i koji potmajno haraju.“ Kakova li to razlika medju sva rušećimi i pobjedonosnimi Obri godinah 610—19., spram tih Obrah od god. 623.!

A o Slovenih, uz koje sudjeluju tî Obri, što veli pisac? Posve protivno, nego li je ob Obrih uztvrdio: Sloveni već preuzimlju ulogu Obrah. Veli bo o njih: „hrpimice (turmatim; tko nevidi u tom „turmatim“; sedam pukovah hrvatskih, hrpimice, jer neza-

visno jedan od drugoga, napadajućih?) rušajući se Sloveni, **kao vuci**, zajedno zemlju miešali su i more.“ Tako se je samo opojeni sa pobjedah svojih u Dalmaciji hrvatski narod vladati mogao spram pobjedjenih i već nesigurnih u Iliriku Obrah. Dà, jedni su Pisidi sva rušeći vuci; drugi iz zasjede i potmajno kao pseto grizući. Nije moći dvojiti, Obri taj put su pod Carigrad samo kao pomoćnici Hrvatah dotjerani.

Napokon ono svjedočanstvo o tih Slovenih, da su u biesnilu svomu »zemlju miešali i móre«; opet jasno pokazuje na borbu pod Carigradom vodjenu, kojeg zidove móre pere; kó što ćemo to i dalje viditi, a uz sve to, posve istovietna analogija zabilježena je o njih i prigodom rata carigradskoga godine 626. vodjenoga.

Da je taj nenadani pojav Hrvatah pod Byzantom bio strašnoga zamašaja, i da je bio pratjen groznimi prediducimi episodami; o tom nam je Pisida ostavio liepo svjedočanstvo, ovako se o stanju stvarih izrazujući:

„. . I jurve savkoliki sviet biaše pomutjen („Et iam universus orbis erat conturbatus . .“).“ Nije ni šala; iz dvih strašnih dušmanah, Obrah i Persah; eto jih sada najednom trih: Hrvati, Persi i Obri; a svi tri zagrozili se Carigradu! Pače obzirom na onaj navod: „Procul autem, tanquam ad pugnandum aemula“ itd. moći bi pomisliti, da cielo to poduzeće Hrvatah i Obrah bieše potaknuto iz Persije, da se tako prisili Heraklij diversiju učiniti. — A što nas uči ovo očevidca svjedoka jaukanje nad sudbinom domovine svoje? Nefaljeno to: da i trinaesta godina vladanja Heraklija biaše ništ' manje sretna od god. 619-te; i da je to tužnoga ljeta „gloriosum initium“, to vladanje Heraklijevo! Dà, na istoku mu sveudilj „Gorgon“ Persija; na zapadu „vuci najgrabežljiviji“ Sloveni, i Karybda Obrah prietila! Jest, to je slika rimskoga carstva godine 623-te! — A što čini Heraklij, da odvrati novu nesreću? Eto Piside, koji ovako nastavlja:

„. . a Ti si (Heraklij) morao izaći u boj. Drugi valjda, u tolikoj stvarih smjesi težko bi bio mogao svim tim upravljati . . a često kad si htjeo strielicu odapnuti, i napustiti Karybdu (Obre) u Gorgonu*; sliku, koja obratja gledaoce u kamenje: obrativ

* Quercius dobro opazuje, da ovdje „Gorgon“ nije alusija na Perse — čemu se i cieli tekst protivi —, nego na sliku Bogorodice; po-

se, nisi izpustio svinutu strielicu. Jer u istu (sliku) iz druge strani izbacajući streljiva, odvratjali su te vuci pregrabežljivi (Hrvati). A za malo bivalo, ova u duši razmišljavajući, navjestio si jim jedan boj, ali trostruke pogibelji . ." *

Obustavimo se pri divnom tom spomeniku pisca-svjedoka, koji je vlastitimi očmi sa zidinah obkoljenoga Carigrada gledao strašni prizor; koji spomenik nam je upravo toga radi i od neocienjive vriednosti. — S njekoliko uzvišenih riečih naslikao je Pisida cieli tečaj stvarih obsjednuta Carigrada godine 623. ovako:

Hrvati i Obri obkole Carigrad; Herakliju biše zametnuti sdvojeni boj; mnogi bi bio, veli P., i duhom klonuo u oči takova poduzetja! Najbolje svjedočanstvo, kako su opet sdvojeno stajale stvari Byzanta! — Sa morske strani, Hrvati pomješali su kopno i móre krvlju svojom, i talasi krv njihovu kao vodu prebacuju („ac ex ipsorum sanguine contaminata unda vim passa fiebat rubra . ."). Obri sa sjeverne strani grada, gdje se je nalazila historička slika Bogorodice, nastoje provaliti u grad. Heraklij, u

moćju koje da i je nadvladao Heraklij Foku godine 610., kako je to Pisida zabilježio. Zato i veli o toj Gorgoni: „imaginem vertentem spectatores in lapides", t. j. da su pred njenom slikom dušmani ostali kao okamenjeni (Pisida pripisuje i pobjedu Grkah nad sdruženimi pred Carigradom narodi godine 626., takodjer ovoj slici, isto tako i Chronicon Pasch.; akoprem taj spomenik tvrdi: „acriter pugnantum est terra marique"; ipak i on veli, da su se nepriatelji prestrašili slike Bogorodice i odustali od ratovanja). Dakle: sa „Charybdim in Gorgonem immittere", hotio je Pisida reći: budi da je htjeo Heraklij Obre osveti Bogorodice izvrgnuti; budi — što je i priličnije, pogledom na rieči: „conversus cohibuisti contortum iaculum" — da je htjeo odbijati sa sjeverne strani Hrvate. — Usprkos te toli jasne obstojnosti, naime, slike Bogorodice, po samomu Querciu opažene: on ipak nije primjetio taj tretji napadaj barbarah na Carigrad za vladanja Heraklija; dà ni on, ni nijedan drugi kritik!

* „. . te vero ad bellum exire erat necessitas. Alter fortasse in tanta rerum confusione haud facile hoc totum gubernare valuisset . . . Ac saepe telum cum velles intendere, et Charybdim in Gorgonem immittere, imaginem vertentem spectatores in lapides, conversus cohibuisti contortum iaculum. Quippe in ipsam mittentes alia ex parte spicula, te retraxerunt lupi rapacissimi. Ac brevi futurum, haec animo versans, dixisti unum in ipsos bellum, sed triplicis periculi . ." (L. c. ibid. pag. 82.)

toj smrtnoj smetnji, nezna s koje strani da brani Priestolnicu: hoće da udari na Obre („Charybdim in Gorgonem immittere“), ali eto grabežljivih vukovah, t. j. Hrvatah, koji ga odvratjaju od poduzetja; jer upotriebljivaju sgodu i juriš podvostučuju, tako da biaše Heraklju ozbiljno razmisliti što da radi. Iskreno je tim Pisida izpovjedio, da vojničkom silom nije bilo izgleda nepriatelja izpod Carigrada maknuti. — Što dakle poduzimlje car da sebe i svoje u toli kritičnom momentu spasi? Pisida veli: „. . navjestio si jim jedan rat, ali trostruke pogibelji.“ Da se tim neima razumjeti kakovi heroički čin, pače ni bojna varka, no naprosto obična lukavost Grkah; to je nemanje iskreno priznao Pisida, izpovjedajući:

„Dakle, poslje bi toliki **bjesneći** mačevi, jednom navalom na nas učinjenom zamahani, **Tvojom brigom brzo razdjeljeni bili**, tè napokon zima ne samo râd, nego i tečaj vremena bila bi stisnula . . . Onda si pomislio, da predstojeće od skrajnjega Istoka, na koliko bi bilo moguće, nevolje (calamitates) odstraniš; jer si znao, da je izvor zalah Persija . .“ *

Savjestni dakle ovaj svjedok, akoprem piše hvalospjev, ipak nijednom se sgodom neistinitoga na korist Heraklija nepokazuje. A ipak, kako bi mu bilo lahko, zamučav naprosto pojedinosti, konačni uspjeh junačtvu svoga gospodara pripisati! Ali on toga nečini; izpovjeda bo, da ne junačtvom, „**nego brigom** Tvojom, toliki bjesneći mačevi . . **razdjeljeni su** . .“

Dakle i opet je Heraklij poraz od glave svoje odvratio tim, što je umieo u najkritičniji moment nepriatelje svoje medju se bjesniti činiti; tim je pako zbilja svim nepriateljem jedan boj navje-

---

* „Itaque postquam tot furentes gladii in nos uno impetu facto constricti, tua cura sunt celeriter divisi, iam tandem hiems non operas tantummodo, sed etiam cursum contrahebat temporis . . . Tum cogitasti ut instantes ab ultimo Oriente, quantum fieri posset, calamitates averteres: fontem enim malorum sciebas esse Persidem . . .“ (L. c. ibid. p. 83.) Tko neuvidja ovdje analogiju, u tom „tua cura celeriter sunt divisi“, obzirom na ono, što smo na god. 619. naveli glede onoga „ut moras traheret“; česa je takodjer posljedica bila savez hrvatsko-byzantinski?

stio: jer predobiv tako Hrvate bez rata, a ovi satrvši Obre; preostao je još samo rat persijski; dočim trostruka pogibelj u tom je sastojala: da kad nebi bili Hrvati primili ponudu; odkrivši tako car slabost svoju; trostruka ga nesreća nebi onda minula bila. — Viečna bude šteta, što nam nije Pisida zabilježio i uviete ugovora, pod kojimi je Heraklij postigao to, da su Hrvati i opet oružje svoje okrenuli proti Obrom. Mi ćemo u sljedećem pod-odsjeku izvesti velike, historiji poznate posljedice ovoga čina; ovdje samo opozorujemo čitatelje na onu važnu, po Pisidi bez okolišanja priznatu obstojnost: da je Heraklij tek onda („Tum cogitasti") pomislio, na koliko bude moguće, proti Persiji postupati — koju i opet pisac zove „izvorom svih zalah" po Rimljane — da prieteće s te strane biede odstrani; kada bude pomoćju Hrvatah Obre uništio. A ono „na koliko bude moguće", liepo dokazuje; da je i poslje toga uspjeha nad neprijatelji stečena, slabo nade imao car što ozbiljna izvesti; tako bo grozna nesreća prietiše uviek Byzantincem s persijske strani.

Priznati se dakle mora bez oklevanja, na temelju ovoga jasnoga spomenika, da su i opet bili Hrvati izključivi uzrok, što se obro-persijska oluja s glave Byzantinacah i godine 623. sretno prevukla; a da Hrvate, a ne Obre, ta slava i zasluga ide, to će izvan dvojbe staviti sljedeći pod-odsjek. Mi bo korak po korak izvojivamo terrain istini, uviek spomenici u ruci, i medjusobno jih nadopunjujući ili razsvjetljujući; da joj pobjedu na sve viekove zajamčimo.

Napokon još nam je i ovdje uputiti na ono razmatranje: što bi bilo iz rimskoga carstva, da nije Heraklij uspjeo steći i opet pobjedu kroz Hrvate nad Obri? Tko bi mogao previdjeti ono móre nesrećah, koje bi po-nj sljedile, da su Hrvati i Obri godine 623. Carigrad zauzeli, i tim rimsko carstvo na europejskom Istoku izbrisali, a kroz to poplavicu Azije i Afrike kroz Perse oviekoviečili? . . Nije dakle hvastanje, no povjestna kombinacija; ako uztvrdimo, da su Hrvati i po drugiput riešili, za Heraklija, istočno pitanje na korist civilizacije i hristjanstva.

Kako je Herakliju rat persijski na srdcu i u pameti neprestano lebdio, to nam poveda Pisida; kada nam cara predstavlja, kako se je po dignutom obsjednutju iz grada u predgradja po-

vukao („in suburbia“),* da tamo u miru o tom nastojati može: „Tamo dakle, sabrav svu, prezmožni, misao tvoju, i mudrim ju plandovanjem hraneć, sve si pročitao ustanove zakonah, glede ratnih stvarih i gradjanskih opredeljene . . Ti davnog . . nasljedujuć Iliju, tè u pustoši stanujući, hranio si se ne jelom . . nego brigami . . tvoreći, razpolagajući, spremajući i predstavljajući razne rata slike . .“ Tako eto biše ozbiljno to poduzetje, to jest drugi pohod Heraklija proti Persom, po rimsko carstvo! a da mu je to u obće mogućim postalo; izključiva jest zasluga i opet našega naroda!

Sve ove dosada iztaknute dogodjaje, na boj carigradski od g. 623. odnoseće se, napomenuo je mimogred Pisida i u tretjem svojem spisu (iz kojega smo već gori više, ob obro-byzantinskih odnošajih do godine 619. razpravljajući, crpili), to jest u spisu o ratu carigradskom od godine 626. pišući; o kojem ćemo i mi niže govoriti.

Pisida, koji je u tom svom dielu začeo povedati o prvih početcih Obrah, o njihovom napriedovanju za carevah Mauricija i Foke; o moći i sili njihovoj za vladanja Heraklija do god. 619.: nije sigurno mogao ni toli veliki dogodjaj, kakovi je bio boj pod Carigradom god. 623., naprosto mûkom mimoići. Ali napominjujuć ga, on tim zajedno popunjuje neizravno i onu često napomenutu »prazninu«; to jest: tim je on i nehotice izvjestio i o sudbini Obrah med godinom 619—623. izkušenoj. Jer ne samo napominje, letimice dakako i dodirno samo (per tangentem), dogodjaj od godine 623., nego upravo i neposredne uzroke, koji su mu povoda dali; to jest: boj Hrvatah najprije u Dalmaciji, zatim i Iliriku; ovaj posljednji odnoseći se na ono »gladii cura tua celeriter divisi.« Eto kako P. s njekoliko stihovah silne dogodjaje i vremena shvatjuje:

Govoreći o bujici Tračkoj ovako nam dogodjaj predstavlja: „Strašno se u istinu nepriateljah nevrieme (tempestas) na nas sleglo, kao neizmjerni talas, izbljuvajuć barbare kao pesak . .“ Neizbrojeni biaše dakle nepriatelji carstva; to je ono, što u pred-

* I drugi byzantinski pisci zabilježili su, da se je Heraklij povukao u Predgradja u istu svrhu.

idućem spomeniku označuje sa: „Et iam universus orbis erat conturbatus . .“ Ali sljedimo ga dalje: „Zlobni bo vjetar (pisac političke biede slikami iz naravi crpljenimi predstavlja) iz svekolike Tracije — znak to, da su već barbari zauzeli svu Traciju, doprievši do pod Carigrad — iz mnogih oblakah — to jest narodah — skup spuhanu zimu proti nami je podjario u ljetno doba (i u prediđućem spomeniku napominje Pisida da se je obsjednutje Carigrada u ljetno doba sbilo, jer veli da je onomu nevremenu zima konac učinila) . .“ Carstvo rimsko priliči pisac ladji, u pogibelji urnebesa nalazećoj se; Heraklij joj je kormanoš. Zatim ovako nastavlja opisivati to državno nevreme:

„. . S timi stvarmi zabrinut kroz ciele bezsne dane (cielu bo noć nastojao si ob dnevnom râdu — ova očevidno dokazuju, da se taj opis Piside proteže na dogodjaje od god. 623. i prediduće, a ne na boj carigradski od godine 626., kada se je Heraklij u Aziji bojujući bavio —), sàm tako bjesnu vijavicu (efferatum turbinem) okretješ u vlastitu tvoju brigu . .“ Sad dolazi divni i nedvojbeni spomenik borbah Hrvatah s Obri u Dalmaciji i Iliriku:

„Nebijaše bo jedan i jednostavni boj, nego u mnogo razne i različno pomiešane narode široko razgranjeni i **miešoviti** . .“ To je ono Konstantina: „belloque per annos aliquot inter se gesto . .“ A prošav na dogodjaje od god. 626., narode pri tom sudjelujuće ovako označuje: „Jer **Sloven** sa Hunom (Σθλάβος γὰρ Οὔννῳ), Scita (t. j. Obar; Obre dakle od Hunah posve liepo luči Pisida; ali Huni su mu Gepide) s Bugarom, kao i Med (t. j. Persi) urotio se s Scitom; jezike imajući svi i zemlje razdjeljene, daleko medju se razstavljeni a iz daleka spojeni (n. pr. Persi, Hrvati i Obri), jedan su proti nami podigli rat; tè vlastitu njihovu nevjeru (infidelitatem) htjeli su da mi držimo za vieru najočevidniju“ . .* Dotle ide uspomena do-

---

* „Horrida quidem ingruens inimicorum tempestas nos super incubuit, velut unda immensa, eructans barbarorum arenam. Malignus enim ventus ab universa Thracia ex multis nubibus conflatam hiemem in nos violenter concitavit aestatis tempore . . . Hisce occupatus per integros insomnes dies (tota enim nocte operi vacabas diei) solus tam efferatum turbinem in tuam propriam convertis sollicitudinem. Non enim unum erat simplexque

godjajah od godine 619. do 626. u slikah, i mimogred nacrtana; što dalje sljedi, kao na razvitak boja carigradskoga od god. 626. spadajuće, razpravljamo niže.

U pjesničkom uzletu, shvatio je pisac kao u jednu rukovet mnoge dogodjaje, koje je samo kao predteče velikoga dogodjaja i kao povod boju od godine 626. napomenuo. Pračeni provodičem Konstantinom, znamo što znači: „Nebijaše bo jedan i jednostavni boj, nego u mnogo razne i različno pomješane narode široko razgranjeni i **mješoviti.**" Ovaj navod naročito svjedoči na dogodjaje obro-hrvatske med god. 619—22. sbivše se; jer je govor o ratovih medju raznimi narodi medjusobno, a ne s Grci vodjenih. A što prije toga navoda i poslje njega sljedi; već se proteže na ratove od god. 623. i 626., koji su se iz onoga mješovitoga ratovanja izlegli; isto tako je očevidno, da su pri toj uroti samo dva glavna naroda: **prvi** je Pisidi Sloven, zatim Obar; od kojih svaki druge samo za sobom povlači; tim se posve potvrdjuje ono, što smo iz spomenika „Heraclias" izveli: da Obri već samo drugotnu pri cielom poduzetju ulogu igraju — napadaju bo na Rimljane ne vlastitom snagom, no kao saveznici sad Hrvatah, sad Persijanah —; a da su ti narodi ne kakovi tudji, u nikakovom savezu s Grci stojeći, barbarski samo upad čineči: to je i u ovom spomeniku liepo zasvjedočio Pisida riečmi: „. . tè vlastitu svoju nevjeru htjeli su da mi držimo za vjeru najočevidniju . ." upravo kao i u Heracliadi. Takovi pak Sloveni u odnošaju s rimskim carstvom za Heraklija stojeći, jesu, po svjedočanstvu Konstantina, samo Hrvati; nikada bo nije da bi jedan pisac byzantinski, ni na nijednu dobu zabilježio, da su za-Dunajski Sloveni u ikakovom stali odnošaju viernosti spram Byzanta. Nije dakle moći podvojiti, da ovi, najednom god. 622—23. naprvo dolazeći Sloveni, kao već stojeći u odnošajih političkih s Grci, nebi bili Hrvati. Koji bi to htjeo za-

bellum, sed in multum diversas et varie commixtas gentes late diffusum ac promiscuum. Nam Sthlabus cum Hunno, Scytha cum Bulgaro, nec non et Medus conspirans cum Scytha, linguas habentes singuli et regiones divisas, longe inter se dissiti et a longe uniti, unum contra nos moverunt bellum; suamque ipsorum volebant infidelitatem haberi a nobis loco fidei perspicatissimae . . ." (L. c. de bello Avarico, pag. 54—55.)

tajiti, ne samo bi morao protivno dokazati — što je absolutno nemoguće — ; no i spomenik Konstantina iz povjesti izbrisati, što je isto tako nemoguće.

Pozornost svratjamo ovdje čitateljah i na prvi pojav **Bugarah** za Heraklija u rimskom carstvu; koji ovdje još samo kao robovi Obrah sudjeluju; ali tim sudjelovanjem naučili su se poznavati put u Carigrad. — Njekoji táj narod mute s hunskimi plemeni; mi imademo razloga smatrati ga posebnim uralskim pukom.

Iz svih dosad razpravljanih predmetah moći je dakle i morati je povjestnom izvjestnostju zaključiti: da su Hrvati došli na jugo-istok okó godine 619., upadši u Dalmaciju; da su tudier zametnuli boj, koji je trajao do godine 622. i koji je dovršio s porazom Obrah i zauzetjem Dalmacije; da je uslied ovoga dogodjaja dobio car Heraklij sgodu i mogućnost poduzeti svoj prvi pohod u Persiju godine 622., ali da su Hrvati iste godine oružje svoje proti Grkom podigli, napadnuv u družtvu s Obri, koje su Hrvati za sobom povukli, na Carigrad*; česa radi morao se je Heraklij naglo vratiti u Priestolnicu, pod zidovi koje zametne se rat, i Hrvati poraze Grke. Car i opet, da sebe i carstvo spasi, začimlje s Hrvati ugovarati, da jih oddruži od Obrah, što mu i za rukom izpadne: Hrvati napadnu na Obre i poraze jih pod Carigradom. Koji grad ovako oslobodjen pod zimu godine 622., Herakliju se sgoda pružila, da se početkom godine 623. začeo spremati na boj proti Persiji, to jest, začeo je raditi na svom drugom pohodu proti svojem najstrašnijem nepriatelju, učiniv mu Hrvati držanjem svojim i po drugiput mogućim tomu se poduzetju posvetiti. Niti rieči neima pri toj rekapitulaciji; što nebi bili i svjedočanstvi poduprli.

Uz sve ove spomenike, imademo još i drugo jedno svjedočanstvo istoga Piside, koje došastje i naseljenje Hrvatah unutar granicah rimskoga carstva med godinom 619—623. izvan svake dvojbe stavlja, pače i njihovo svojstvo i odnošaje spram

* I sjeverni Hrvati poduzimlju, u družtvu Rusah, u IX. i X. vieku, po triputa pohode na Carigrad. Šafařik nam izkazuje pri tom liepom pojavu našega naroda tu ljubav, da nas posve svojevoljno i proti jasnoj povjesti čini podanici ruskimi i kao takove nas sudjelujuće predstavlja! — Viditi će se jednom, što je i u tom istine..

grčkoga carstva izravno označuje. Ovo svjedočanstvo nalazi se u spisu „Heraclias" (Acroasis I. stih 150. i sljed.), tamo, gdje P. na kratko crta sve nepogode i sve čine svoga gospodara, ovako ga hvaleći: „.. Ti se nisi zadovoljio ratovi proti tyrannom .. Ti se nisi zadovoljio raznimi brigami imanimi s gradjanah, s inostranacah, s barbarah: brige jedne s drugimi pomiešane i zamršene ..“ Zatim napominje i: **„hospitum** fraudes et damna..“**

Tuj dakle Pisida priznaje, da su na rimskom zemljištu već to doba bili „gostovi“ — hospites —; jer su Hrvati pozvani po Herakliju a ne svojevoljno u rimsko carstvo došli; a tako jih i Konstantin predstavlja, jer odtud i on njihovo podanstvo pod Byzant prvobitno izvadja: „.. Regio autem haec quam incoluerunt Chrovati, ab initio sub potestate erat Romanorum imperatoris ..“; zatim na drugom mjestu: „Chrovatiae autem princeps ab initio, id est, ab Heraclii imperatoris temporibus, Romano imperatori ... subditus erat ..“ Dakle svjedoči upravo kao i Pisida. A ono, što ovdje o „fraudes et damna“ govori; očevidno i krasno podupire sva o Hrvatih dosad rečena na god. 622-3., i što ćemo još izvesti na godinu 626. A jer te „štete i prevare“ — molimo glede prevarah tih gostovah sravniti, što je Pisida napisao o nevjeri Slovenah proti Byzantincem — nije nikada Heraklij osvetio: to imademo iz njega i svjedočanstvo o oslobodjenju Hrvatah izpod svakog odnošaja na-

* Quercius je i glede ovih „hospites“ — dosljedno svojemu posve krivomu pojmu ob Obrih — ljuto posrnuo: misli bo da to ide Obre a ne Sloveno-Hrvate. Ali se vara; zaboravlja bo, da Pisida, govoreć u navedenom tekstu o raznih činih Heraklija, govori samo o njegove dobe Obrih. — Sad, dosta je obazrieti se na sva, koja smo polag Piside o tom narodu naveli za vladanja rečenoga cara; pa će svatko morati dopustiti, da prilagoditi na Obre naslov „hospites“; jest povjestni absurd. Pisida nazivlje Obre, dok su još za-Dunavom, izvan Panonije i Gepidah zemlje obitavali, samo „contribules“ Grkah spram napadajah raznih barbarah. Neka se sjete čitatelji, što govori o njih, odkad su se panonskom Dunavu primakli i kako jih krsti: a što reći, kad su Dunav prevalili, i grčko carstvo zauzimati začeli? od to doba ne samo jih nezove „hospites“ — kao i nikada — nego jih upravo usurpatore nazivlje; veli bo: „.. Quamdiu igitur radix illa apospadum (Obri) inter usurpata a Scythis loca itd. — Pa reci, da „hospites“ ide Obre! .. Da je Qu. čitao ili obazirao se na Konstantina, dà istoga Pisidu: nebi bio tako povriedio povjest!

pram Byzanta još za živa Heraklija; ali o tom na svom mjestu obširnije.

Dočim se mi prizivljemo na sud misaonog obćinstva, da sudi vrhu razlogah naših obzirom na dosad izvedene istine; možemo i mi punim pravom pitati: zašto nisu i učenjaci-komentatori istom nepristranostju, točnostju i savjestju nastojali istini u tragući? Predmet je sigurno veličanstven! Radi bo se o tom, da se povjestnom izvjestnostju ustanove čini, kako sami izpovjedaju, najznamenitijega vladara, kao i momenti najodličniji rimskoga carstva; da se protraže istiniti uzroci velikim povjestnim prouzrokom; od kojih prouzrokah sigurno najvažniji su: uzrok propasti sile i moći obarske spram Istoka i oslobodjenje rimskoga carstva izpod te moći i sile; — zatim uzroci, što je Heraklij mogao pokrenuti prvi i drugiput na Perse (god. 622. i 623), dosljedno: koji su prvopočetni uzroci propasti Persije i oslobodjenja rimskoga carstva i izpod njihove sile i moći. — Dà, ovim velikim pojavom prave uzroke protraživati, zar nebi bilo dostojanstvenije po pojedince i probitačnije po znanost: nego li toliku epohu sa absurdnimi frazami „gloriosi initii" i „velikih činah" — proti čemu se upravo buni povjest, tako ju to postupanje vriedja! — nagrditi? Čemu ignorirati čitave spomenike; čemu nehtjeti jednog te istog pisca spise, pače ni jedan te isti spis medjusobno sravniti, da se ugneš nespretnostim ili svojevoljnim tvrdjenjem? Što bi bilo, kad bi mi Hrvati htjeli na temelju takove kritike našu povjest ustanovljivati? Što bi nam se predbacilo?.. No nadajmo se, da će napriedujući duh čovječanstva umieti napokon jednakom točnostju i pravednostju odkrivati istine povjestne; ticale se one Slovenah, Latinah ili Germanah.

---

2. Posljedice boja carigradskoga [illegible] g. 622.: zauzetje Ilirika, i prvo pokrštenje Hrvatah. G. 623.

Sve povjestne istine, koje je Konstantin Porf. odkrio obzirom na Hrvate, ali kojima nije opriedeljio pobližje dobu; moraju se dati smjestiti u okvir povjestne slike, koju smo mi dosad narisali o Hrvatih, pod pedepsom: da bi se sva ta slika razpala u povjestnu ništicu, kad se to nebi dalo jednako i glede svih osta-

lih istinah historički izvesti. To jest; sva, koja smo mi izveli o Hrvatih na temelju these: da su oni došli na jugo-istok Europe okó god. 619. a ne gdje okó g. 634.; nebi mogla podnieti kritiku, kad nebi mogli na Slovene (drevni bo pisci pod tim obćim imenom i Hrvate shvatjuju, kada o nami povedaju), i to na istu tu dobu okvira našega, i ostale dogodjaje o njih, kao Hrvatih, po Konstantinu zabilježene, prilagoditi. Uspiemo li mi i to još izvesti; onda dakako već i dosad postignuta povjestna izvjestnost naših tvrdjenjah, još će sjajnije zasjati. Sve bo, što smo mi do sada — sljedeć provodića Konstantina — o Hrvatih jugo-istoka naveli; ne samo nije se historički protivilo bit smještenim u rečeni okvir dobe od godine 619—23. (i to obzirom na sjevernu i južnu povjest Europe): dapače smo vidili, da htjeti one dogodjaje iztrgnuti iz te dobe; značilo bi upuštati se u povjestne nespretnosti.

Od ovakovih daljnjih dogodjajah, po Konstantinu o Hrvatih zabilježenih, jest sigurno najvažniji pojav: njegov navod o pokrštenih po caru Herakliju Hrvatih. Ako dakle mi uspiemo povjestno dokazati, da su kakovi Sloveni med godinom 619—23. po Herakliju okršteni: onda bi samo bezumnik mogao podvojiti, stoje li ili ne sva dosada po nami za našu stvar izvedena. — A mi ćemo i to dokazati dviemi spomenici, od kojih jedan neizravno, drugi izravno tu istinu podkriepljuje. — No prije nego li se upuštamo u odkrivanje te istine; progovoriti ćemo o zauzetju Ilirika.

Već smo napomenuli navod Konstantinov o Hrvatih, koji oddruživ se od dalmatinske svoje bratje, odlučiše upasti u Ilirik i Panoniju i zavojevati ove takodjer krajeve. — Žalibog, Konstantin ne samo da negovori ni u obće o dobi toga zauzetja — pače ni pod kojim se carem to sbilo, nenapominje; očevidni znak, da su Grci pod sramotnimi uvieti napram Hrvatah izpali iz posjeda krasne te zemlje (današnje Srbije *, s onu stranu Biograda na

* Veliku bi povjestnu neznanost pokazivao, koji bi mislio da je zemlja, koja se danas Srbijom zove, srbska zemlja od drevnosti. U poviesti južnih Hrvatah razpravljati ćemo i o granicah Konstantinove Srbije, i o dobi, kada su Srblji ruku prviput pružili za tom hrvatskom svojinom. Nevjerojatno je, što je Šafařik u spisih svojih samovoljnostih i nespretnostih na štetu našu u tom obziru nanizao!

Timok,a i dalje, pružajuće se. Toliko je iz zapadnih spomenikah izvjestno, da su se Hrvati **Timoćani i Guduškani**, za vladanja Ljutovida nad svom Hrvatskom zemljom, sbaciv sa sebe jaram franački — što je opet neoborivi dokaz, da nisu Grci bili posjednici Ilirika koncem VIII. i početkom IX. vieka — dobrovoljno podali pod rečenoga najzmožnijega vladara hrvatskoga: a dokle se je pružala zemlja tih dvih hrvatskih granah, tko bi to danas mogao razabrati?) — Konstantin, opetujemo, ne samo da nepoveda niti o dobi zauzetja Ilirika; nego je i povjest tih Hrvatah posvema mučè mimoišao. Dokaz nefaljeni, da se nije, kao Grk, s njom ponositi mogao; s toga volio ju je posvema i prešutiti.

Medjutim, uzprkos toga šutanja, mi nalazimo vjerojatni trag dobi toga zauzetja u samom Konstantinu. Prvi trag nalazi se pri seljenju Srbah iz Tesalije natrag na sjever: tamo govori Konstantin prvo: kako su Srblji »pokajali se (poenitentia ducti)“, došav na Dunav, što ostavljaju jug; i odlučili zamoliti nove zemlje od Heraklija cara. Ova obstojnost pokajanja, nemože se razumjeti inače, van što putujući medju srodnim si plemenom hrvatskim, promienili su čuvstva svoja, budi nagovoreni na obstanak na jugu; budi zaželjev i sàmi ostati u susjedstvu sjeverne svoje bratje, s kojom su se na tom putu pobliže upoznali. — Drugi trag jest, što sgodom otom, kada Srblji putuju na sjever i odluče zamoliti od cara nove zemlje, oni se obratjaju na grčkog zapovjednika »Belgrada« savsko-dunavskoga. Taj dakle Belgrad već su utemeljili Hrvati to doba. Mi posjedujemo spomenikah, koji dokazuju, da je Biograd ležao na zemljištu ilirskom a ne dalmatinskom.

Ali jasniju svjetlost bacaju na taj predmet okolnosti pokrštenja Porgina otca; za kojeg ćemo odmah viditi, da je bio pokršten prigodom boja carigradskoga, godine 623., tako da je moći stalno reći: Hrvati nisu Ilirik zauzeli prije godine 623.

Sigurno predji naši, odvaživ se udariti u družtvu Obrah, saveznikah svojih, na Carigrad u ljetno doba godine 622.; nisu se mogli istodobno poremetiti sa svojimi subórioci, Obri, otimajuć im Ilirik, kao preostavšu jim još pokrajinu ovkraj Dunava.

Heraklij, koji je Hrvate za cienu Dalmacije primamio na jug, da tudier zametnu borbu na život i smrt s Obri; koji je toli životno, po sebe i carstvo svoje, osietio borbe one uspjeh: vi-

deći, da nije moguć silom oružja svladati pod zidovi Carigrada bjesneće nepriatelje god. 622. („furentes gladii, in nos uno impetu facto constricti“): u sdvojnosti, nastoji i opet oddružiti Hrvate od Obrah („tua cura sunt **celeriter divisi**..“ rieči su očevidca svjedoka), kako smo gori dokazali.

Hrvati dakle okrenu i opet mač proti Obrom pod sàmimi zidovi Carigrada; poraze Obre i oslobode grad a tim i sapete ruke cara Heraklija.

Bilo bi smiešno i pomisliti, da su Hrvati zahman toliku uslugu rimskomu carstvu učinili, zametnuv rat (na korist dosadanjega svojega nepriatelja, kojega su došli tja u Carigrad trieti) sa dosadanjimi svojimi saveznici i suborioci, Obri: morao je dakle Heraklij odvažiti se na nove žrtve naprama pobjedonosnim na sve strani Hrvatom; ta žrtva, obzirom na naročito svjedočanstvo Konstantinovo glede Dalmacije; nije mogla drugo biti, nego da Hrvatom ustupi Ilirik, opet pod uvietom, da si ga od Obrah izvojuju, kao i rečenu zemlju.

Poraziv dakle pod zidovi Carigrada Obre prviput — koji poraz morao je za njih biti ubitačan, gledeć na svrhu i važnost boja, kojega su došli bîti pod Carigrad, u koju svrhu učiniti su morali silni narodnji napor, da uspiju —; lahko je bilo Hrvatom nastaviti boj s ovako na sve strani oslabljenim nepriateljem. — Vratjajući se dakle iz Tracije, navale predji naši na slomljene i onako Obre, poraze jih, a Ilirik je sljedio sudbinu Dalmacije: što nije iz njega pobjeglo od obarskoga plemena, ili je u ratu podleglo, ili bude zasužnjeno.

Hrvati dakle zauzmu istim naslovom i istim pràvom Ilirik*, kojim i Dalmaciju: ne samò nakvase ga junačkom svojom krvlju s ovu i s onu stranu rijeke Morave — a tko je u da-

* Neka odtud sudi, nećemo reći svaki svjestni Hrvat, no naprosto koji ove istine čitati umie: kako je morao duh našega naroda duboko klonuti, pače i posljednja iskra narodnjega ponosa, dà učenosti, medju Hrvati utrnuti: kada su se dali med godinom 1836—48. na toliko zavesti (sve u ime „sloge i bratinstva“!) s idejom „ilirstva“: da su se radi nje — predstavljajuće ništetnu prošlost skipetarstva — odrekli vlastite svoje slavne hrvatske povjesti; povjesti onoga naroda, koji je pri dolazku svomu u te zemlje, koje

našnju Srbiju ime rijeke Morave donio ako ne Hrvati, prediel rijeke ove u pradomovini svojoj posjedujući VII. vieka? — do onkraj Timoka: no i k tomu privoljenje Heraklija rimskoga cara stekli su.

Da su Hrvati izvojevali to doba Ilirik; izvan sumnje stavlja i ona već toliko putih po nami napomenuta obstojnost: što poslje godine 626. moć i bivstvo Obràh na zemljištu rimskoga carstva povjestno prestaje; godine 631. isti se Bugari — kako ćemo to u njihovom odsjeku vidjeti — već u istom Zadunavlju izpod njihova gospodstva oslobadjaju: nješto se je dakle odlučna u životu toga puka med godinom 619—30. slučiti moralo; što ga na sve strani tako ponižena i uništena predstavlja.

Ovako poraženi, iz Dalmacije i Ilirika izbačeni, još valjda samo uz Traciju posjede imajući na rimskom zemljištu: Obri posvema postaju sàmi po sebi Herakliju nepogibeljnimi. Ono Piside i ostalih byzantinskih spomenikah svjedočanstvo, kako se je Heraklij po oslobodjenom bez njegova sudjelovanja Carigradu povukao u Predgradja, da se tamo u miru i tišini posve sprêmanjim na drugi pohod u Persiju posveti: najljepše svjedoči, da mu se carstvo napokon sa sjevero-zapadne strani posve utišalo i da je pogibeljih po-nj s te strani nestalo.

Ali se ipak Heraklij smutjuje nad jednom misli: Ti Hrvati, koji su, sporazumno samnom, satrli, istina, krvne nepriatelje moje u Dalmaciji; to jih ipak nije priečilo, u sgodni hip, okrenuti pobjedonosno svoje oružje i proti mojemu carstvu, a odtud su proizašli, eto, tî strahoviti najnoviji jadi i nevolje. Prizor taj mogao bi se i opetovati, odputim li se iznova u daleki aziatski sviet sa vojskom svojom; barbar bo nepozna vjere ni zadate rieči.

Da i tu mogućnost preprieči, zametnù se u Herakliju pomisao okrštenja Hrvatah prije polazka svoga u Persiju; da

i danas drži, podčinio si mačem i ognjem upravo taj Ilirik i ilirstvo; na ruševinah kojega, razvio se je pobjedonosni stieg hrvatski! — A što znači, pred sudom poviesti, ponašanje takovo? Značiti će, da smo nečuveni primjer podali, zapostavljajuć ime pobjeditelja i slavno, imenu pobjedjenomu po nami i tamnomu! — Dà, kada su predji naši zauzimali te kraje, nisu se oni obzirali za ilirizmom, jugoslavenizmom, srbizmom: no na to, gdje su jim nepriatelji!.. Nestalo na uviek traga ponašanju našemu...

tako i vezom hristjanstva, to jest svetostju odnošajah vjerozakonskih, ukroti nadošljake, ovako si ledja osigurajući.

Veliku tu pomisao gospodara svoga ostavi nam zabilježenu neumrli Pisida, ako i neizravno označenu, ipak tako: da provodićem Konstantinom, a navlastito patriarhom i povjestnikom Niceforom vodjeni, o tom razborito podvojiti nije moći.

Vidili smo iz spisa Pisidina „Heracliade", kako car dovršuje boj carigradski od godine 623.: ne junačtvom, no tim, što je umieo razdružiti suborioce, Hrvate i Obre, one proti ovim nahustivši. — Da nije sbilja Heraklij oružjem odvratio bujicu ovu, to je isti Pisida i u spisu o prvoj expediciji Heraklija u Persiju spisanom potvrdio; jer i u tom spomeniku, pozivlje se pisac ne na stečenu slavu oružja, no na uzvišenije dogodjaje, koji se u pokrštenju tom sgodom Hrvatah kristaliziraju. Eto, što nam on dragociena u tom obziru ostavi zabilježena:

Poslie bi bio napomenuo, kako smo i mi gori izveli, da se je Heraklij požurio vratiti se u Carigrad, na glas zaprietivših Priestolnici pogibeljih, da joj u pomoć priteće; ovako nam je veliki čin pokrštenja Hrvatah označio:

„Jer ne samo za bojna vojevanja, nego i za dušu Tvoju brigu si uzeo najveću. Ti bo isti razlagajući nam često razlog (način) Tvoga života, ovo si pripovjedio: „čim bi toliko vremena (to jest od godine 610.) bio probavio u plandovanju; živih napokon ja ove dane Bogu . ." *

Nepišemo dakle roman, kada tvrdimo, da se je Heraklij zabrinuo glede Hrvatah prije svoga drugoga polazka u Aziju, i da je ozbiljno pomislio, da pokrštenjem njihovim osigura si poduzetje svoje; naročito bo veli Pisida, da ne samo brige ratne su ga za-

* „Non enim solum certaminum belli, **sed animae tuae curam habuisti maxime.** Tu enim ipse nobis exponens saepius tuae vitae rationem (iz ovoga navoda Pisidina uvidjamo mi svu važnost ovoga spomenika obzirom na ugled, koji je P. ne samo kod dvora, nego i kod osobe cara uživao: divno bo svjedoči navod taj na familiarnost medju njimi obstojavšu. Quercius je pregledao važno ovo mjesto, i ugled Piside traži samo u pratnji Heraklija prigodom prve expedicije u Persiju) hoc enarrasti: „cum tantum temporis transegerim in otio, vixi tandem hos ego Deo dies". (L. c. Acroasis III. p. 41—2.)

bavljale, no najveć skrbi za dušu njegovu. To je za Heraklija bio tako važni predmet, da je višeputa o tom piscu govorio; on je taj čin smatrao za najljepši života svoga! Nije dvojiti, da nebi bio Heraklij samo iz religioznoga gledišta o toj stvari Pisidi govorio bio; ali u sebi pridržao je osvjedočenje važnosti političke dogodjaja toga: jer čemu bi on bio inače o stvarih duše, medju najvećimi brigami ratnimi, nastojao? — Napokon ovdje obratjamo pozornost čitatelja na onu obstojnost, da je taj spis Pisida napisao odmah po sretno dignutoj obsadi Carigrada, negdje početkom godine 623., svakako prije drugoga polazka careva u Aziju: zato ga ovdje s tog poduzetja i hvali; dočim u ostalih kasnijih spisih, imenito Heracliadi šuti o tom, razlog tomu jest: što su Hrvati godine 626. s gospodovanjem byzantinskim i kršćanstvo zabacili. — Nije se dakle imao čim hvaliti Pisida u tom obziru u pozdnijih tih spisih.

Ali to je samo neizravno svjedočanstvo; mogao bi tko prigovoriti: bog zna, valjda se pak taj navod na drugi kakovi religiozni čin cara Heraklija odnosi, nami nepoznati. — Premda bi se obzirom na povedanje Konstantinovo o pokrštenju Hrvatah po Herakliju, i obzirom na način povedanja Piside o toj stvari duše, mogla takova sumnja zabaciti: ipak za podkriepiti to neizravno svjedočanstvo, mi ćemo sad i izravnim spomenikom poduprieti ga, i allusiju Piside tim ovjeriti historično.

Spomenik taj jest spis carigradskoga patriarhe — dakle u stvarih vjerozakonskih Byzanta odlično nadležnoga svjedoka — sv. Nicefora, koji je pisao koncem VIII. vieka dielo svoje. — Nicefor indi svjedoči na godinu 623. (svakako na god. 619—23.; dakle upravo u epohu o kojoj slovimo: jer bez opriedeljenja godine, stavlja N. pokrštenje Hrvatah med dogodjaje, koje opisuje med godinami 619. i 626.; k tomu način navedene dobe toga čina, neizključuje nikako god. 622—3., a taj dogodjaj svakako kao koju godinu poslje god. 618. sbivši se predmnjeva); Nicefor dakle svjedoči ovako:

„Poslje toga, kako bi njekoliko vremena izminulo bilo (naime poslje opisanih na godinu 618—19. dogodjajah), **Hunnah kralj** (bolje: vladar, gospodar; grčki bo tekst veli: „ὁ τῶν Οὔννων 'τοῦ ἔθνους κύριος") sa velikašah svojih i tjelesnikah prat-

njom dodje u Byzant, i od cara (Heraklija) zamoli, da bude u svetosti kršćanske uputjen. Kojeg kad bi dragovoljno primio bio, Hunnah poglavice (principes) od poglavicah rimskih, a njihove supruge od suprugah ovih (t. j. rimskih poglavicah) budu okršteni. Zatim sve njih, u božanstvenih otajstvih podučene, kraljevskimi dari i dostojanstvi jest počastio: to jest vodji (duci) njihovom čast patriciata je podjelio, i u zemlju Hunah preuljudno jih odpusti." *

Prije nego li prevažni po povjest našu spomenik ovaj kritički razpravimo, da se sav predmet pokrštenja bolje bude razumio, navadjamo ovdje sva mjesta, koja je Konstantin o njem pobilježio i sve obstojnosti, koje su veliki taj narodnji čin sprovadjale. — Ovako opisuje Konstantin prvo pokrštenje Hrvatah:

Poslje bi bio naveo, kako su Hrvati „pograbiv oružje, Obre iz onih krajevah (t. j. Dalmacije) protjerali i u njihovoj zemlji sjedališta postavili"; odmah dodaje znamenitu viest:

„Biše pako Hrvatom onim (t. j. Dalmaciju zauzimajućim) ono vrieme (to jest, za vrieme zauzimanja rečene zemlje) vladar Porgin otac . ."

Povjestno je dakle tvrditi, da zauzimajući Dalmaciju Hrvati već su imali izabranoga vrhovnoga vladara svoga; a taj je bio Porgin otac; to jest, taj je bio prvi vladar skupnim u Dalmaciju upadšim Hrvatom svih sedam plemenah.** Kolika

* „Post haec aliquanto temporis elapso **Hunnorum rex** cum procerum suorum ac satellitum stipatu Byzantium pervenit, et ab imperatore Christianis sacris initiari se petiit. Quo libenter excepto, Hunnorum principes a Romanis principibus et illorum coniuges ab horum coniugibus de sacro fonte suscepti sunt. Inde illos omnes divinis mysteriis initiatos donis regiis ac dignitatibus affecit: quippe duci ipsi **patriciatus** honorem detulit, et in Hunnorum regionem humanissime dimisit." (L. c. S. Niceph. Brev. p. 14.)

** Tu istinu zasvjedočio je Konstantin i ondje, gdje govori o Hrvatih Ilirik i Panoniju zauzimajućih: „. . a imali su i oni vrhovnog principa (principem supremum); onaj dakle „i oni", pokazuje jasno na to, da su i dalmatinski Hrvati imali takovog vladara. A kako god su si Hrvati Ilirika i Panonije odmah pri svom polazku izabrali vrhovnog vodju; morati je zaključiti: da su i cielokupni ti Hrvati, na jug se uputivši, odmah si izabrali takovog vladara. To je

šteta po našu poviest, što ime ne samo Porgina otca, no otca cieloga našega naroda na jugu nepoznajemo; da ga blagodarnom uspomenom od koljena do koljena prenašamo, slaveći ga za toliki čin, što si pod njegovim vodstvom narod naš izvojevà zemlju, iz koje je kasnije slavu svoju na sve strani raznašao!

Opisav tako prvi čin Hrvatah i pod kojim se je vladarom sbio; eto ovako nadalje piše Konstantin:

„. . i Heraklij je car iz Rima kroz poslanstvo dopeljao sveštenike, i ustanoviv izmedju njih arcibiskupa, biskupa, sveštenike i žakne, Hrvate je okrstio. A to pako vrieme biaše Hrvatom vladar Porga.“

To je dakle drugi veliki čin: pokrštenje Hrvatah, i način, kako se to sbilo. Povjestnik razlikuje ta dva velika momenta i vrieme: to jest, poraz Obrah i zauzetje Dalmacije, s jedne strane; što se je sbilo za vladanja Porgina otca; zatim: pokrštenje naroda; što se je sbilo za vladanja samoga Porge. Odtud vidimo, da je med porazom Obrah i pokrštenjem Hrvatah izminulo stanovito vrieme (a to je ono: „belloque per annos aliquot.. gesto“), i da je za to vrieme umró otac Porgin.

Iz povedanja dakle Konstantinova liepo se razabira, kako zauzetje Dalmacije i pokrštenje Hrvatah brzo jedno za drugim sljedi, što i veznik »Heracliusque imperator itd.« potvrdjuje (a to dokazuje, da je otac Porgin u ratu poginuo). Svakako ta obstojnost, da su Hrvati tek poslje zauzete Dalmacije okršteni, liepo razsvjetljuje Nicefora, tvrdećeg: da su njegovi Huni imali vlastitu zemlju; slaže se dakle posvema s Konstantinom.

A buduć da iz Piside i Nicefora (koji se medjusobno nadopunjuju) znademo za izvjestno, da se je okrštenje Hrvatah sbilo u zimno doba godine 622. na 623.; to okolnost ova ne samo izvan svake dvojbe stavlja, da je otac Porgin vladao godine 619—22.; no i Konstantinovo povedanje o brzo jedno za drugim sljedećem zauzetju Dalmacije i pokrštenju Hrvatah tim se potvrdjuje.

Predpostaviv ova, vratimo se sad k spisu Niceforovom. — Površni čitatelj spomenika toga, zavapiti će: „Tà, čovječe, tuj je

pako očiti dokaz samovladarstva tih prvobitnih Hrvatah na jugu; a to će reći: da dostojanstvo Županah nije nikada kod njih bilo samostalno.

govor o pokrštenju vodje i velikanah hunskih a ne slovenskih, t. j. hrvatskih." Na to ćemo mu mi odgovoriti: varaš se, brajno; akoprem i svi ostali, učeni inače komentatori, istoga su s tobom mnenja; što ipak neprieči, da se nebi i oni ljuto varali.

Nespada ovamo kritičnom razpravom dokazivati, da godine 619—23. već o Hunih, kao narodu, kamo li nezavisnoj državi, ni traga u historiji neimade: svi bo ostanci toga puka jur su se odavna prije te dobe u jaram, državu i narodnost obarsku pretvorili bez traga i glasa. Nespada amo ni to dokazivati, kako i zapadni spomenici VIII. i IX. vieka baš Hrvate i pod imenom Hunah i Vandalah poznavaju; sve to ostavljamo mi drugoj sgodi; u nazočnom spisu ograničujemo se mi da iz samoga Nicefora neoborivo dokažemo: da on ime Hunah i Slovenah **istovjetuje**: Nadalje da on ime Hunah naročito djeli od Obrah, Bugarah, Gotah; napokon, kako on i Bugare običaje i tim imenom, i imenom Hunnogundurah i Chazarah nazivati; kako on još o Gotiji piše na godinu 702. („castellum Doros in Gotthiae limitibus positum . ."), akoprem već tamo od konca V. vieka države ili zemlje Gotije na rimskom zemljištu nebiaše; isto tako, kako sve zapadne rimskoga carstva krajeve (Hrvate, Srbe itd.) Scythima zove; a to i je ključ tomu, što Hune i Slovene istovjetuje.

Na sve ove u oči udarajuće okolnosti nisu se htjeli obazirati učenjaci; njim je, dakako, bilo laglje čitati: Huni su Huni, i basta! . . Ali čemu je onda kritika? . . Značilo bi stvar nepotrebno opetovati, da već ovdje dokazujemo iz Nicefora istovjetnost imenah Hun i Sloven, što ćemo u bugarskom odsjeku na svom mjestu razviti, tè to ovdje kao već dokazano predmnievajući, povjestnom izvjestnostju zaključujemo ova:

Svjedočanstvo Nicefora o pokrštenju Hrvatah jest odlučno po stvar koju branimo: jer dočim iz Konstantina znademo, da je narod hrvatski odmah po zauzetoj Dalmaciji po Herakliju pokršten sredstvom sveštenikah iz Rima dobavljenih; a Nicefor nam svjedoči, da je god. 622—3. vladar slovenskoga jednoga naroda sa velikani svojimi u Carigradu okršten: to bi značilo tajiti naprosto svu poviest, koji bi htjeo zatajiti, da ti Sloveni nisu bili Hrvati; a to bi mogao tim manje zatajiti, što ćemo iz istoga

Nicefora dokazati, da ti Huni-Sloveni nisu bili valjda kakovi sjevero-istočni, za-Dunavski slovenski narod: no narod susjedni Bugarom, u rimskom carstvu naselivšim se. Budué pako, da svi, bez razlike, byzantinski pisci — s Konstantinom na čelu — priznavaju **Hrvate** kao susjedni Bugarom narod — o čem će biti govora obilna u daljnjoj razpravi —: to svjedočanstvo Nicefora postaje i iz tog gledišta peremptornim. — Tako, eto, jedna istina drugu izazivlje!

Možemo dakle povjestnom sigurnostju uztvrditi: da je onaj vladar Hunah sa svojimi velikaši u Carigradu krsteći se, hrvatski vladar Porga; tè ako iz Konstantina znamo, da je narod hrvatski po Herakliju okršten kroz sveštenike rimske: to Nicefor svjedočanstvo ovo nadopunjuje tim: što sad znamo da je Porga sa hrvatskimi velikani osobno u Carigradu okršten. Tuj osobno nalazeći se prigodom obsjednutja Carigrada, mogao je i zamoliti cara, da dade i narod njegov okrstiti; tè opet Nicefor Konstantina razjasnjuje. — Napokon, iz Nicefora znamo, iz **koje dobe** datira u našoj poviesti poznati **patriciat byzantinski** vladarah naših; a znamo povjestno i to: da nije dostojanstvu ovomu povod kakova politička podanost; no da mu valja tražiti izvore u uzvišenoj moralno-religioznoj pomisli: dà, patriciat taj svjedok je pokrštenja Hrvatah; kao što se je osam godinah kasnije i sa Bugari, za Dunajem stanujućimi, sbilo; kojih vladaru podieljeni patriciat, biaše samo biljeg medjunarodnjeg priateljstva.

Prije nego zaključimo ovu razpravu, možemo punim pravom pitati: da i nije Nicefor naročito sàm protumačio u svom spisu, koga on pod imenom Hunah misli, nego da je pitanje naprosto otvoreno ostavio: bi li se i u tom slučaju moglo razborito podvojiti, da njegovo svjedočanstvo neide Hrvate no nekakovi aziatski narod, Hune? Sigurno nebi; jer bi bio absurd pomisliti, da jedan carigradski patriarh, živući još u VIII. vieku, bio bi napisao uspomenu pokrštenja tudjega jednoga, carstvu stranoga naroda divljega: a o velikom činu pokrštenja Hrvatah, po byzantinskoj povjesti zasvjedočenom; naroda, koji je na zemljištu njekoč rimskom se nastanio i carstvo to opetovano spasio za vladanja Heraklija, i koji se je u neprestanih odnošajih medjunarodnjih s Grci nalazio: da bi on o njegovom pokrštenju šutio; to bi bilo

više nego nevjerojatno! — Ako je Theophanes to pokrštenje zašutio, to je moći razumjeti: on je zašutio sve, što se nas tiče; k tomu on niti o kakovom pokrštenju Hunah da bi rieči povedao!

Napokon imademo i zapadni jedan spomenik, koji i Pisidu, što se tiče saveza Hrvatah s Heraklijon god. 622—3. sklopljenoga, i Nicefora glede toga pokrštenja divno razsvjetljuje. Taj spomenik jest spis Sigeberta Gemblacenskoga,* najglasovitijega dobe svoje povjestnika. Taj je pako na godinu 623. ovo zabilježio: „Heraclius imperator **Hunnis confederatur.**" Tim se Piside mjesto „gladii celeriter divisi" neprigovorno razjasnjuje; tko su Sigebertu tî Huni, koji je to iz byz. spomenikah crpio, tumači ga najbolje Nicefor. — Takovi Huni, s kojimi se je mogao, kao silnimi, savezati Heraklij; bili su jedini Hrvati, ukrotitelji Obrah u Dalmaciji; a da su usljed te zajednice sbilja Ilirik god. 623. zauzeli Hrvati; to ovaj spomenik Sigebertov još ljepše potvrdjuje. Tako se spomenici jedan drugoga razjasnjuju!

Iz toga bo svjedočanstva o **savezu** Hrvatah s Grci na godinu 622., dade se lahko razumieti i dolazak Porge u Carigrad: jer boreći se pod Carigradom Hrvati, bez dvojbe pod vojvodstvom samoga Porge; ovaj, po sklopljenom savezu s Grci, čim bi bio Obre porazio pod Carigradom: unišao je sa svojimi velikani u Grad i ondje čin okrštenja njegova bude obavljen. Prisutnost pri tom hrvatskih ženah liepo je opet isti Nicefor razjasnjenu ostavio zabilježivši: kako su prigodom boja carigradskoga medju ubijenimi bojnici i žene Slovinah našaste bile. — Hrvatske dakle žene običavale su u boj sljediti muževe svoje i š njimi boriti se proti nepriatelju. — Odtud i pokrštenje njihovo u Carigradu.

Dakle: ne samo Hrvati prvi su pobjedili najzmožniji narod Europe, u VII. vieku, Obre; (i to na sjeveru, a dva puta, u Dalmaciji i Iliriku, i na jugu) tè tim spasili su rimsko carstvo i konačno riešenje istočnoga pitanja mogućim učinili su, sbrisav ga iz dnevnoga reda. Ne samo prvi ustanovljuju dvie hrvatske države, vezom uzajemnosti vezane, na polu-otoku balkanskom; ne samo

* Poznato je, da Sigebertov vremenopis često za godinu danah dogodjajem predilazi.

su povod dolazka Srbah na jug, i tim ojačanju življa slovenskoga spram življa grčkoga i barbarah: no Hrvati uz sve to i prvi dobrovoljno prijimlju krstjanstvo, kojim narodnim činom oni prvi izmedju svih slovenskih narodah stupaju u broj civiliziranih narodah Europe i u državnu svezu s ovimi. Dà, kada još o državi poljskoj, českoj (o ruskoj, kao plodu tek druge polovine IX. vjeka, pod tudjim tim i neslovenskim imenom nastavšoj, nećemo ni da govorimo!), bugarskoj — kao slovenskoj — itd., ni spomena još nije u povjesti bilo — a u tom obziru i srbsku državu* pred rečenimi narodi ide prednost tako na jugu kao i

---

* Heraklij pokrstio je Srbe tek onda, kada su od njega — vratjajući se iz Tessalije — nove kraje na obitavanje zamolili i postigli, nastaniv se uz Hrvate: „. . regiones illas Serviis habitandas imperator dedit, cui etiam subiecti erant, a quo etiam baptisati fuere per presbyteros Roma accersitos, et pietatis opera edocti, **antiqua fide accepta.**"

I glede krštenja Srbah, spram Hrvatah, silna je bila razlika med ta dva naroda. — Jer dočim su Hrvati, posredstvom poslanstva Heraklijeva („per legationem", kako smo gori više, o tom govoreći, naveli) kroz zapadnog (italskog) Rima sveštenike pokršteni bili, a izmed ovih i svu crkvenu hierarhiu — arcibiskupa, biskupa, sveštenstvo i žakne — primili bili, a tim i njihova državna samostalnost bila bi jasno zasvjedočena postala; postavši tako privrženici zapadne crkve (obstojnost, koju je Konstantin i onim navodom izvan dvojbe stavio, gdje govori o medjunarodnjem ugovoru med sv. stolicom i Hrvati sklopljenim — dokaz to sjajni, da su Hrvati, primiv krst, sbilja u medjunarodnji civilizirani odnošaj s Europom stupili! — govoreći: „. . Chrovati quoddam statutum acceperunt a Romano Pontifice qui sub Heraclio . . sacerdotes misit . ."): to vidimo, s druge strani, Srblje prijimati krštenje i obred istočne crkve: „. . a quo (Heraclio) etiam baptisati fuere per presbyteros Roma accersitos, et pietatis opera edocti, **antiqua fide accepta.**" Dakle očito jest, da su Srblji primili istočni, t. j. starovjerski nauk i crkvu. Već sàma ta okolnost izvan dvojbe stavlja, da se tim Rimom, iz kojega su Srblji pokršteni, ovdje Carigrad mnije; jer bi bio absurd pomisliti, da bi Heraklij šiljao po italo-rimske sveštenike, da ovi Srblje na grčku okrste i poduče; premda još crkve, to doba, nebiahu razdružene. Zato i vidimo, kako se Heraklij ni najmanje neustručava (akoprem je bio član istočne crkve), Hrvate po rimskom obredu okrstiti dati a i rimskoj ih crkvi ostaviti.

na sjeveru —: Hrvati stupaju već na pozorište u političkoj svjetlosti ustrojene i kršćanske države: kršćanstvo bo biše obilježje civilizacije u svako, osobito u ono barbarsko doba. A da to glede Hrvatah nije samo bila gola fraza, vidit ćemo tečajem viekovah.

I tu prednost kršćanstva prinukan je priznati Hrvatom napomenuti već ruski povjestnik; ali nam je u tom obziru više stalo do suda učena Njemca, Dra. Ivana Josipa Ign. Döllingera, koji je taj narodnji čin Hrvatah ovako uvažio (u svom djelu: Lehrbuch der Kirchengeschichte I. Band etc.): „Das erste slavische Volk, welches christliche Religion, und zwar frei-

Nadalje: ne samo što byzantinski pisci Grke uviek Rimljane zovu, i svoju prestolnicu obično novim Rimom nazivlju: no i to je poznato iz spisah Konstantinovih, da on običaje Carigrad naprosto Rimom imenovati. Tako n. pr. u spisu „De vita et rebus gestis Basilii imp.“, opisujuć u pogl. XXXVII—XL. bojeve i pohode cara Basilija u Istok, tamo gdje govori o slavodobitnom ulazu cara u Byzant, ovako se izrazuje: „. . ingressusque per Aureas portas . . in praemagnifica nobilique **Roma** triumphum agebant . . atque a Patriarcha (Ignatio) victoriae corona redimitur . .“ Eto tuj Carigrad niti pridjevkom „nova“ Roma neoznačuje Konstantin. — U istom spisu, pogl. LII., govoreći o nesrećah carstva rimskoga po Italiji, veli: „. . totaque fere Italia, quanta **novae nostrae Romae** cesserat . . Carthaginensium (Saracenah Afrike) armis debellata . .“ Ovdje Carigrad s epithetom „nova Roma“ spaja; ali je to i naravno morao učiniti, jer govori o cieloj Italiji; mogli bi se dakle gradovi Rim i Carigrad, bez rečenoga označenja, pomutiti.

Nije dakle moći podvojiti: Konstantinu je „Roma“ uviek Carigrad; zato i o pokrštenju Hrvatah iz italskoga Rima povedajući, napominje „poslanstvo Heraklijevo“, da tim naznači, da se ima zapadni Rim razumjevati; ne tako pri pokrštenju Srbah, iz Carigrada pokrštenih.

A ta je obstojnost važna. S toga Srblji nisu ni dobili, nalik Hrvatom, vlastitu crkvenu hierarchiu, no prosto podpadali su pod byzantinsku crkvu; što i na njihovu državnu zavisnost svjedoči: ta bo obstojnost biaše viečno vrielo njihova podanstva pod Grke, a odtud je morati i na njihovu prvobitnu narodnju i političku neznatnost zaključiti: tako bo moglo se je samo s malenim i neznatnim narodom postupati. Zato i vidimo Srblje, kad su se u IX. vieku, na njeko vrieme, oslobodili izpod jarma grčkoga, prelaziti iz istočne crkve u zapadnu, da tim i posljednji znak gospodovanja byzantinskoga sa sebe stresu. — Medjutim i o tom kasnije.

willig (a to je najljepše svjedočanstvo!) annahm, waren die Croaten, welche zur Zeit des Kaisers Heraclius . . . das Land zwischen dem adriatischen Meere, und der Donau und Sau (kasnije i dalje, dalje! tja do Mure pod Gradcom; kao što to veleučni Njemac Erasmus Fröhlich u svojih „Diplomatarii sacri Ducatus Styriae“ diplomi i spomenici nedvojbeno dokazuje. Dà, posve čista je ono hrvatska krv, što se od Sutle, Save i Sane do Sulme i Mure i danas još proteže; i to krv panonskih, ne planinskih Hrvatah: a to onih istih, koji su uviek sačinjavali pače par excellence „Pagum Chruvati“, to će reći „Comitatus croaticus“ i kojeg su tudjinci sa „Sclavonijom“ identificirali: no o čem nije ovdje mjesta govoriti) eingenommen haben.“

U savezu s tim prvenstvom i prednjačenjem Hrvatah u civilizaciji med slovenskimi narodi stoji i prvenstvo očitovanjah civiliziranoga državnoga života, imenito: jedini su med svimi Sloveni i opet Hrvati, koji mogu ponosom pokazati u toj drevnosti na diplomu Trpimirovu, u prilog pomisli kršćanstva izdanu; i koja se na stariji još istovjetni akt pozivlje: oba iz prve polovine IX. vieka. Iz ovakova kršćansko-državnoga života najprije se je kod Hrvatah razvila i krasna ustanova porotnih sudovah. — Što su bili Hrvati na polju trgovine i obrti u isto doba, viditi ćemo na svom mjestu. Sve ovo svjedoči na eminentno civilizatorni duh i pravac našega naroda; što mu je u poviesti čovječanstva najljepši spomenik!

Odsjek šesti.

Istočno pitanje „i Hrvati“ za vladanja istoga cara Heraklija obzirom na daljnje odnošaje Persije, Hrvatah i Obrah naprama Byzantu. (God. 623—626).

I. Drugi pohod Heraklija u Persiju. Savez Persijanah s Hrvati i Obri: od tud drugi pohod Hrvatah na Carigrad u družtvu raznih narodah. God. 623—626.

Sve liepše i bujnije se razvija važnost i upliv našega naroda u istočno pitanje, a kroz ovo i u sudbinu Europe, čim dublje i

dalje razabiramo diela Heraklijeva; a opet i ta neprestana nazočnost Slovenah i njihovo uplivanje u sudbinu Byzanta poslje god. 619-te (koji Sloveni, kako smo to već i dokazali, posve se iz historije rimske od vremenah Mauricijevih izgubiše): očevidno svjedoči na izvršeno već došastje Hrvatah na jugo-istok med godinami 619—23.

Vidili smo, kako se je car Heraklij nastojao osjegurati, ma i uz žrtve, da sklopiv savez s Hrvati, ove i pokrštenjem čim čvrstje k sebi priveže; da tako mirnijom sviestju pokuša i po drugiput sreću spram Persah, uputiv se osobno u Aziju na čelu rimskih vojskah. Što je on i izveo god. 623. u ožujku mjesecu.

Ojačiv se Hrvati medjuto i zauzetjem Ilirika, tè svi skupa u najtjesnijem savezu živući; mogli bi bili u najljepšem miru boraviti i k narodnjem blagostanju težiti; da nije viečni promisao inače odlučio! Jer kroz puna dva vieka biaše još našemu narodu boriti se, u prvobitnoj naravnoj svojoj sili i jakosti duševno-fizičkoj, s raznimi življi; da tako utvrdi i ukorieni tek utemeljeno na jugo-istoku narodnje svoje bivstvo. — Mi nedvojimo ni najmanje, da je i to iskušenje Providnost na nas napustila, da nam pleme dugotrajnim mirom neomlitavi, a kroz to silnijim i opreznijim narodom nepodlegne.

Mirnom, u ostalom, sviestju možemo pokazati na poviest, da ni toj nestalnosti sudbine nisu uzrok bili predji naši, nego nevierni i perfidni Byzant. — Konstantin, pisac-car byzantinski, najbolje je i sàm označio, što je Hrvate sklonilo, da željeznom svojom mišicom preseku prvobitne odnošaje s Grci ugovorene: narod, koji je oružjem u ruci utamanio u Dalmaciji i Iliriku one nepriatelje Rimljanah, pod kojimi su oni u svojoj nemoći strepili; narod, koji je tim svojim gorostasnim činom isti Byzant spasio; narod, koji je Herakliju opetovano mogućim učinio, da se je mogao spremiti s vojskom na daleki Istok, da najljutje dušmane carstva, Persijane, napadne: takovi narod niti se je mogao smatrati sàm sebe podanikom ili robom Grkah, niti je, da bi godinu danah samo, mogao trpjeti, da ga Grci takovim smatraju. Jer takova gospodara nad sobom podnašati, značilo bi poniževati se i izpod njegovoga ružnoga značaja i rdjavosti.

A ipak, pohtjelo se Byzantincem igrati i takovu ulogu! —

Poznato je, kako su Grci u utvrdjenih gradovih Dalmacije i Ilirika zadržali gospodstvo svoje. Hrvati, uz silne i liepe svoje zemlje, nisu se brinuli za tri, četiri grada; jer su ovi morali, prije kasnije, naravnim tečajem stvarih, sljediti sudbinu zemlje, u području koje su se nalazili. Ali iz tih utvrdjenih miestih mislili su Grci, da oni mogu zavladati i gospodovati cielomu takodjer hrvatskomu narodu: a to je ono, u čem su se ljuto prevarili. Dà, prevarili su se, kada su mislili, da iz saveznikah mogu po volji učiniti podanike.

Konstantin bio bi mnogo razboritije i naravnije postupao, da je — obzirom na ona, koja sàm o prvih početcih našega naroda poveda — iskreno ispovjedio: da su Hrvati od prvog početka („ab initio") bili naprosto saveznici i priatelji Rimljanah („confoederati" — kako no to liepo Sigebert zabilježio!); nego li što je uztvrdio — da tim byzantinskoj bahatosti zadovolji —, da su Hrvati od dobe Heraklija bili „robovi" Grkah. Jer sigurno Hrvati nisu se odvažili, da zametju borbu na život i smrt s Obri u Dalmaciji, da onda, pobjediv ove, skuče pobjedonosni svoj vrat pod jaram grčki! pod jaram naroda, koji nije mogao ni vlastito svoje robovanje obro-persijsko, bez naše pomoći, sa sebe stresti! — Tako budalasta naroda na svietu neimade, koji bi se sklonio na takov postupak, osim da se ugne odmah sljedećoj sili jačega: ali, da niti je naš narod prvi u poviesti podao nečuveni takovi primjer podlosti; niti da mu je bilo od potrebe „jačoj sili" ustupiti bilo i na vrieme: spram takovih prigovorah štiti ga upravo rečeno povedanje Konstantinovo, o kojem nam je baš ovdje i govoriti. Dà, opetujemo, Konstantin bi bio tim naravnije i razboritije postupao ovako istinu izpovjedajući; što je tim većma svoje carstvo i predje osramotio, bivši s druge strani prisiljen izpovjediti: da su Hrvati taj tobožnji prvobitni jaram brzo sa sebe stresli, a da ga grčko carstvo nikada više, do vremena pišćeva, nije moglo silom tim tobožnjim buntovnikom nametnuti. Jer: nemogavši to učiniti Grci, s jedne strani; a čim su si Hrvati, s druge strani, ne milostju Rimljanah, no oružjem u ruci od Obrah izvojevali na jugo-istoku zemlje: to je očevidno, da bez povrede zdravoga razuma, nisu nikada ni mogli biti robovi Grkah!

Što je dakle u stvari istine? Istina je samo to, da u tom nije

Konstantin krivo pisao, što je uztvrdio volju Grkah imati Hrvate pod svojim jarmom. Dà, te volje nikada jim nije manjkalo (u tom i Pisida Konstantinu u prilog piše, nazivajuć Hrvate „hospites“ rimskoga carstva): samo što su račun pravili bez krčmara; to jest, takove volje faljelo je Hrvatom!

Zato, ako i jesu bahati Grci mogli jedan hip zaboraviti na ono, što su jim Hrvati dobra (po vlastitom priznanju, kako ćemo niže vidjeti) učinili: nisu to zaboravili ni Hrvati, ni viečni njihovi nepriatelji, Persijani. Sigurno, mudri Chosroës II. znao je što biva u rimskom carstvu; iz kakovih ono živaljah sastoji. Poraziv pako Hrvati Obre u Dalmaciji (a to je strašno osietio i oćutio Persijanac, zapaziv iznenada, usljed te pobjede hrvatske, Heraklija u državi svojoj!) tè brzo zatim i u Iliriku, a učiniv takovim načinom Obre bezštetnimi: onda nije čudo, da su Persi i uvažili taj novi strašni živalj, koji se je u rečenom carstvu ugnjezdio.

Medjutim opet su četiri godine izminule (od 622—626.) što historija šuti ob obarskom narodu; a kada se opet i to za zadnjiput, kao Grkom nepriateljni, pojavljuju godine 626.: i opet niti sàmi što proti Carigradu poduzimlju — kako to neprestano običavalo bivati med godinami 578—619. — niti se svojom sduhom proti Byzantu dižu; no i u družtvu s Hrvati, i na to po Persih potaknuti. — Dakle i opet samo sudjeluju, niti su glavni činbenik velikoga ovoga poduzetja.

Akoprem nije moći s izvestnostju dokazati, da su Hrvati već i godine 622. u izravnom ili neizravnom kakovom odnošaju s Persi zajednički proti Carigradu postupali: o tom se bar može vjerojatno posumnjati, kako smo to već gori više iz Piside opazili. Ali za godinu 626. to stoji izvan svake dvojbe; jer su nam tu istinu mnogi spomenici zabilježenu ostavili, da su naime Persi neposredno i s Hrvati proti Grkom ugovarali.

Tako n. pr. vidjeli smo što je Pisida u tom obziru napomenuo; nadalje Theophanes naročito o tom ovako se izrazuje: „..Sarbara (vojskovodju Persah) pako s ostalom vojskom spram Carigrada poslao je (Chosroës), da sklopiv ugovor („ut initis pactis“) s Obri, **Sloveni** i Gepidi, svi zajedno na grad i jednodušno navaliv, napadnu ga . . .“ To isto svjedoči i Cedrenus.

A i naravno je: znali bo su Persi, što su bili Hrvati na korist Byzanta, proti Obrom; a kroz to, posredno, i proti njim samim: da bi dakle to isto mogli biti u savezu š njimi i proti Byzantu. — A tim narodnjim svojim činom zasjekao je naš narod i izravno u samu bitnost istočnoga pitanja; što je opet liepi dokaz, da se je državni život Hrvatah brzo razvio na jugo-istoku Europe.

Napokon okolnost ona, da godine 626. Hrvati neodvisno od Obrah sudjeluju kod boja carigradskoga; pokazuje na njihove ne baš najbolje odnošaje spram ovih gledeć na dogodjaj od g. 623., koji jih je razstaviti morao.

U opisivanju toga velikoga u historiji dogodjaja i uplivanja na-nj Hrvatah; i opet nam je sljediti očevidca svjedoka Pisidu, kojega za temelj uzimljemo, a Niceforom i ostalimi spomenici ćemo ga dopunjivati. Theophanes, kako Quercius dobro opazuje, u njekih doslovno sljedi Pisidu.

Poslje bi bio ovaj — kako smo to u predidućem odsjeku razpravili — u spisu svojem „de bello Avarico“ (koji spis posvetio je Pisida izključivo opisivanju boja carigradskoga od god. 626-te; s toga o ostalih predmetih, Obrah i Hrvatah tičućih se, samo dodirno, i kao mjesto Uvoda letimice napominje) poslje bi bio, velimo, naveo uzroke, koji su bili povodom, da su Persijani i Obri glave svoje podigli: naime obrat istočne politike Hrvatah spram Byzanta; ovako prolazi na opis dogodjajah g. 626-te:

„... Odtud dakle zavriela je Scitah odgojiteljica Scylla žestoko bjesneća (ovdje Obre prispodablja Scylli; vidjeli smo na drugom mjestu, da jih je priličio Karybdi), a od onud Karybda Persije kriepko je uzštroptala ..“* A boj carigradski ovako crta:

Pod zidove Byzanta, da se je tolika sila barbarah sgrnula: „.. da bi rekao, da se je osam myriarchiah** zajedno sa-

* „.. Hinc igitur aestuabat Scitharum altrix Scylla vehementer furens, et Persidis inde Charybdis obstrepebat valide ..“ L. c. p. 55.

** „.. ut esse diceres octo simul collectas myriarchias ..“ (Ibid. p. 56.). — Myriarchia, zapovjedničtvo nad 10.000 vojnikah; dakle barbarah je bilo ukupno do 80.000 bojnikah pod Carigradom. — Chron. Pasch. zabilježio je, da je na obranu Gradu bilo na razpoloženje 12.000 konjanikah.

bralo . ." Već smo napomenuli, po Theophanesu, kako je Chosroës svoju vojsku razdjelio, i Sarbara s jednim dielom pod Carigrad poslao. Sarbar dakle dodje u Crisopolis (danas Scutari) i pošilja poslanike ka Kaganu Obrah, „da ga uvjeri, da je sbilja s vojskom dopró do Carigrada, i obećava mu pomoćnu vojsku."

Ovo svjedočanstvo najbolje dokazuje, kako je već bila godine 626. slomljena sila Obrah, da je u obće takovih porukah i osiguravanjih potrebno bilo! Prije godine 619. niti su Obri za Perse, niti za njihovu vojsku pitali; no udarali su na Carigrad kada jim se je svidilo, pače i proti ugovorom mira!

Nije dvojiti, da je u isto vrieme Sarbar slično poslanstvo i k Hrvatom poslao, kako to navedena svjedočanstva potvrdjuju *, i ka Gepidom, koji tamo od vremena razora države njihove, stajali su u odnošajih savezničkih s Grci, i kojim je po svoj prilici pobjeda Hrvatah nad Obri stečena sgodu oslobodjenja izpod obarskoga jarma pružila; na što i svjedoči ono mjesto Pisidino „o miešovitom boju raznih narodah medjusobno vodjenom." A zauzetjem Ilirika, Hrvati su se posve i zemljopisno približili Gepidom.

Ali eto nas k samom dogodjaju obsjednutja Carigrada.

Pisida poveda, da je sav Carigrad duhom klonuo, samo ne Heraklij, a da on to mora i proti volji carevoj izpovjediti; koji je, u ostalom, bio odsutan, boraveći u Persiji u četvrtoj godini: „. . Jam enim trium annorum circulum compleverat (despota) in militando contra nefandam Persidem . ." Tako i jest; jer je car u ožujku godine 623. po drugiput odputio se u Persiju; a taj boj carigradski bude bijen u srpnju 626-te.

Dakle povjestno je, da nije Heraklij još ni šesnajeste godine vladanja svoga ništa slavnoga dovršio: nije bo ni najmanje ukrotio „nefandam Persidem" (ili kako se gori više izrazuje: „. . Persidis Charybdis obstrepebat valide . ."); pače vojskovodja persijski Sarbar, dopró je do pod zidove Carigrada s voj-

---

* Quercius govori o toj zajednici raznih narodah na str. 131—2. u svojih „in bellum Avar. Adnotationes" (l. c.), i priznaje, da su svi ti narodi već bili udomljeni na zemljištu njekoč rimskom okó Tracije, sasvim u smislu Pisidinom. Da je Q. s tim priznanjem još samo Konstantina Porph. sravnio: mnoge bi si bio posve nekritičke opazke prištedio!

skom svojom i odtud upušća se u savez s Obri i Hrvati; ovi pako narodi sa 80.000 bojnikah obkoljuju trepteći Carigrad:

Grci i opet ništa nepropustjaju, da razdruže nepriatelje svoje (što opet najbolje tumači ono iz godine 619-te: „.. omnia utiliter disponens despota.. ut traheret moras..“ i ono iz god. 623.: „Gladii cura tua celeriter divisi..“); samo što se tuj obratjaju na Obre, ne više na Hrvate. U tu svrhu šiljaju tajno poslanstvo u logor barbarah (ključ to k postupanju Grkah i godine 623.!); ali i Persijani čine to isto, nastojeći o protivnom. A eto uspieha po Grke: „.. Barbar u istinu s toga, što je zajedno primio takove poslanike (t. j. grčke i persijske), izoholio se je, i pohvastavši se (ostentationis causa), sdružio je oba poslanstva.. što nas je htjeo tim još većma prestrašiti..“ a dočim je s Persijani uljudno obhadjao „.. nas pako (Grke) strašnimi prezirao je riečmi („.. Nos vero horrendis contempsit dictis..)“. — I to je „gloriosum initium!“

Eto što je za posljedni put još moglo oholosti Obrah laskati! Samo još briga i natiecanje dvajuh krvnih nepriateljah o njihovom sudjelovanju nastojećih!

Persijani napokon nadvladaju uplivom svojim. — Boj se zametnù u svoj strahoti okolo obsjednutoga grada. Propušćamo zadržavati se potanjim opisivanjem boja; ali iz onoga, što ćemo navesti, viditi će se, da ne Obri, no Hrvati glavnu ulogu igraju u tom ratu. —

Dočim je Sarbarova vojska stajala s aziatske strani grada, spremna na boj; to su s druge, europejske, strani saveznici ugovorili stanoviti znak, vatrom dati se imajući, na koji imade začeti zajednički juriš sa svih stranah na Carigrad.

Ni taj put nije spasila Priestolnicu hrabrost vojske grčke, no upravo morati je izpovjediti, da je ruka Providnosti i sada vodila obranu Grada divnom svojom moći. — Jer prvi udarac bude zadan namieram saveznikah tim: što su Armeni došli u trag znamenovanju ugovorena savezničkoga signala, a priobćiv ga rimskomu vojskovodji Bonus-u, ovaj ga upotriebi upravo u protivnom smislu, da pomješa osnove nepriateljah. Prirediv bo se na boj, zapovjedì zapaliti ugovoreni požar (Chronicon Paschale).

Hrvati i Obri nepriredjeni i nesporazumljeni, začimlju udarati bez osnove, a tim bude njihova sila paralyzirana.

To je prvi uzrok u tom kobnom po Carigrad momentu, što ga je sretno preživiti mogao! — Velimo kobni moment; jer sigurno još nikada nisu bili donle nepriatelji Byzanta tako ga pritisnuli koljenom u persi; kao u taj odlučujući pó-nj hip! Persi, Hrvati i Obri podali su si ruke okó ugasujuće se Prestolnice rimskoga carstva, a car njezin iz dalekog Istoka gleda strašni taj prizor! . . Ali ajdmo k poviesti:

Na podani u nevrieme znak, „ . . napokon od svih stranah, rieči su Piside, zametnu barbari boj . . Nu **množtvo Slovenah,** pomješano s Bugari (koji su kao podanici Obrah tamo sudjelovali) čim bi jih bio Barbar (Obar) u ladje pometao bio (jer je imao izdubene iz kusovah čune), pomješao je kopnu vojnu sa morskom . .“*

Užasni se boj razvio na sve strani; nefaljeno bili bi svladali saveznici i usprkos izdanoga signala; kad nebi bila Providnost i po drugiput zasegla u sudbinu Carigrada, da ga spasi: nije moći nevìditi prst njezin u tom, što je, kako očevidac Pisida poveda, sve to savezničko brodovlje, usljed morskoga nevremena podigavšega se, do zadnjega čuna propalo! „Množtvo dakle Hrvatah“ s Bugari bude ovako uništeno bez borbe!

Pisida tako biaše uvjeren, da ova pobjeda nije stečena slavom Grkah, no da se imade pripisati faktorom izvan njih nalazećim se: da se nije ustručavao pobjedu pripisati naprosto neposrednomu posredovanju Bogorodice; u tom osvjedočenju on i zaključuje spis svoj. I ostali spomenici byzantinski, ako i priznavaju hrabrost svog vojskovodje Bonus-a, ipak svi pripisuju pobjedu vrhunaravnim obstojnostim. — Bilo što mu drago, tim oni izpovjedaju ono uvjerenje: da kad nebi bili 1o Armeni u trag ušli tajnosti ugovorena znaka saveznikah; a 2o kad nebi ono jadno brodovlje usljed podigavšeg se iznenada morskog ne vremena propalo bilo:

* „ . . Tum demum undique cientes pugnam barbari . . . At Sthlavorum multitudinem mixtam Bulgaris cum coniecisset barbarus in naves (habebat enim trabe excavatas cymbas), miscuit terrestrem cum marina pugna . .“ Sav rat opisuje Pisida l. c. de bello Avarico, p. 55. i sljedeće do kraja.

da bi i Carigrad izbrisan bio iz broja gradovah carstva rimskoga, a tim bi i ovomu na uviek odzvonilo bilo!

Deset danah trajao je taj ubojiti rat; Obri su grad s makinami bîli; Hrvati i Bugari s morske strani. Tek 29. srpnja dovrši se boj odstupljenjem Hrvatah od nakane svoje. Kasnije je i Sarbar dobio zapovjed, da se s vojskom svojom odmah vrati u Persiju. Tim bude Byzant oslobodjen ... A tko da opet previdi ili proračuna užasne posljedice, da je Carigrad u srpnju godine 626. tolikim i takovim nepriateljem podlegao? .. Nije ni čudo, što ga je Providnost i po tretji put, za Heraklija, spasila!

A našega naroda, kakova bi bila sudbina, da se je nad ruševinami Byzanta razvio divljački i krvožedni stieg obro-persijski? Naša pobjeda tamo*, bila bi propast naša u novih kombinacijah, silnijih novih živaljah! Ne, cielo ono poduzetje bila je opačina, niti je zato mogla uspieti; a upravo s toga, možemo i mi Hrvati čistom sviesti reći: da smo onim porazom spašeni bili Providnostju i to već po tretji put na jugo-istoku Europe: prvi put, održav pobjedu u višegodišnjem boju s Obri u Dalmaciji vodjenom godine 619—22.; drugi put, pod Carigradom god. 623. i u Iliriku, i eto g. 626-te tretji put, pod istim tim Carigradom.

Da nadopunimo to povedanje o tom boju carigradskom što se nas Hrvatah tiče, dodajemo iz spomenika Niceforova još sljedeća:

I ovaj spomenik svjedoči, kako su Obri i Persi „..kao razdjeliv medju sobom Bosfor Tracije; Persi da su obalu aziatsku, Obri Traciju uznemirivali ..“ Eto, to je ohrabrilo za posljedniput Obre! — Nadalje: i Nicefor priznaje višju ruku, kao pobjediteljicu; jer počim bi bio opisao, kako su Obri nemilice zidove grada makinami tukli, veli: „ .. iznenada božjom silom razpale su se („repente divina virtute dissolutae sunt ..“), smrviv one, koji u njih biahu, Obre ..“ Tako dakle sad znamo, kako je pod Carigradom nestalo posvema Obrah. — A glede našega sudjelovanja i konačnoga uspjeha veli: „ .. Biahu u njihovoj (Obrah) vojsci, Slovenah pomoćne vojske **vrlo mnoge** (Piside: „Slavorum multi-

* Quercius u tom ratu Slovenom daje prednost pred Obri i Persijani.

*

tudo“)... „Dakle i po Niceforu, Sloveni su već pomoćnici, ne podanici Obrah!

Govoreći o izdanom saveznikah znaku, što se nas tiče, ovu je zabilježio pojedinost Nicefor: „.. To kad bi bili Sloveni opazili (to jest, znak po Grcih podan), iz rijeke, koju zovu Barnyssus, ravno ka gradu s brodovljem se upute. Nu naši na susret izišavši jim, u sriedinu svoju uzam ih i obkoliv, pritisnu (opprimunt); tè toliki pomor nepriateljah jest učinjen, da je isto móre crvenom bojom bojadisano ostalo. Medju lešinami poubijanih, i slovenske žene takodjer našaste biahu. Koja sva, kada bi bili barbari opazili, **dosadiv jim obsjednutje i danguba**, u domovinu se vrate.“ *

Ovako Nicefor. — Očevidno je, da što se tiče sudbine Hrvatah tom sgodom, prispodobiv taj spomenik sa spisom Pisidinim, nalazi se očito protuslovje: Pisida veli, da se je brodovlje sa bojnici slovenskimi, usljed morske oluje, svekoliko potopilo. Nicefor, nasuprot, tvrdi, da su Hrvati podlegli u boju, a preostavši, da su se vratili s dosade kući. Dakako Pisidi, kao očevidcu, mora se vierovati, tim većma: što bi on radje bio pobjedu s mačem pripisao svojim zemljakom, nego li življu morskomu. — Ali Nicefor mora u tom pravo imati, da je samo jedna strana Hrvatah na rijeci Barnyssus i na kopnu, druga pako na móru sudjelovala. Svakako je junačtvo hrvatskih ženah na uviek ovim spomenikom zasvjedočeno! Nisu badava dvie junakinje sestre, Tuga i Buga, bile predvoditeljice pukovah svojih! I to brani historičnost Konstantina spram samovoljnosti mythah!

Tako se eto dovršio drugi pohod Hrvatah (Obrah četvrti) za vladanja Heraklija na Carigrad; a čitatelji mogli su se osvjedočiti, da je zbilja četiriputih, za vladanja toga cara, Byzant pred barbari strepio: dva puta (pri smrti Foke i godine 619.) napali su sàmi Obri na-nj; a dvaputa (godine 623. i 626.) u družtvu s Hrvati i u savezu s Persi. — Petaviusu se nije čuditi, koji nije Piside čitao, ali dà Querciusu; koji nije umieo čitati Pisidu, dočim ovaj jasno o četirih napadajih povieda! No niti Querciusu nije toliko zamjeriti, kada svi dosadanji učenjaci nisu ako ne dva

* L. c. S. Niceph. Brev. p. 20—1.

obsjednutja Carigrada zapazili; usprkos tomu, što je i na drugom jednom mjestu Pisida naročito naglasio, da je Heraklij „saepius" s Obri vojevao, ali ne kao sàm. Ali znamo mi, da kroz Hrvate.

---

2. Posljedice toga boja carigradskoga po Hrvate, Obre i Byzantince: Podpuno oslobodjenje Hrvatah spram Byzanta i povratak u njihovu narodnu prvobitnu vieru. Prvi pojav Bugarah. Konačni poraz Obrah.

Posljedice ovoga rata bile su po nas Hrvate i žalostne i radostne; jer su nam i štetah i koristi naniele. — Osim iztaknute već pomisli u predidućem pod-odsjeku, da nam je neuspjehom onim bivstvo narodnje na jugo-istoku spašeno; ovaj je rat još i taj dobri posljedak imao: što smo kroz-anj i podpunu slobodu i razkinutje svake sveze i odnošajah spram rimskoga carstva postigli.

Dà, mi možemo povjestnom izvjestnostju, spram krivudanjah Konstantinovih u tom obziru, uztvrditi: da su se Hrvati upravo prigodom ovoga rata naravno osloboditi morali svakoga odnošaja naprama Grkom; jer prvo: sàm fakt ovoga rata, poduzetoga po primitom već krštenju, najbolji je svjedok, da su tim činom Hrvati prekinuli svaku svezu, istinitu ili namišljenu, spram nezahvalnih saveznikah svojih. Uz to Pisida i obzirom na taj dogodjaj, kao i onaj od godine 622-ge, naročito veli, da su Hrvati te odnošaje prekinuli, kada jadikuje: „.. suamque ipsorum volebant infidelitatem haberi a nobis loco fidei perspectissimae .." To je svjedočanstvo perempterno: povod bo tomu ratu naročito predbacuje se buna, a ne kao da je popošao od naroda barbarskoga, po sudu Grka nezavisnoga i samo upad u rimsko carstvo činećega, kakove upade poduzimahu Sloveni tamo od godine 530—595.

Drugo: niti Pisida, niti ikoji byzantinski pisac da bi riečju bio zabilježio, da bi bili Grci, poslje pobjede stečene 29. srpnja 626., ma i korak učinili, ne da osvete navalu barbarah, pače niti jih potjerali nisu; još manje, da bi nastojali izgubljeno gospodstvo svoje opet jim nametnuti. Što više: Nicefor jasno tvrdi: da se je ona strana Hrvatah, koji su preostali, „dosadiv jim obsada i

danguba, u domovinu se povratila." Dakle kao slobodni vratjaju se kući; a iz toga spomenika znamo i to, da su već imali vlastitu domovinu nezavisnu od obarske.

Nadalje: Heraklij se vratja iz Azije tekar tretje godine poslje ovoga rata u Carigrad (god. 628. pod zimu). Vidit ćemo u sljedećem odsjeku, da je za sve to vrieme o vlasu visila sudbina njegova i carstva u Persiji; da mu dakle i na kraj pameti nije moglo doći, ići koga u Europu podjarmljivati. A brzo zatim začimlje nova kuga moriti Grke, kojoj odoljeti nikada nisu mogli: to jest napriedovanje Saracenah.

Napokon, i sàm Konstantin naročito priznaje, da su Hrvati zbilja sa sebe stresli jaram grčki, pače da to čim eclatantnije učine: da su i istu vieru kršćansku ostavili. Samo što šara glede dobe, kada se to sbilo; veleć na jednom mjestu: „ab imperio Heraclii"; na drugom: „post obitum Heraclii", napokon, da sramotu carstva čim više moguće pokrije, razne slovinske narode, koji su se u razno doba oslobadjali, skupa u jedno trpa; da tako može do dobe Mihalja Amorienskog Balba doprieti: tim šaranjem pako pokazuje on, da prestaje biti poviestnik, i da je samo car byzantinski! U takovom slučaju posegnuti nam je na povjest suvremenu i nepristraniju, a pomoćju njenom gledamo istini u trag ući. To mi tim većim pràvom činimo, što Konstantin nemože glede Hrvatah, onako kako je to glede Srbah učinio na više mjestih -- tamo od njihovoga prvoga pojava na zemljištu rimskom sve do svoje smrti —; navadjajući kakove potankosti i osobite obstojnosti, podanstvo naše zasvjedočujuće. A to je proti njemu peremptorni dokaz.

Već sama ta obstojnost, da su Hrvati sa gospodstvom — bolje s požudom gospodstva grčkoga — i kršćanstvo odbacili, da tim i sumnju budi kakovoga odnošaja naprama carstvu rimskomu odstrane; dokazuje jasno: da se je to oslobodjenje moralo sbiti, kada još kršćanstvo nikakovo upravo korenje u našemu narodu pustilo nije; inače sigurno nebi se ga bili tako lahkodušno otresli. — U istinu, u tom obziru ovo nam je Konstantin zabilježeno ostavio: „. . stresav sa sebe prvo sužanjstvo, sàmi do-

brovoljno krštenju se, iznevjeriše . ." *; a na drugom mjestu: „. . Većina njih pako, za dokaz još većeg odpada, i krštenje su iznevjerili; da tako nikakovi spram Rimljanah priateljstva i podanstva zalog nezadrže." **

Nije dvojiti: samo Hrvati, koji su krštenje primili god. 622. pod zimu, mogli su se ga odreći onako naprasito i demonstrativno već okó g. 626. — Posve drugo nas uči povjest Srbah: ovi, koji su se konačno tek koncem VIII. ili početkom IX. vieka izpod gospodovanja Grkah oslobodili (jer za slobodu su se i oni otimali već od druge polovine VII. vieka; ali uspjeli su samo na kratko vrieme, da opet podlegnu i novu borbu začmu); postigav taj cilj, neprelaze u svoju narodnju vjeru; no da i obzirom na vjerozakonske odnošaje svoju nezavisnost spram Byzanta dokažu: odstupili su samo od istočne crkve i pristupili su k zapadnoj. Takovo bo već kroz viekove upustiše korenje hristjanstvo u srdcu i osvjedočenju toga puka!

Nespada u ovaj spis razvadjati obširnije proti Konstantinu — bolje: proti njegovomu hotomično zapletenomu slogu, da istinu zastre, a da se ipak ugne prigovoru hotomične laži! — iz drugih byzantinskih, osobito pako zapadnih spomenikah, o dobi oslobodjenja Hrvatah izpod svakoga dodira *** s grčkim carstvom: ali

* „. . excussa prima servitute ipsi sponte baptismum eiuraverunt . ." De Adm. imp. C. 29. apud Striter p. 88.

** „. . Plerique vero, maioris defectionis specimine, etiam baptismum eiuraverant, ut nullum erga Romanos amicitiae (bit će samo to, a ne to drugo što sljedi!) ac subjectionis pignus retinerent." Vita Basilii imp. C. 52. — Da onaj „Plerique" ide Hrvate a ne Srblje; dokazati ćemo govoreći ob odnošajih tih dvajuh narodah spram Grkah, za vladanja cara Basilija.

*** Velimo „dodira"; jer što je držati, obzirom na nas Hrvate, do onih bahatih riečih „iugum, servitus" itd., koje upotrebljuje Konstantin: to već samo njegovo vlastito povedanje, što se tiče poviesti Hrvatah u obće, naprosto osudjuje. No mi ćemo, razpravljajuć dobu Basilija cara, i napose dokazati, što je držati do tih praznih riečih njegovih. Pače i svjedočanstvo otca Konstantinova, cara Lava Mudroga, potrebnu će svjetlost na te uvriede baciti.

U ostalom lukavost Grka i neistinitost u tom obziru spram nas, i ona okólnost izvan svake dvojbe stavlja; što je on znao zabilježiti dobrovoljno priznanje vrhovne vlasti Grkah, od strani velikog iz-

dosta budi rečeno, da već proti koncu VII. vieka tako je naš narod svoju moć na Adriatiku razvio: da mu već i isto byzantinsko carstvo, kroz Exarchat Ravenatski u Italiji, haračem obvezano biaše; a za živa još Heraklija poslanici sv. rimske stolice po Istriji i Dalmaciji od Hrvatah sužnje odkupljuju. — A to je zajedno jedan izmedju mnogih zapadnih spomenikah, izvan dvojbe stavljajućih, da je ono tvrdjenje posve protupovjestno, koje Hrvate tek med god. 634—41. na jug udarati čini.

Ali što možemo i moramo već u ovom spisu zabilježiti; jest ona povjestna istina: da kadagod Konstantin govori o oslobodjenju Hrvatah i Srbah izpod gospodstva grčkoga — a to čini 7—8 putih —: uviek i posve dosljedno u tom pitanju, neprestaje on Hrvatom prvenstvo nad Srblji davati. Oslobodila se dakle ta dva naroda izpod grčkih odnošajah kada mu drago bilo; toliko ostaje uviek istina: da su i u tom velikom narodnjem činu i opet Hrvati prednjačili, a oslobodjenjem svojim i Srbljem su prije kasnije k slobodi pripomogli. — Dakle: ne samo uzrok su bili Hrvati, da su Srblji nastavili na jugu narodnji svoj život; nego što je isto tako milo i drago kao i život: i slobodu smo jim pribavili. — Da se nisu umieli u njoj uzdržati, nije bila naša krivnja!

Ovo uvaživanje naše narodnosti spram srbske, tako je Konstantin savjestno gojio; da uviek, pa o kakovom mu drago bilo predmetu on govor i poveo, sustavno Hrvate predpostavlja Srbljem. * K tomu nije treba zaboraviti, da kada je K. pisao, jurve

---

dajice Sedeslava pošavše, za vladanja cara Basilija: dočim dubkom šuti o tom: da su Hrvati još za vladanja istog Basilija taj infamni čin Sedeslavov, pod vojvodstvom bezsmrtnog Branimira, i krvavo osvetili!

* Već ova, koja smo dosada u tom spisu izveli, takova su, da posve povladjuju to osvjedočenje okrunjenoga pisca. A i otac povjesti slovenske, častni **Nestor**, zar on valjda Srbljem daje prednost pred Hrvati? Čitajte ga; — dočim Srblje samo na jugu, uz Hrvate, pozna; o našem narodu mnogo i liepo govori, poznavajuć ga i na sjeveru zmožna još i koncem X. vieka, porazujućeg Vladimira Velikoga, ruskoga vladara. Tim je on pojam „Chrovatiae Magnae“ Konstantina posve potvrdio. A i ono jedanput što Srbe napominje na jugu, i tamo u tom jih redu navadja: „Hrovate Bielii (a tim Konstantin liepo razsvjetljen!), Sereb i Chorutane.“ Hrvatom

je četvrto stoletje nad Hrvati i Srblji juga teklo! — K svim dakle dosad izvedenim prednostim našega naroda spram puka srbskoga; i ova, historijom zasvjedočena, ne zadnje mjesto zauzimlje.

Oslobodjenje indi našega naroda izpod svake sveze ili odnošajah spram rimskoga carstva imanih; biaše prva, veličajna posljedica upitnoga boja carigradskoga. — Manje sretna posljedica bila je ta, što su se predji naši istom sgodom odrekli kršćanstva. Kako bi se bio razvio duh našega naroda, da je vjeran ostao vjeri civilizacije: najbolje je dokazao to posljedak duha kršćanskoga na-nj djelujućega, odkad su Hrvati, smrviv jaram franački početkom IX. vieka, i opet se dobrovoljno odrekli narodne svoje vjere, i zapadno hristjanstvo prigrlili. — Načelo ono: nediraj

i tudier prednost dava, akoprem bi, bar zemljopisno, mogao jih, od istoka na zapad brojeći, prve navesti. — A Nestor je pisao najmanje 150 godinah za Konstantinom; odnošaji dakle politički za njegovo doba nisu ga mogli skloniti da Srbljem prednost dade. — Što više: nebi baš trebalo odviš natezati smisao i rieči Nestorove, tè bi se lahko iz toga najdrevnijega spomenika slovenskoga iztumačilo, da ako ne sve slovenstvo, a ono svakako bar čeština, poljština i moravština da svoj život iz hrvaštine vuku. No o tom na drugom mjestu. Ovdje bi mogli pitati ruske pisce: zašto i oni nesljede otca poviesti svoje i slovenske? . . . Ali ne; u vrieme njegova pisanja još se nisu po fanatizmu vjerozakonskomu narodnosti krojile! Po tom pravilu današnji sjevernjaci uzeli su si za načelo: „Delenda est et Polonia inferior!"

Dà, kako već rekosmo negdje, Rusom se nečudimo; ali da česki i drugi slovenski pisci (valjda iz „uzajemnosti, bratinstva i sloge slavjanske", ili nukani „autoritetî"?) u svojih povjestnih ili koje god bilo vrsti spisih sustavno Srbljem prednost davaju pred Hrvati, kad god ih uzpored navadjaju; to je težje razumjeti. — Ova uvreda, nanašana ne toliko našem narodu, koji ju prezire; koli umu čovječjemu, jer gazi znanost, t. j. poviest i pràvo iz nje iztičuće: mogla bi već jednom i najglupljem Hrvatu otvoriti oči, da uvidi, kako nam ta „slavjanska bratja" nespretnost naših idejah o „brantinstvu i slogi" bratinski nagradjuju! . . A kakovih će još primjerah toga „bratinstva" čitatelji tečajem ovog diela izkusiti, suditi će o tom najbolje sami!

Ili valjda povladjuje sadašnost takovo Slavistah nastojanje? — Pa kad bi i bila istina, da Hrvati u sadanjoj svezi austro-ugarskoj

u tudje, dok te tudjinac nenapada; jest u istinu uzvišeno i veličajno; a možemo se ponositi, da mu se nije duh našega naroda uzprotivio: jer se nijedan narod ovoga svieta nemože izkazati svjedočanstvom, kakovo zabilježi Konstantin o našemu, i koje se odnosi na obstojnosti pokrštenja njegova; evo ga:

„Ovi pako pokršteni Hrvati izvan granicah vlastite zemlje ne rado druge ratom uznemiruju; a to zato, što su primili njeki sveti ugovor (oraculum), to jest ustanovu od rimskoga pape, koji je pod Heraklijom, carem Rimljanah, poslao sveštenike i nje okrstio. Hrvati bo po primljenom krštenju ugovorili su (pepigerunt) i vlastoručnimi pismi, danimi sv. Petru Apostolu, prisegli su, da nehtie nikada tudju zemlju oružjem napasti, **nego da će mir držati sa svakim, koji bi to htjeo**

---

baš nikakovih pràvah na nezavisnost državno-narodnju nebi imali: zar bi i u takovom slučaju dotični većim pràvom prednost davali Srbljem nad Hrvati? Zar da je tursko kopito i konjski rep častniji od kršćanskog jarma ili zastave? Nadalje: zar i ono malo nezavisnosti, što Srbljin pod Turčinom uživa, nije li on to ruskim i tudjim uplivom postigao? Čitajte ugovore rusko-turske, začem od mira Kainardžijskoga sve do Parižkoga od god. 1856.; pa ćete lahko istini u trag ući. — Nasuprot tomu, sve što si je Hrvat dosad stekao, stekao si je vlastitom snagom i trudom umnodušеvnim i to proti volji svemogućih! A upravo ti strašni napori proti bivstvu našega naroda iz svih stranah sustavno napereni; najbolji su dokaz, da naš narod postaje u politici europejskoj činbenikom; onaj pako, koji hini da ga ignorira, mogao bi se lahko i preračunati . . Medjutim, to je predmet budućnosti; ali u sadašnosti moći je ozbiljno pitati: zar nebi ta duševna borba i pobjede vlastne bile, pred svakim razsvietljenim umom, pribaviti Hrvatom prednost spram brutalnih tudjih bajonetah, na korist Srbah proti umirućemu naperenih? . . Ali neka jih, tu „bratju“: De gustibus non est disputandum, stara je rieč! samo molimo, da nitko Hrvatom neuzimlje u grieh, ako oni u takovih, historiju i fakta gazećih licah, ne „bratju i učenjake“, no protivnike i izopačitelje istine na svoju štetu nazirali budu. Jer kad bi mi protivno uzradili, moglo bi nam se tek onda punim pravom prigovoriti, da vriedimo da nam bude isti Ciganin predpostavljan; dokazujući tako, da bacamo pod pete obraz, ponos i narodnje svoje poštenje i to na korist baš onih: koji na našu štetu tminu svietlosti, laž istini, i neprestano bezslavje uztrajnoj slavi predpostavljaju!

i spram njih: a s druge strani („et vicissim“; — dakle dvostrani ugovor!), zakletvu primili su od rimskoga pape, da, ako bi ikada drugi narodi njihovu, Hrvatah, zemlju napali: **za njih će vojevati i osvetitelj njihov biti će Bog, pribaviv jim pobjedu Petar, Isukrstov učenik.**“ *

Takovi, eto, ugovor sklopili su predji naši tja u ono barbarsko doba VII. vieka! — To je **prvi** slovenski medjunarodnji ugovor, a kakovu imade uzvišenu pomisao za predmet! Tu pako pomisao i oživotvorivali su predji naši, po svjedočanstvu istoga Konstantina, a sàm Bog je osvetjivao nanešene nam krivice, i osvetjivati će jih sve dotle, dok nebude sàm narod na sebe zaboravio . . Napokon, taj ugovor najočitije pokazuje i na strašnu našega naroda silu, koju je tudji sviet ovakovimi moralnimi sredstvi, a ne oružjem, ukrotiti nastojao; dočim je sàmim tim svjedočanstvom najbolje Konstantin zasvjedočio istinu onu: da takov narod nije mario čekati smrt Heraklija, vladara i onako samo tudjom silom jakoga, da se oslobodi; no da je on to učinio pri prvoj sgodi, koja mu se je shodnom svidila, da se otepe odnošajah grčkih.

Ej, kolika je morala biti uvrieda našemu narodu nanešena, da se je on odlučio, usprkos ovakovomu ugovoru, uz gospodovanje grčko, kako veli oholi Byzantinac, i vjeru Isusovu zabaciti! Da je ta uvrieda morala biti pred osviedočenjem Hrvatah nepodnosljiva; to dokazuje i jezik, kojim se Konstantin služi, da svojoj taštini zadovolji; kadno on spram priznana nečuvena u ono doba junačtva i požrtvovanja Hrvatah u Dalmaciji i Iliriku; ipak se neuzteže govoriti o jarmu, prvom robovanju („jugum, prima servitus“)! A kako su tek njegovi zemljaci morali dignuti rogove, poslie bi nestalo bilo, usried posriedovanja Hrvatah, najprije Obrah a zatim i Persijanah? Dà, ne samo uvriedljiva bahatost, no i nehristjanski taj duh nezahvalnih Grkah učinio je, da su Hrvati, naravnim i častnim narodnoga svojega vierozakona duhom još nadahnuti, uz Byzantince i njihovu vieru zamrzili, tè

---

* Ibid. l. c. C. 31. p. 98. — Poradi onih, koji nisu latinštini viešti, opazujemo: da smo tu zadnju stranu óvoga liepoga svjedočanstva upotriebili, kao navod, na koncu „Proslova“ našega u latinskom jeziku.

su se volieli vratiti k nauci koja, uz sve bludnje, bar nije sljedbenike svoje nezahvalnosti učila; a takovom su si, obzirom na čine Grkah, predstavljali predji naši vieru njihovu.

Providnost je dakle osvetila Hrvate — na temelju prerečenoga ugovora — upravo i najprije spram onih, koji su prvi pogazili vieru Hrvatom zadanu, to jest: na Grcih; a Konstantin je i nehotice zabilježio, onim svojim spomenikom, odsudu Boga nad nezahvalnim Byzantom izrečenu!

Jer sigurno po Grke bila je najveća nesreća ta, što su jim Hrvati nepriatelji postali; o čem će se čitatelji u dobi bugarskoj obširnije osvjedočiti: niti se je mogao Byzant spasiti od udarah biča bugarskoga, dok ga i opet Hrvati, obratom politike svoje naprama Bugarom, nespasiše. To je dakle bila prva nesretna posljedica po Byzantince, koju je njimi boj carigradski od godine 626. pribavio. — Druga je bila pojav Bugarah pod zidovi Carigrada, koji su si put k priestolnici grčkoj dobro upamtili.

Što se, napokon, Obrah tiče: njim je god. 626. posliednja, u kojoj su bar tudjom pomoći mogli još jedanput zasjati na obzorju istočnoga svieta (tretji njihov poraz u Panoniji od Hrvatah zadobljeni, nespada u ovaj spis opisivati). Nalik utrnjujućoj se svietiljki zabliesnuše još jednom, da se tim tamnijom zaboravi prikriju. — Ono, što je još o njih kasnije poviest zabilježila na Istoku, svjedoči samo na sve to dublje njihovo propadanje, a poslie god. 676. i posliedni jim se trag s te strane gubi.

Pisida, koji je svoju „Herakliadu" god. 629. ili 630. pisao, u njoj poslie god. 626. ob Obrih niti uspomene više nečini; a sigurno nebi mu bilo faljelo predmeta da opiše, kako ili kada su Grci te krute Obre spokorili ili se izpod njihovoga jarma oslobodili: da nisu već prije Hrvati taj posao mjesto Grkah obavili bili. — Ovo šutanje Piside, najglasnije dokazuje i to, da su Hrvati i Ilirik prije god. 626. Obrom oteli.

A tim su i življi, na istočno pitanje djelujući, drugi vid dobili: mjesto odstupljujućega iz pozorišta rimskih dogodjajah življa obarskoga, zauzimlje živalj hrvatski; a upravo iz uzroka, što je taj uslied bezuspješna boja carigradskoga udaljio se na vrieme iz bojnoga polja: to je Herakliju dalo sgodu, da tako sa zapadne strane umiren, započeto god. 623. u Istoku dielo nastavi tè napokon

klonutjem Persijanah i sretno dovrši. Tim pako, shodno maksimi logičnoj: „tko je uzrok uzroka, jest i uzrok prouzročenoga": ide Hrvate poviestna zasluga, da je Heraklij i taj posao napokon sretno obaviti mogao. O čem nam je govoriti u sljedećem odsjeku.

---

3. Moć i sila Obrah VII. vieka; zasluge Hrvatah po rimsko carstvo i hristjanstvo priznane.

Prije nego li se razstanemo s periodom obro-byzanto-hrvatskom; obazrieti nam se je još i na ono važno pitanje: kolika je bila ta moć i sila Obrah? jeda li je zbilja bio potreban veliki narodnji napor, hrabrost i veličina, da se satre to pleme u najkrasnijih rimskih zemljah silom oružja, to jest jačega? pače da se taj narod i podčini?

Odgovoriv povjestno na to pitanje, mi ćemo tim zajedno riešiti i onu još važniju po nas Hrvate razpru, nesmotreno, da nevelimo više, iz Biograda potaknutu, obzirom na tobožnju **brojevnu preteżnost** srbskoga plemena nad narodom hrvatskim. Dakako, da mi nismo voljni tu razpru riešiti načinom dostojanstvo uma čoviečjega vriedjajućim kako no to bivalo i biva s one strani, gdje gaziti znanost, sva je znanost; niti ćemo upotriebiti razloge, kakove je navadjao njekoč, na porugu poviesti i faktah, pisac spisah: „Srbi svi i svuda (valjda i u mjesecu?)"; „Srbi sva tri zakona" i sličnih tričarijah, (kakove samo glupim vjerozakonskim fanatizmom bludeći um smie, sebi sličnim, bez povriede samoga sebe predstavljati), dà, mi takovi put sljediti držimo nedostojnim, gledajuć kako jadni prkos zauzimlje uzvišenu stolicu znanosti, i koji tim postaje suroviji; čim većma osieća, da ga znanost ubija!.. Neka Hrvati nikada one povriede i uvriede izpred očiuh neizgube; neka se neprestanu sietjivati prosipanoga na njih biesnila godine 1862—3.! ili, zar da i to u ime „sloge i bratinstva" zaborave?.. Ali ako će zaboraviti Hrvati, neće dotični počinitelji: kojih smier i pravac biaše onda i sada je jedan te isti. Hrvat, koji toga neuvidja, zaisto dostoji, da se i za-nj pišu knjige à la „Srbi svi i svuda"! — Protivno tomu, mi nevriedjamo niti istinu, niti pravicu, niti znanost, ako uztvrdimo: da već iz dosad navedenih, svaki misaoni um može poviestno zaključiti na silnu razliku, u svakom obziru, obstojalu medju rečena dva naroda; a

daljnja će poviest sve bolje bistriti te istine: doći će i razmatranja vrhu mnogobrojnih razsulah i razsapah srbskoga plemena; tè će već sama ta poviest, bez pripomoći ikakovoga drugoga umovanja, dokazati, koliki absurd počinjavaju oni, koji po vierozakonu narodnosti kroje! Koliko zločinstvo prave oni, koji u ime Boga, to jest vjere, neistinu izpovjedaju, proti svojoj krvi biesneći.. Ali eto nas k predmetu.

Čim su se Obri pojavili u Europi, već strahom i trepetom napunjuju sve, s kim u dodir dolaze; i najprije zmožne sjeveroistočne slovenske narode, na udaru nalazeće se, ukrotili su.

Menander, suvremeni svjedok pojava obarskoga u Europi, u svom spisu »Excerpta de Legationibus Barbarorum ad Romanos«, u poglavju 3. *, poslje bi bio natuknuo o nastojanjih vojvodah slovenskoga plemena Antah (narod, koji je u ono vrieme na Dnjepru živio) proti rimskomu carstvu, i da su nastojanja proti nadi zlo po njih izpala; dodaje: „.. smjesta Obri nepriateljah (t. j. nepriateljah rimskoga carstva) zemlje pustošili su, i kraj oni oplienili.“

Prvi dakle pojav Obrah, još okó Dona rijeke onda stanujućih, već nam ga poviest predstavlja kao pogibeljna po Slovene; ovako bo nastavlja Menander: „.. Ovi pako vodje upadajî nepriateljah uznemireni (vexati), k Obrom pošlju poslanstvo, koje da obavi, bude većinom glasovah (suffragio) izabran **Mezamir**, sin Idarisov, brat Celagostov** i njega zamolili su, da njeke zarobljenike njihova plemena odkupi...“ Opisuje nadalje, kako je Mezamir zaglavio tom sgodom, ubiv ga Obri kao poslanika. Divljački taj čin, akoprem na nepriatelju počinjen, ipak ga neizpri-

* L. c. p. 283. i slj.

** Morali su dakle Sloveni tî biti vrlo dobro poznati Grkom, kadno oni tako točno poznavaju iste obiteljske obstojnosti vojvodah ovoga naroda. A netreba zaboraviti, da su se tî čini početkom druge polovine VI. vieka sbili, i da se tiču udaljenoga, na Dnjepru stanujućega naroda! — A Konstantin da nije bio dobro izvješten o osobnostih Hrvatah, naroda po-dunavskoga, koji u VII. vieku spasuje rimsko carstvo!.. Tudier ljudi hote viditi mythah.. Nevide, da je i Menander crpio ova svoja povedanja iz spisah „de Legationibus Barbarorum ad Romanos“, kao što druga crpi iz „Legation. Romanorum ad Gentes..“ i da su tako svi radili; dosljedno da su crpili iz najvjerodostojnijega vriela!

čava Menander, veli bo: „.. Nagovoreni (po njekom Kotragegu, valjda Grku) Obri, prezirajući dužno poslanikom počitanje (reverentia), neobzirući se na nikakovi razlog pravice, ubiju Mezamira. A od onoga vremena na širje i slobodnije začeli su pustošiti Obri zemlju Antah, niti su prestali odvadjati zarobljenike i plien činiti."

Tako dakle, ne samo što najsilnije slovensko pleme Anti *, koje je Rimljanom jade već tamo od početka vladanja Justiniana I. zadavalo; nemože osvetiti smrt toli grozno ubijenoga poslanika svoga: pače niti vlastitu domovinu svoju od navalah i pustošenjah obarskih obraniti nije bilo moguće! — Tako su bili Obri silni i onda, kada su još na Donu živili. — Zarobljujuć pako susjede svoje, postajalo je pleme ovo sve to silnijim i jačim.

Brzo zatim prodru Obri i jedini zid, koji jih je još djelio od Dunava, naime živalj slovenski; a kako su se tudier začeli jačiti; vidili su čitatelji iz obro-byzantinskih odnošajah. Buduć nam je ovdje stalo samo na tom, da brojevnu i bojnu snagu toga naroda dokažemo; to mimoišav sva njegova diela, eto nas u dobi vladanja cara Tiberija, u godini 576.; kada već Obri, razoriv u družtvu Langobardah državu Gepidah, a po odlazku Langobardah iz Panonije i ovu su zemlju zauzeli, postavši tako susjedi Grkah na Dunavu i na Savi, odkud su začeli upade svoje u Dalmaciju i Ilirik činiti; podjarmiv već i Slovene lievog briega gornjega Dunava.

Iz te dakle dobe imamo srećom sačuvani krasni spomenik, iz kojega se za stalno može zaključiti na silnu moć i veličinu toga puka — Car Tiberij šilja rečene godine poslanstvo k Bajanu, Kaganu Obrah (onomu istomu, kojega Pisida zove „Starcem"), u svrhu, da od njega zamoli pomoć proti Slovenom, koji su na lievom briegu donjega Dunava još slobodno živili, odkud su upade svoje u rimsko carstvo poduzimali, prodirući tja u Grčku. Da jih dakle prisili braniti vlastitu zemlju, zaprosi rečeni Tiberij

* „Antarum natio populosa.." zove jih Jornandes. — Med Anti i rimskim carstvom stanovali su Sloveni, tako po Prokopiju imenovani: „..Antae, Sclavenorum accolae, transito Istro, in Romanorum fines cum magno exercitu irruperunt.. „De bello Gothico, Lib. III. C. 40. ap. Stritter p. 560. — Ante dakle nisu susjedovali neposredno s rimskim carstvom.

pomoć u Bajana. U to vrieme, veli Menander, koji nam je taj spomenik sačuvao: „..Bajan nije bio zlo razpoložen za nas (Grke), pače u vrieme, u koje preuzè vladanje Tiberij, želio je uživati pràva države naše (patriciat)..*

Bajan dakle pristane na molbu Rimljanah, jer je i sàm imao mnoga obračunati s rečenimi Sloveni, koji su njegovoga poslanika ubili, tè tako i nehotice smrt Mezamira osvetili. — Nadstojnik Ilirika ono doba, Ivan, prebrodi (Savu rijeku) u Panoniju**, tè Bajana i čete njegove u brodovlje rijeke Dunava ukrcav, prevede jih na rimsko zemljište, da jih opet, kopnom po Iliriku spram Scitije (piše Menander) proputovavše, čez Dunav u slovensku zemlju prebaci.

Što nas pri tom pohodu obarskom najveć zanimati može, jest broj pomoćne obarske vojske; iz toga bo broja može se vjerodostojno zaključiti i na narodnju njihovu veličinu. — U tom pako obziru, eto što nam je dragocieni taj spomenik sačuvao:

„.. On (Ivan) kad bi bio u Panoniju došao, Bajana i Obre, na dugih ladjah, prevaliv rijeku, u Rimljanah kraje je preveo. **Skoro šestdeset hiljadah oružanih konjanikah da je prošlo, poveda se.** („Sexaginta fere equitum armatorum millia transiisse dicuntur)..“ ***

---

* Pisida je dakle istinito pisao, zovuć Obre „contribules“ Grkah, dok nisu Dunav nepriateljno provalili.

** To mjesto Menandra svjedoči posredno, da je Biograd ležao na zemljištu Ilirika a ne Dalmacije. Znamenito je, da se iz byzantinskih i zapadnih spomenikah vidi, da se je i dalmatskih i iliro-panonskih Hrvatah grad taj zvao Belgrad, a ne Biograd; i po jeziku i po tom, što su si jedni i drugi kao glavni grad istoimeni varoš utemeljili, najbolji je dokaz istonarodnosti njihove i suvislosti narodnje. — A odtud, što su Hrvati prije Ilirik (današnju Srbiju) nego li Panoniju zauzeli; vidi se, da su si najprije sve zemlje ovkraj Dunava i Save hotjeli osigurati, a onda tek pri Belgradu prošli su Dunav ili Savu, tè Panoniju zavojevati su začeli, osigurav si tako ledja. — A „učeni“ Šafařik nije se ustručavao i Bosnu Srbljem dopitivati!.. Taj je znao povjestni položaj Dalmacije i Ilirika u VI. i VII. vieku!.. O tih piscih moglo bi se reći: Oprosti jim, gospodi, neznadu bo što čine! ako pako znadu, kakovo bi onda ime zaslužilo dielo njihovo?..

*** L. c. Lib. VIII. Cap. 16. p. 404. i sljed.

Obustavimo se pri tom važnom spomeniku. Nespada u ovaj spis povedati, kako su Sloveni * pred tom silom ljuto postradali; ovdje nas zanima samo brojevna snaga pomoćnikah Obrah. A ta je strašna! 60.000 sàmih konjanikah, koji su poslani da vojuju u tudje svrhe i samo kao pomoćnici: to je sila, kakovoj slične nije zabilježila poviest onovremena. A gdje je odgovarajuće tolikoj konjaničkoj sili pješačtvo?

Drugo: nemojmo zaboraviti da godine 576. Obri još niti pedanj zemlje neposjeduju preko Dunava i Save na grčkom zemljištu; dočim za vremena došastja Hrvatah posjeduju već sve zapadne i sjeverne rimske pokrajine; osim toga, već dvaputa i Carigradu zaprietiše pod zidinami njegovimi: kakova je dakle morala biti snaga i sila obarske države godine 619—22.? A kakov su narodnji napor morali učiniti Obri, ovako na vrhuncu slavija svoga stojeći, kada se nije radilo o tom, da idu drugim pomagati; nego kada je išlo o njihovu vlastitu kožu, dà na život i smrt? Sigurno nitko nas neće ukoriti da pretjeravamo, ako snagu bojnu Obrah od g. 619. spram one od god. 576., postavimo na 100.000 konjanikah, i odgovarajuće toj sili pješačtvo. Da je bilo pješačtvo silnije od konjaničtva, to je poznato iz obće poviesti; a znamo kako je i u nas Hrvatah bilo: na 60.000 konjanikah, došlo je 100.000 pješakah. Govori bo Konstantin o zmožnosti Hrvatah ovako:

„I izkazuje (okrštena Hrvatska) konjanikah 60.000, pješakah 100.000, i 80 velikih ladjah (sagenae), kondurah (manje ladje) 100: a ove sagene imadu 40 bojnikah; kondure pako 20, naime koje su veće: jer manje imadu samo po 10 muževah.“ ** To dakle biaše sila samo okrštenih Hrvatah; Hrvati bo Ilirika još za carevanja Basilija ako ne svi, a ono sigurno neizmjerna većina živila je u svojoj prvobitnoj narodnoj vjeri poganskoj. — Mimogred ovdje napominjemo, da nije Konstantin imao niti riečce zabilježiti o kakovoj zmožnosti Srbah ili njihove države: dočim eto o sili i zmožnosti Hrvatske („Chrovatiae potentia“) upravo osten-

* Vladar tih Slovenah zvao se je Davritas (Δαυρίτας) a ne, kako ga piše Šafařik, Lavritas; i bolje je Menander zabilježio: Davritas se od Davora izvadja.

** De Adm. imp. l. c.

tativno govori! Tko neuvidja i iz ove obstojnosti razliku kao dan i noć medju ova dva naroda?

Smrviti dakle toli silne Obre, bilo je nečuveno u ono vrieme poduzetje i pogibeljna zadaća; a ako je sretni uspjeh i ovienčao neumrlim vjencem slave velike i preslavne predje naše: to se s druge strani dopustiti mora, da je i narod naš posjedovao odgovarajuću obarskoj brojevnu snagu i silu bojničku; bez koje, uz sve junačtvo svoje, nebi bio moguć poslje višegodišnje borbe ne samo odolieti rečenoj barbarskoj sili, nego ovu posve satrti, pače u Dalmaciji i Iliriku preostavše Obre i podjarmiti. — Ako su i Ante i po-dunavski Sloveni, akoprem, po svjedočanstvu byzantinskih pisacah, nepriateljah svojih, silni narodi; pred kojimi je nejednom zadrhtao i Carigrad, u vlastitoj svojoj domovini svestrano Obrom podlegli: to je morati dopustiti, da su Hrvati, pograbiv oružje da takovoga nepriatelja slovenstva, Grkah i Europe u njegovoj vlastitoj domovini unište i podjarme: bili silniji i mnogobrojniji narod od svih tih slovenskih pukovah i jači od tih ukrotiteljah zapadnoga svieta. — Dà, Hrvate je Providnost odabrala, da osvete smrt Mezamira i pôraze onoga Davorita, koji je ovako odgovorio harač od njega zahtjevajućim Obrom: „Tko izmedju ljudih jest — govoraše on i velikani mu — i zar ga traci sunčani griju, koji bi si mogao našu zmožnost (nostram potentiam) podjarmiti i ukrotiti? Drugih bo zemlje običavamo gospodovanju svomu podčinjivati, ne drugi naše; a to nas sigurno ne mine, dok će biti ratovah i mačevah.“ * A ipak oni podlegoše!.. Ali ne Hrvati! — Pa slovenski pisci u XVIII. i XIX. vieku čim su ovu veliku zaslugu hrvatskoga naroda po slovenstvo nagradili? tim, da su na viečnu porugu svoju, koju će preostavša diela njihova viečito proti njimi zasvjedočivati (a tuj upravo treba viditi osvetiteljni prst Viečne pravde nad tolikom opačinom!) da su, velju, ne samo zasluge Hrvatah nebratinskom nogom pogazili; nego su, da jih „iz bratinske zahvalnosti“ i iz lica zemlje izbrišu: neznatno jedno pleme, kojemu Hrvat biše kroz sve viekove bivstvovanja njegova, zaštitnik i branitelj; kao da je kakovi klop, na tielu hrvatskoga naroda tražili!

* Menander, l. c.

Moralnu i znanstvenu grdobu ovakovoga postupanja slovenskih „autoritetah“, još će u veću svjetlost staviti riešenje ovoga pitanja:

„Jesu li si Hrvati sviestni bili i junačtva svoga spram Obrah pokazanoga, i zaslugah kroz to za hristjanstvo i rimsko carstvo stečenih? zatim: jeli je rimsko-byzantinski sviet ne samo ovo junačtvo, no jeli je on i zasluge našega naroda pravednije od pseudo-slovenskoga svieta uvažio i priznao?“

Sigurno, ako uspijemo, povjestnicom u ruci, tvrditeljno i na ova pitanja odgovoriti: to će i nepriatelji našega naroda morati priznati bez okolišanja: da su sva, koja smo dosada o važnosti i odlučujućem uplivanju našega naroda u istočno pitanje za vladanja Heraklijeva naveli; ne samo historička istina, no i po sàmom Byzantu posvetjena istina. — Mi dakle povjestnicom u ruci odgovaramo sa odlučnim „dà“ na sva tri rečena pitanja.

Što se junačtva tiče, zasvjedočio ga je Konstantin najsvečanije, kada je zauzetje Dalmacije, Ilirika i Panonije oružanom rukom proti Obrom zabilježio; zasvjedočio ga je nemanje jasno, kada je priznao, da su Hrvati **prvi** sa sebe stresli i gospodovanje, bolje: velléitet gospodovanja grčkoga tako: da ga više ni onda, kada je Obrah i Persah već odavna nestalo bilo, nikada nisu mogli silom jim ga naprtiti.

A da su si i Hrvati toga svoga junačtva, i zaslugah iz njega potekavših sviestni bili; i Rimljani da su te zasluge veoma uvažili: eto i k tomu svjedočanstva povjestnoga. Ovako se je okrunjeni svjedok i car byzantinski o tom izrazio:

Poslje bi bio naveo, kako su Hrvati za vladanja svoga vladara Sedeslava odlučili bili dobrovoljno opet s rimskim carstvom se spojiti* i u tu bi svrhu poslanike svoje k caru Basiliju poslali bili; ovi, preporučajuć tu svezu, ovako prosboriše medju ostalim:

---

* Govoriti ćemo o crnom tom listu povjesti naše i još jadnijih onih Argonautah IX. vieka, koji su išli pazariti u Carigrad najsvetija svakomu narodu, koji se počituje, pràva; t. j. narodnu nezavisnost: kada dojdemo k historiji toga stolietja, i kako je bio brzo strašno kaznjen izdajnički onaj čin, rukom neumrloga vladara hrvatskoga Branimira.

*

„.. **quamque utiles quandoque Romanis exstitissent, opportune memorantes ..**“ Na hrvatski: „.. **i koli koristni njekoč Rimljanom bili su, zgodno napominjajući ..**“ *

Dvie eto sitne pruge, a ipak koli divno i veliko odkritje! — Hrvati dakle osiećali su, da su se njekoč veoma koristnimi („quamque utiles“) po rimsko carstvo izkazali; dà, oni su to Byzantu i za razumjeti dali! To oni ovomu govore okó god. 875., dakle kada jedva dva pokoljenja iza oriaških onih dogodjajah su izminula; zato te zasluge i netaji Byzant: nego unuk cara Basilija otvoreno i pošteno izpovjeda: „**oppurtune** momorantes..“, t. j. da su Hrvati te istine i sgodno umieli predstaviti!

Nije dakle hvastanje, nije pretjerivanje, niti izopačivanje istine, kada pisac hrvatski — naoružan nepristranimi spomenici — smielom rukom razdira zastor, kojim je platjena ruka zastrla istinu, da potamni prošlost našega naroda, a tim i slovensku: jer i najbiesniji istine kvaritelj mora priznati: da uz ovakovu blistateljnu poviest Hrvatah zločinstvo je na historiji počinjeno, tražiti u Bosni, Hercegovini i Albaniji Srbe proti Hrvatom: koji bi, nasuprot, mogli većim pràvom još i drugud svoju narodnost potražiti!.. Napokon, ovo svjedočanstvo Konstantinovo samo posvetjuje i onu istinu: da je izključivo poraz Obrah, po Hrvatih jim zadani,i persijsko pitanje riešiti dopustio. O čem u sljedećem odsjeku; — zaključujuć ovdje obro-byzantinsko-hrvatsku periodu.

Odsjek sedmi.

Daljnji dogodjaji sbivši se poslje četvrtoga rata carigradskoga, do smrti cara Heraklija. (Od 626—641. god.)

I. Nastavljanje rata persijskoga i konačni poraz Chosroësa II.

Mi ćemo savjestno i pozorno sve do kraja propratiti čine i dogodjaje toli zanimivoga po nas cara Heraklija, da tako svaki

Medjutim, bilo je i to dielo izdaje odabrano, da se kroz-anj odkriju zasluge naroda našega, koje inače nikada nebi tako jasno i priznateljno potomstvu sačuvane bile. „Iz nesreće, sreća iznosi..“ veli neumrli Hrvat Gundulić.

* L. c. C. 29. pag. 88.

Hrvat uzmogne dostojno i valjano prosuditi i dobu i vladara, koji toli životno zasieca u naš narodnji život.

Nastavljamo dakle pretrgnutu nìt poviesti, koju smo bili prekinuli razmatrajući posljedice boja carigradskoga, bijenoga godine 626. — Boj taj niti najmanje nije uplivao na bojevanja Heraklijeva u Aziji, gdje se je već on četvrtu godinu vojujući proti Persom nalazio. Badava ga je mati careva s gradjani zaklinjala, neka i sad priteče u pomoć pogibelji izvrženoj prestolnici: on to učiniti nemogaše, davajuć za razlog: „ne Chosroa vires resumeret..“; da se u njegovoj odsutnosti opet Chosroes neoporavi. Ali Pisida je zabilježio, kako ga je boj carigradski zanimao; kako je on, tielom daleko, ali dušom blizo, pismi svojimi sva potrebna nalagao, svjetovao, rukovodio.

Sudbina dakle Byzanta visila je i godine 626. o vlasu. Usprkos dignutja obsade carigradske, stvari Istoka neprestano su se kolebale a Heraklij morao se je uticati kojekakvim sredstvam, da tamo nepodlegne. Tako Nicefor svjedoči, da je car bio prisiljen godine 626. poslanstvo poslati ka Turakah vladaru u svrhu, da ga sad on nasnubi na zajednički rat proti Persom. Turčin privoljuje na poziv; a Heraklij se tako razveselio nad tim glasom, da je sàm osobno k svomu novomu savezniku se uputio, da tim svečaniji savez udare; pače ponizio se je na toliko, da je za veću kriepost i stalnost ugovora, barbaru kćer svoju Eudociju za ženu obećao.* Nad ljepotom slike djevojčine uzplamti Turčin; česa radi: „.. izručio je odmah caru pomoćne turske čete sa vojskovodjom. S kojimi kada bi bio Heraklij upao u Persiju, rušio je gradove i tamanio žrtvenike Persah. Na te glasove opozove Chosroës Sarbara izpod Carigrada s nalogom, da se spremi proti Herakliju..“ Nepredvidljive su posljedice, koje bi bile sljedile, da

* Tim sramotnim činim Byzantinca, učinjen je početak bogomrskoj trgovini kršćanskih ženah s pogani-divljaci, imenito s Turci. Viditi ćemo na svom mjestu, kako su se u ružni taj primjer ugledali i drugi byzantinski carevi — koje su na tom krasnom putu sljedili i srbski vladari — i kako su upravo tim poganskim pazarom najviše te byzantinske države dopriniele k tomu: da se je jedva dižuće se turstvo ne samo ojačilo; nego da mu je najviše tim i put u Europu otvoren!

nije Herakliju za rukom pošlo bojnom lukavostju prepriečiti sdruženje vojske Sarbarove s vojskami Chosroësa. Prepriečio je pako on to tim, što mu je za rukom pošlo uhvatiti pismo Chosroësa na Sarbara, kojim mu nalaže i razlaže, kako da stupa u rečenu svrhu sastanka dvijuh vojskah. Mjesto toga pisma, napisà Heraklij drugo, krivo, posve protivna odredjujuće; tè tako postadè mu mogućim, pomoćju Turakah, svladati obe vojske, jednu za drugom.

Dakle ni poslje boja carigradskoga neuspieva Heraklij vlastitom snagom i junačtvom: no utiče se za pomoć k Turkom i bojnoj slučajnoj lukavštini! — Ovakim načinom oslabiv nepriatelja, tek godine 627., a vladanja njegova sedamnaeste, začele su se stvari istočne na sretnije okretati po Rimljane; povod pako tomu bio je ovi:

Silni persijski vojskovodja **Rusat**, izazove na junački mejdan najboljega bojnika, koji bi se nalazio u logoru Rimljanah. Nitko se neusudi odazvati se pozivu; s toga, da čast Rimljanah spasi, odvaži se sàm car Heraklij izaći mu na dvoboj. Sukobe se, Heraklij nadvlada, i Rusatu glavu pred klikajućom od radosti rimskom vojskom junački odsječe. „Tom pobjedom osmiele se Rimljani i hrabrostju cara utvrdjeni; velikom navalom udare na Persijane i hametom ih potuku; a goneć bjegajuće, neizbrojene od njih poubijaju.“

To bijaše prvi liepi i junački čin cara Heraklija, izveden u sedamnajstoj godini vladanja njegova; u kojoj su Rimljani sretnije vojevali. *

Poslje toga poraza zavladà medju Persijani velika nesloga i gradjanski rat; jer su se velikani njihovi, pokazujuć na osobno junačtvo Heraklijevo, urotili proti Chosroësu, kralju svomu, a na čelu te urote stao je sin njegov, **Siroës**; odlučiv ubiti ga, kao da je on uzrok nesrećam godine 627. — Dakle, poslje bi ga najprije gladom izmučili, ubiju ga 28. veljače 628., a rečenog Siroesa proglase kraljem Persije.

Zajedno šiljaju i poslanstvo ka Herakliju s dari, moleći ga za mir. Ovaj žali zasluženu sudbinu Chosroësa; odpiše pismo Siroësu, u kojem ga imenuje sinom svojim, i u obće laskava sa-

* Sva prerečena čitaju se kod Nicefora, l. c. na str. 17—22.

držaja. U pismu zahtjeva i to, da Persi vrate odnešeno iz Jerusolima sv. križno drvo. — Persi dakako pristaju na sve.

Medjutim brzo zaglavi i prokleti otcoubojica Siroës; što je opet odnošaje Persah spram Grkah sve to poniznijimi učinilo: jer poznati nam vojskovodja Sarbar prosi od Heraklija kraljestvo persijsko pod uvietom: da će vratiti Rimljanom sve, što su jim Persi oteli za drugoga svojega bojevanja. Ustanoviv dakle mir kako je Heraklij hotio; barbar vratja Byzantu Egipat i savkoliki rimski Istok, ujedno sa zahtjevanim spasonosnim drvetom. To se sbilo godine 628. a osamnajste vladanja Heraklijeva.

Tim se je završio sedmogodišnji rat toga vladara s Persijani. Posljedak toga sretnoga rata prijavio je car vlastoručnim svojim pismom Carigradjanom, koje je na sàm dan Duhovah, dana 15. svibnja 628., u Sv. Sofiji narodu pročitano bilo. * Sàm pako Heraklij, noseći sa sobom sv. križno drvo, kao najodličniju trofeu, vratio se je u Carigrad iste godine pod zimu, i slavije je u Priestolnici svojoj slavio. Sljedeće pako godine, u proljetje 629., putujući u Jerusolim, sàm je rečeno križno drvo svomu mjestu povratio.

Evo tim udarom, prouzročenim najviše nutrnjimi nemiri i klanji Persijanah, koje prizore okoruniše i strašnim zločinstvom otcoubojstva (zločinstvo toli grozno, da je sigurno jedno od onih; za kojimi neposredno vrieba osvetiteljna ruka božja, da ga kazni! Prokleto sàmo po sebi, prokleto je i sve što se nad njim gradi; a samo bezbožje ili mahnitost može dielo i osobu otcoubojice „silnim“ nazivati, uzveličivati jih: jer kako može biti tamo sile i veličine; gdje ruka božja samo čeka, da se zlotvor digne, da tim dublje padne, kad ga ta ruka postigne? da mu se dielo, tobož silno, tim strašnije i sramotnije smrvi?..), dà, opetujemo, s nutrnjih onih klanjah najviše, ako ne i izključivo, propade slavno persijsko kraljestvo; a tim se dovršila po Byzantince grozna epoha strahovanja; dolazeća od dvih najstrašnijih nepriateljah rimskoga carstva: Persah i Obrah. Kao da jih je nevidljivi kakovi duh sbrisao otajstveno sa lica zemlje — zataji li se povjestno vapijuće posredovanje Hrvatah u odlučni hip —: tako jih je ne-

* Niceph. l. c. str. 22—4.

stalo iz pozorišta, na kojem su jedni, tamo od viekovah; drugi, od svojih prvih početakah, toli slavno i gordo se branili!

Neka nam bude dozvoljeno, prije nego li se razstanemo od te slike perso-byzantinske, baciti posljedni pogled na spomenike grčke u tom obziru, što će i svjetlost na dosad razpravljana baciti.

Nijedan pisac byzantinski ove dobe nije nam ostavio naročitu viest, kako su svamogući još god. 619. Obri utamanjeni; kako su se Grci izpod njihovog željeznog zagrljaja oteli; onih Obrah, koji, ako i ne već sami, ali ipak u družtvu s drugimi narodi, još i godine 623. i 626. štropotom ropču pred vrati samoga Carigrada: a eto o Persih, svi byzantinski pisci, jednodušno hvalospjevaju Herakliju nad tim, kako je Persijane slomio i uništio; bilježeć pri tom, što je u dalekom Istoku bivalo, i neznatne sitnarije, mal' ne dnevnike vodeći. — A zašto to čine? zašto su zatajili uzroke, koji su Herakliju dopustili Persiju spokoriti? Zato: jer Obre ne Grci, no Hrvati satrieše; dočim Persijane Heraklij sa svojimi osobno je spokorio. Tuj dakle biaše što i za hvaliti i gordosti grčkoj kaditi! . . Ali onim šutanjem glede Obrah, nisu, jadni, opazili, da su veliku prazninu ostavili u svojoj poviesti; to jest da su nespretno zatajili uzroke, koji su njihovomu caru dopustili i mogućim činili poraziti Perse. Tim su pako i nehotice neizravno priznali zasluge našemu narodu i glede Obrah i glede Persah.

---

2. Napredovanja Saracenah i Turakah proti Byzantu. Novi pojavi Bugarah za Heraklija. Posljednji traci zapadajućega sunca obarskoga na Istoku. Smrt Heraklija. (God. 629—641.)

Iz dosadanje savjestne razprave, kojoj smo podvrgli vladanje Heraklija; svatko se je mogao povjestno osvjedočiti: da osim godinah 627. i 628-me, to jest sedamnajste i osamnajste vladanja toga cara, sve ostalo vrieme neprestane biaše biede i nevolje; viečno propadanje u ponor. Svatko se je, nadalje, mogao osvjedočiti i o tom: da konačni uspjeh, stečen god. 628., ima se pripisati više strašnim nastavšim nutrnjim klanjam Persah *

* Isti Quercius prinužden je priznati i onu istinu, da je Heraklij pomoćju Turakah Chosroes-a pobjedio. („Heraclius Turcarum

(usljed kojih, u njekoliko mjesecih, budu smaknuta, nasilnim načinom tri persijska vladara; a četvrti, počinitelj zadnje opačine, eto dolazi moljakati od Heraklija priestol persijski!); nego li snagi i moći Rimljanah. Napokon svatko mora dopustiti i to, da Heraklija nikada nebi ni bilo u Persiji; da mu taj pohod neučiniše mogućim Hrvati; satrievši prije kod kuće, po dva puta, med godinom 619. do 623-te, okrutne Obre. — Da vidimo sada daljnje njegove čine.

Godine 629. miruje Heraklij; jer osim što je sv. drvo odnesao osobno u Jerusolim — najbolji to znak, da on niti proti Hrvatom, niti Obrom da bi i pomislio bio osvetiti upade na Carigrad, ili pobunu njihovu —; o njem toli brbljava inače poviest te dobe ništa nije zabilježila. A sigurno, da je što slavna poduzeo ma proti komu bilo, u tolikoj nestašici viestih, pisci nebi bili zaboravili sve pobilježiti. Dakle ta godina niti je bila slavna ni neslavna.

Godine 630. začimlju razpre vierozakonske, pobudjene po Monophisitih, u koje se je Heraklij dušom i tjelom upleo. — Takove pako vrsti razpre najbolje svjedoče, da tuj o bojnih razprah ni govora nemože biti: kao što zbilja nitko jih i nepobilježi. Dakle niti ova godina nespada medju slavne sgode upitnoga cara.

Ali nasuprot tim dvim godinam sada začimlju na novo silne bure biesniti, strašnije jedne od drugih; koje će opet potresati, kroz viekove, priestolnicom Konstantinovom. Jer, ako je hrvatski mač sbrisao sa dnevnoga reda istočno-europejsko pitanje spram Obrah, a posredno i spram Persah prvim pojavom svojim na jugo-istok Europe: to se je zahrdjeli mač byzantinski popaštio isto pitanje obnoviti tako; da kad i opet nebi bilo desnice hrvatske u odlučni hip: ime i bivstvo carstva rimskoga već bi odavna pred godinom 1453. iz poviesti europejske izbrisano bilo.

Obzirom pako na te nove bure opazujemo: da kad nije Heraklij imao volje ili sgode išta poduzimati proti Hrvatom i Obrom

ope adjutus secundo bello Chosroam profligavit.“ (L. c. in exped. Persic. adnot. str. 105.) Ali ako tako, što preostaje onda za „gloriosum initium“?

godine 629—30.; da on poslje te dobe, da je i hotio, nije već imao kada i kako što poduzimati. A viditi ćemo odmah, da Obri još to doba nisu bili posvema izbrisani ni spram Istoka, da bi se tko mogao izgovarati, da jih je nestalo bez traga i glasa; ali ćemo viditi i to: da Obri, usprkos tih novih burah, miruju kao da jih već ni bilo nebi. A to upravo potvrdjuje sve dosad izvedene glede njih istine; jer, kad ih nebi bili Hrvati posve bezštetnimi učinili još prije godine 630.: Obrom nebi sad faljelo bilo sgode opet dići glavu, i koristiv se timi novimi nesrećami Byzanta, budi sàmi, budi u družtvu sa novimi dušmani carstva — a kamo li udaljeniji Persijani naučili su jih saveze tražiti i preko Bosfora! — opet zauzeti staro, slavno mjesto i ime na Istoku. Ali ne samo to oni nečine, pače očituju namiere baš protivne bojnoj slavi i pohlepi. S jedne strani.

S druge: čitatelji će se iz sljedećih i o tom osvjedočiti, da nije bilo potrebno Porfirogenetovim Hrvatom čekati smrt Heraklija cara, da se uzmognu osloboditi izpod dodira s Grci, i da bi bio i Konstantin povjestnije uzradio, da je propadanje carstva rimskoga upravo dobi Heraklija pripisao; a ne uzroke tomu tražiti išao pod vladari, koji su ga nasljedili. Mi ćemo pače viditi, da je medju timi vladari bilo skoro više, nego li manje slavnijih od Heraklija carevah i koji, da nisu bili upleteni u strašne nutrnje gradjanske rate i klanja, mogli bi bili posla zadati i svim nepriateljem carstva. — Ako su se pako Hrvati mogli u obće osloboditi, s kukavštine Heraklija ili s njegovih nesrećah, još za njegova vladanja: onda naša thesa ob oslobodjenju njihovom med god. 623—6. postaje svestrano poduprtom i izvan dvojbe stavljenom. — Ali eto nas sad k daljnjim dogodjajem, koji će sva rečena i potvrditi.

Nove te državne bure potekle su upravo kao i obro-persijska, jedna iz Istoka, druga iza dónjeg Dunaja; prvu prouzročiše Saraceni, drugu Bugari.

Saraceni, takodjer Arabi Sceniti nazvani, već za vladanja cara Justina II. začeli su postajati pogibeljniji živalj po Rimljane, kao što smo mi to već o prvih početcih toga

plemena, na svom miestu govoreći, napomenuli.* Od onda nisu prestali, u družtvu Persah, uznemirivati rimsko carstvo; njihovim navalam mogli su Grci samo tako odoljeti, što su u družtvu s Turci njihove sile paralyzirati nastojali. — Ali glasovitiji postaju oni tek za vladanja cara Heraklija; a to je i dalo povoda njekim kasnijim byzantinskim piscem tvrditi — ali ne Pisidi, koji jih kao nepriatelje domovine svoje već od davna smatra —, da su Saraceni tek dvanajste godine vladanja Heraklijeva iz Arabije na pogubu Rimljanah provalili. Vidi se odtud, koli je Pisida kao suvremenik Heraklijev, važni i savjestni pisac; on isto tako, shodno svoj drevnoj poviesti, točno luči i Saracene od Turakah, koje su takodjer kasniji pisci pomutili u jedan narod. — I Theophanes je u tom točni pisac.

Rekli smo: da Saraceni tek pod Heraklijom postaju glasovitiji i pogibeljniji po Rimljane. Tomu pako uzrok poviestni treba tražiti u istoj obstojnosti, u kojoj se nalazi i uzrok njihovoj mlitavosti do dobe Heraklija: dok su Grci bili priatelji Turakah, Saraceni biše slabljeni; a čim odstupljuju Turci od Grkah, eto Saraceni postaju drzovitiji. Tako evo uviek jedna je nesreća dva udara Byzantincem zadavala; a to je i naravno: jer je ne samo najpodlija no i najpogibeljnija politika ona, koja se osniva na podjarivanju nepriateljstvah dvih svojih protivnikah. Čim bo se ovi pomire — a ludjaci su, ako se neznadu pomiriti; jer je nemoguće da imadu oba pravo obzirom na predmet, koji jih djeli —; propao je dotični zapljetavica bez traga i glasa! — Isti posljedak dobiva takova politika i onda, ako napokon jednog od dvih takovih nepriateljah nestane iz borišta, a to biva: kada se jedan četvrti, zmožniji od svih, u prepirku uplete.

To se je isto i Byzantincem sgodilo i pod Heraklijom. Već smo napomenuli, kako je taj car Perse godine 627. pomoćju Turakah razbio; pobjeda pako Turakah, i Saracene je pod gospo-

* Jer poviest Saracenah siže u dublju drevnost Rimljanah: tako za vladanja cara Valensa, u IV. vieku, kraljica **Mavia** mnoge jim jade zadavaše. — Pod Theodosijom Velikim vojuju s Persijani proti carstvu; za vladanja Zenona pustoše Mesopotamiju; za Justiniana I. Siriju i t. d. Ali pogibeljni faktor nisu bili do Heraklija.

dovanje rimsko prinukala. Nad takovimi uspjesi izohole se Turci, a jer je medjuto i Persija bila konačno spokorena: osmiele se i u svoju snagu uzdajući se, začmu na široko i daleko razgranjivati se i doprù tja do Syrije, uz to Saracene od Rimljanah odvrate i sebi pridruže, a svi skupa, brzo zatim, pod vojvodstvom **Muhameda** urotiv se, Asiju i Afriku strašnimi su pritisnuli nevoljami.

Prva ozbiljnija nepriateljstva Saracenah proti Rimljanom zabilježili su pisci na godinu 631-vu, kadno iz Aetriba, pokrajine sretne Arabije, prodiru i obližnja mjesta Rimljanah pustoše. Uzrok tomu bio je taj, što izoholiv se Grci s pobjede nad Persi stečene, uzkratili su davati Saracenom dare, koje su jim donle neprestano namirivali. Čitatelji se siećaju naravi tih darovah, o kojih smo pri početcih toga plemena sborili.

Nasilja Saracenah postajahu sve okrutnija; tek kad su začeli i antiochijski kraj pustošiti, prenù se Heraklij, i odluči se da proti njimi pohod spremi; no ovaj nesretno po Grke izpane, jer su bili poraženi (G. 631.).

Po smrti Muhameda (g. 632.) nasljedi ga **Abubekir,** koji već i Palestinu pustoši godine 633.; po njegovoj smrti, nasljednik mu **Omar,** Bostru i mnoge druge gradove grčke zauzimlje. Strašni se pod Omarom ratovi s Byzantinci razvijaju, a riedku koju pobjedu, uviek konačnim porazom skupo platjaju Grci.

U to doba, med godinom 630—634., kako Nicefor svjedoči, Marija, sestra cara Heraklija, šilja novce Kaganu Obrah, da si odkupi iz sužanjstva sina Stjepana, u koje je, ujedno sa naravnim sinom carevim Ivanom, nazvanim Atalarichom, kao taoc dopao još god. 619. Obri ne samo tu novčanu ponudu pohlepno primu; no podjednim poruče Grkom, neka bi i ostali velikaši njihovi svoje zarobljenike odkupili, što i učinjeno bjè! * — Kolika to razlika med Obri godine 619-te i ovimi od godine 630-te! Gordi njekoč barbar, sad se za novce lakomi i sàm se nudja! Neka se sijete čitatelji toga puka, kako novce, dare, harač sve zabacuje, samo da opojenosti slave svoje pobjediteljne uzmogne zadovoljiti!

* L. c. Niceph. Breviar. p. 25—27. „ . . Quibus muneribus illectus Avarus, Antonianum magistrum incitat, ut et ipse similibus donis reliquos . . obsides recuperaret; quod ita factum est.“

S druge strani, pisci byzantinski, koji eto ob Obrih takove sitnarije bilježe; neimaju niti rieči o tom: tko je prije godine 630. taj divlji puk tako ukrotio, da se sad lišava istog zaloga njekadanje sile svoje spram Grkah, i to za novce? Ali ti pisci, bilježeć već sàm taj dokaz bivstvovanja obarskoga, i takovoga bivstvovanja; a propustiv pohvaliti se, da jih je Heraklij na to spravio: zar tim neizravno i mučè nepriznavaju, da su poraženi kroz tretje ruke?... Napokon, kad bi bili Obri još samo iskru drevne svoje moći spram Byvanta zadržali: zar se nebi bili, miesto toga pazara, voljeli sa napriedujućimi i Byzantince stisnuvšimi Saraceni spojiti? kako su to umieli i prije uviek, osobito pako godine 623. i 626. činiti? Dakle, što se učimo povjestno iz rečenoga Niceforova svjedočanstva? Nefaljeno to: da je i historija i tu sitnariju o Obrih poslje godine 630-te zabilježila, da odtud i njihovo bivstvovanje, i kukavno bivstvovanje razaberemo; iz kojega je morati zaključiti na velike promiene s tim narodom prije rečene dobe sbivše se; ali da tim promienam treba uzroke izvan Grkah tražiti; jer sigurno ovi nebi bili propustili svoju slavu spram Obrah naglasiti, koji takove sitnarije o njim pobilježiše! — Ali što dalje sljedi, još je očitije svjedočanstvo njihove propasti; piše bo Nicefor:

„U isto skoro vrieme (Sub idem fere tempus) **Kubrat... Hunnogundurah gospodar,** proti Obrah Kaganu pobunio se je, tè sav puk, kojeg je od njega primio, pogrdno š njim postupajući, iz otčinskih sjedaliśtah protjerao je. Poslà zatim poslanstvo ka Herakliju i š njim mir utanači, koji mir do konca svoga života obdržavali su. Jer i dare je k istomu Herakliju poslao i patriciat od njega je primio.“ *

Da su Hunnogunduri isto što i Bugari: to svi pisci, pogledom na Kubrata, priznavaju; osim toga, Konstantin Porf. u knjizi „de Thematibus“ naročito poveda, da su Bugari nazvani bili i Hunnogunduri.

Prevažno ovo Niceforovo svjedočanstvo najljepšu svietlost baca na sva, koja smo mi dosad ob odnošajih obro-byzantinsko-hrvatskih naveli, a napose i na stanje Obrah poslje godine 626-te

* L. c. ibid. p. 27.

medju njimi zavladavše. Jer mi iz ovoga svjedočanstva razabiramo, da je okó godine 631. snaga Obrah spram Istoka tako već klonula; da se je već u istoj njihovoj za-Dunavskoj domovini neznatan za onda narod bugarski usudio zastavu nezavisnosti protiva njih razviti, svladati jih, pače pogrdno iz oslobodjene zemlje i protjerati jih!

Očevidno je odtud, da su to doba Obri već izgubili Dalmaciju i Ilirik, a ako i jesu što god još posjedovali na zemljištu rimskoga carstva; i to su morali izgubiti poslje ovoga liepoga čina Bugarah: jer ovi zajedno stupaju u priateljske odnošaje sa Rimljani, čim bi tako Obri medju dvie vatre prispjeli bili.

Htjeti dakle, poslie svih dosad izvedenih istinah, i poslie kako su eto i Bugari u za-Dunavlju uništili gospodstvo Obrah; htjeti, velju, tvrditi, da su mogli Hrvati doći na jug tek poslje godine 634-te: više je nego li povjestna nespretnost. Jer niti je već bilo Obrah na zemljištu rimskom; a da su i bili, mogao jih je sigurno i Heraklij sàm bez tudje pomoći ukrotiti; a kad to nebi bio mogao učiniti sàm; eto mu, da to izvedu, pobjedonosnih i priateljnih susjedah, Bugarah; naroda, s kojim je on do smrti svoje u priateljstvu ostao — a to je odlučujuća obstojnost! —; niti bi on po tudje mu Hrvate pošiljati morao. Neima dakle dvojbe: Hrvati su Obre već prije godine 630. spokorili na Istoku. — Napokon ovdje opazujemo: kako i glede Bugarah, podieljena jim čast patriciata, neinvolvira u sebi nikakove odnošaje podanstva, nego priateljstva i saveza.

Osim svega toga, kao da su se dogodjaji urotili, da istina na vidik čim jasnija izadje; eto i novog dokaza, koji sva rečena, kao iz preobilja, nadopunjuje.

Vidili smo gori više, kako se je Heraklij god. 631. uputio osobno u Istok proti Saracenom (Uz to vojevano je i u Africi, u Egiptu, nesretno proti istim nepriateljem od strani grčke). Nicefor dakle poveda, da je u Aziji i „Marin **predstojnik vojskah Tracije,** takodjer po Saracenih hametom potučen, a on sàm jedva da je biegom spasio glavu." — Nadalje, poveda Nicefor, kako se je poslie ovoga poraza nesloga medju Grci porodila: njeki, a na čelu jim biaše Cyrus, patriarka carigradski, bili su mnienja; da se treba Saracenom pokoriti i mir haračem učvrstiti,

k tomu da se barbaru za ženu ponudi Eudocija (ona ista, koju već jednom žrtvovà Heraklij Turčinu, ali koju je Bog spasio tim, što je barbar umró, prije nego li je bila žrtva izvršena!) a tako i čoviečja trgovina ponovi. — Heraklij, doduše, zabacì te pogrdne uvjete i volio se je odlučiti na to, da izruči vojskovodstvo nad rimskimi četami Marinu, nedavno po istih Saracenih potučenomu — koji je bio protivna mnienja i proti predlogu patriarke — i da rat zametne. Uspjeh toga boja u Aziji je bio taj, da je Marin, zajedno i s neizmjernim brojem vojnikah („cum ingenti numero militum"), poražen žalostno poginuo. *

Iz ovoga nesretnoga po Grke dogodjaja s izvjestnóstju sljedeća crpimo: Prvo: Kad bi se Obri još moćni gdjegod u susjedstvu Tracije ili u Iliriku to vrieme nalazili bili; zar bi bio mogao Marin, trački vojskovodja, sa svojimi vojskami opetovano ostaviti bezbrižno svoje miesto i hrliti u Aziju proti Saracenom, ostavljajuć za sobom one strašne Obre, kakove svi byzantinski pisci do godine 619-te priznavaju, i koji su se uvjek znali okoristiti aziatskimi zamršaji i nesgodami Grkah: kad već ti Obri nebi bili prije tih dogodjajah posve iznemogli bili? Sigurno ne, i to tim manje; što bi se bili Obri umieli koristiti ovimi obstojnostmi i nastojali bi osvetiti i osujetiti najnoviji savez bugaro-grčki. — Ali od svega toga da bi i rieči historija zabilježila bila; pače poslie onoga poraza od Bugarah zadobljenoga, Obrom se i posljedni trag u historiji byzantinskoj gubi. Pa onda reci tko, da su se Hrvati s Obri za Dalmaciju i Ilirik otimali poslje godine 634-te!

Drugo: Iz prerečenih i ona poviestna istina odsjeva, da su se Hrvati mogli i proti Herakliju u stečenoj godine 626-te slobodi uzdržati; niti jim je trebalo izgledati smrt tobož zmožnoga vladara Heraklija, da se tek po njegovoj smrti oslobode. Sigurno, kukavnije dobe od ove nije jim bilo od nužde očekivati spram Grkah; njim, pobjediteljem Obrah na rimskom zemljištu: sbila se ta pobjeda kad joj drago bilo.

Tretje: Čim su Hrvati odstupili od Heraklija, pitanje istočno postaje, u novom obliku, opet izvorom nesrećah po rimsko carstvo, i vidit ćemo, da će se te nesreće sve nesnosnije nad Grci

* L. c. ib. p. 28.

nagomilivati; dok ih opet priateljski mač hrvatski nebude stao odvratjati.

Svim tim vanjskim nesrećam pridružili su se još i gradjanski nemiri i vierozakonske borbe, koje su carstvo mučile. Jer se je proti Herakliju podigao naravni mu sin Atalarich, kojeg buna bude napokon mnogimi okrutnostmi i prolitjem krvi ugušena; dočim se je Heraklij osobno uplietao u spletke monofisitah tolikom strastju, da ga toga radi i rečeni Quercius strogo kori.

Uz to pôrazi, koje Grkom Saraceni zavdavaše, sve to nesnosniji postajahu tako: da je bio Heraklij prisiljen sveto drvo iz Jerusolima natrag u Carigrad, sigurnosti radi, dopremiti. God. 637. vratio se je car i opet poražen iz Azije u Byzant. God. 638. Saraceni su oružjem, piše Theophanes *, zauzeli Antiochiu grad. G. 639. Jasdus, vojskovodja njihov, otimlje Rimljanom silne gradove Edessu, Konstanciju i Daras, podčinio si je svu Mesopotamiju; napokon godine 640. provale u Persiju, i ovu si podčine. — U toli jadnih i smutjenih okolnostih podlegne Heraklij težkoj bolesti, i počim bi oporukom, kao nasljednike u carstvu, dva svoja sina, Konstantina i Heraklija — nazvana takodjer Heraclionas —, namjestio bio; umre dana 16. ožujka 641. Vladao je taj car 31 godinu, 5 mjesecih i 5 danah; a živio je 66 godinah. Ostavio je carstvo za sobom u isto takovoj nevolji, u kakovoj ga je i našao pri zavladanju svojem.

* Corp. Script. hist. Byz. Edit. Veneta; Tom. VII. p. 224—5.

Zaključak.

Pogled na razpravljana.

Mi smo za shodno držali, vladanje cara Heraklija — što se tiče njegove istočne politike i držanja —, čim točnijemu razmatranju podvrći; jer je to njegovo vladanje i život najužje skopčan sa sudbinom, dà i sa istim životom našega naroda tako: da bi i dietca hrvatska s dogodjaji toga vladara točno upoznana biti morala. — Mi smo samo mimogred napomenuli, kakove se nepovjestne misli i od strani učenjakah, predsudami žrtvujućih ili nehotećih se upuštati u svestrano kritično-znanstveno razpravljanje dobe Heraklijeve, izpoviedaju i u sviet turaju. S toga je nepristrano razpravljanje te dobe, od strani hrvatske, neobhodna nužda, ne samo da se kriva mnienja izprave; nego i zato: što bez toga mi nebi nikada mogli prodrieti povjestno u srdce jedino nas Hrvate životno zanimajućih pitanjah; kano ti: dobu dolazka predjah naših na jug i zauzimanja rimskih zemaljah; zatim dobu pokrštenja i oslobodjenja izpod dodira s Grci; sve pitanja i obstojnosti takove, koje dokazuju, što je bio pojav Hrvatah po istočno-europejski sviet u najodlučnije obro-persijsko doba.

Ako se dakle tim nastojanjem velika usluga već istoj obćoj stvari čini, da se i odviš dugo zastrta povjestna istina napokon razgali: koli mora to zanimati povjestnu znanost Hrvatah, ako se takove istine iz viečne tmine izvuku, koje njihovo ime pred licem nepristrane historije slavno ovjekoviečuju?

Nastojanje to tim se je izkazivalo iz hrvatskog gledišta potrebitijim, što se na pitanje ovo: „kako je učeni europejski sviet nagradio, u spisih svojih, to veliko posredovanje i zasluge Hrvatah, izkazane rimskomu svietu i hristjanstvu? ono posredovanje i zasluge, koje niti isti Byzant nije mogao niti htjeo viečnim zaboravom pokriti?“ nemože drugčije odgovoriti, ako ne:

da su preredke one historičke knjige, spisi, vremenoslovnici ili vremenotoki, u kojih bi bilo zabilježeno nećemo reći to posre-

dovanje i zasluge, to jest: riešenje istočnoga pitanja spram Obrah i Persije, s toliki žrtvami našega naroda spojeno: no u kojih bi se bar naprosto javilo, da smo za vladanja Heraklija cara na jugo-istok došli!

Dà, tako jest! — A ipak, kad ti europejski učenjaci nebi ništa drugo imali da zabilježe, ako ne onu prostu istinu, da smo, nadvladav Obre, dušmane Europe, svukoliku drevnu Dalmaciju, Ilirik i Panoniju zauzeli: već sama ta obstojnost bila bi dovoljna, pred sudom misaonih povjestnikah, da se štogod o Hrvatih, za vladanja Heraklija, zabilježi; a to tim većma: što naš narod i dan današnji u tih zemljah žive! — Vrieme, mnijemo, jest skrajnje, da si narodi Europe medjusobno počitanje i uvaživanje već jednom začimlju izkazivati tim, da jedan drugoga zasluge, po obću stvar stečene, ne perom zaboravi — kamo li huljenja! — no priznanja, zabilježivati stanu. Dok se nebude začelo tako postupati; dotle nemože ni o civilizaciji ozbiljna govora biti.

Medjutim, nemojmo se čuditi tudjemu svietu; taj je bar zamučao samo poviest na štetu našu; dočim su „autoriteti" slavenski nastojali izopačiti ju, ne da nas zašute, no da nas rane, **zašutkajuć istinu.** Kako se u ime tih „autoritetah" grčevito muči Šafařik, u svojih Starožitnostih, u poviesti „bugarskih Slovenah": da proti historiji skuje, u za-Dunavlju grčkom, slovenski sviet i države, tobož već prije došastja Hrvatah obstojavše; da tim to naše došastje okrnji i potamni! Badava mu vapi poviest, da poslje 595. godine napadajem slovenskim (jer tražiti državah slovenskih, prije dolazka Hrvatah, na zemljištu rimskom, buncanje je!) ni traga ni glasa više nije! Badava mu vapi poviest, da su pod Heraklijom Hrvati upali u rimsko carstvo i tudier dvie države ustanovili i druge Slovene za sobom povukli: on ipak voli roman nego li historiju! Taj nas „autoritet" svagdje ignorira, svagdje vriedja; što ćemo još obilnije, akprem samo dodirno, u drugoj strani ovoga diela viditi.

Napokon, razpravili smo obširnije tu dobu Heraklijevu ne samo da u buduće pravicu i poštenje ljubećim, i pràvu znanost počitajućim, domaćim ili tudjim, drevnostih ljubiteljem pravi put pokažemo u razsudjivanju razpravljanih istinah; no takodjer, i to poglavito, da tom razpravom položimo nepomični temelj

i izhodište i svoj daljnoj poviesti Hrvatah na jugo-istoku Europe.

Jer i protivnici našega naroda morati će dopuštati, da osnov ovomu temelju i izhodištu jest povjestno neprigovoran. — Razpravljajući bo dobu perso-obarsku, smatranu spram Byzanta, i s ovom spojeni dolazak Hrvatah na jug: ne mi, no historija istočno-byzantinska odkrivala je one istine, na koje smo mi rečeni temelj položili. Te bo istine odkrile su nam, što je bio naš narod već pri prvom svom pojavu na zemljištu rimskoga carstva, i kakove je posljedice povukao za sobom taj pojav toli obzirom na to carstvo, koli i obzirom na slovenski sviet.

Ako je pako taj narod bio velik i zmožan već pri prvom svom pojavu, pri prvih početcih; ako je minulost njegova obzirom na odnošaje perso-obro-byzantinske, u prvoj polovini VII. vieka, toli zanimiva, toli slavna: nije li naravno — ako nećemo dopustiti, da je rečena minulost bila samo ephemerna i prolazna —, da je i odmah sljedeća doba **saraceno-bugarsko-hrvatska** morala biti nemanje slavnom i zanimivom? — Ponosom (ali ne oholostju; koja nekriepost najveći je grieh i u životu narodah, s toga i najsigurniji pratioc njihov u propast!) ponosom, velju, možemo uztvrditi, da je doba saraceno-bugarska još zanimivija i slavnija obzirom na uticanje, uplivanje i posriedovanje Hrvatah u istočno pitanje; kao i obzirom na cielo slovenstvo, imenito i na srbstvo. — Ako dakle mi uspiemo to tvrdjenje historijom u ruci i dokazati; mi ćemo tim ne samo slavu našega naroda kroz nove viekove ustanoviti (a tih viekovah saraceno-bugarskih, na istočno pitanje odlučno dielujućih, jest četiri: mi bo te življe, osobito bugarskoga, tek ondje prestajemo pozornije pratiti, kada oni prestaju biti pogibeljnimi na Istoku i kad se začimlju pretvarati u obične činbenike istočnoga pitanja i koje onda još samo kao takove u daljnji obzir uzimljemo): no ta upravo višestoljetna veličina narodnja Hrvatah najbolje će zasvjedočiti i slavije predidiuće dobe. — To bo jest izvan svake razborite dvojbe stavljeno, da kad nebi bili zbilja Hrvati silni i moćni pri svojem prvom početku na jugu; nebi niti u odmah sljedećih viekovih mogli biti jakimi i zmožnimi: jer na gnjilom i slabom temelju, nemože biti stanje jako i veliko. Isto tako i obratno: dokazana

veličina četirih viekovah hrvatskih spram bugarštine; neodoljivo svjedoči, da su Hrvati već pri prvom svom pojavu morali imati i tomu odgovornu jakost i veličinu.

Jeli onda čudo, ako svjedokom perso-obro-saraceno-bugarske dobe, i doba **tataro-turska** nemanjom slavom obsipljuje Hrvate, a tim i pràva njihova na i iz istočnoga pitanja sljedeća podkriepljuje?

Odtud će čitatelj lahko uviditi, da će druga strana nazočnoga poduzetja* biti i zanimivija i po slavu našega naroda još odlučnija. Jer onda će tek Hrvati uviditi koliku su nam uvriedu, ili bolje rekuć: koliku su uvriedu znanosti i zdravomu umu nanieli (uz očitovanu pod jednim i silnu nezahvalnost svoju), isti službeni biogradski glasovi, kadno su godine 1862—3. (u Vidovdanu) priznali, doduše, poviestnu veličinu Porfyrogenetovih Hrvatah; ali daljnju njihovu slavu, u ignoranciji ili zlobi svojoj, zatajiti i ruglu izložiti nisu se uztezali. Kao da je moći dopitati ikada veličinu onomu, koji se izkaže biedan i nevoljan već pri prvom svom pojavu; a zanijekati ju onomu za svu dobu njegova bivstvovanja, kojeg prvi viekovi biahu veliki i slavni u obće, kao i spram istoga onoga, koji je bio malen pri svom prvom pojavu i prvih viekovih; a rado bi kasnije role preokrenuti! Koji proti tim istinam vojuje, taj se uzdiže proti razumu čoviečjemu .. Ljudi bar „službeni“ morali bi pokazivati ako ne toliko „bon sens-a“, a ono bar više takta u napadanju! Ali ti se ljudi ponose imenom „Šumadije“; jeli onda čudo, ako i tomu shodno postupaju! — U ostalom uvidit će i oni, da su si Hrvati kroz sve viekove ravni i dosljedni ostali u slavi i veličini svojoj narodnjoj, uključivo do god. 1848-me; akprem već strašno razkomadani i državno u tri uda razdjeljeni! — Godina pako 1848. biaše **zadnji europejski** pokret.. A tko je koga i onda rabio? ..

---

* Koja se, u ostalom, već tiskom nastavlja; i koje poduzetje bude, na želju mnogih iskrenih rodoljubah, razdvojeno samo zato, da bude pristupnije, obzirom na pribavljenje, i čednijim sredstvom; što, u ostalom, nepači, da se cielo dielo u jednu knjigu svezati kasnije nebi moglo.

Ali kad nebi mi niti slovca više napisali; već sàm taj temelj i izhodište, koje u nazočnoj strani diela našega položismo, dovoljno bi bilo da svakoga osvjedoči o sljedećih postavah, i da nije moći na nje zanijekateljno odgovoriti; a te jesu:

Imade li tko pràvo iztisnuti nas Hrvate iz borišta istočnoga pitanja na našem jugo-istoku Europe u XIX-tom vieku; nas, kojih već prvi pojav na tom istom borištu u obće učinio je još i mogućim istočno to pitanje, obzirom na sve faktore, koji i danas u-nj uplivaju?

Imade li tko pràvo, budi na temelju povriede poviesti i pràva; budi s glupog vjerozakonskog fanatizma ili izdaje — oboje nevjeru naprama naše narodnosti krijućih —, nastojati o tom: da se naša svojina u tursko-hrvatskih predjelih od nas otudji; tè tako i naše narodnje bivstvo prekine? — Napokon:

Imade li tko pràvo našoj vladajućoj dynastiji, prejasnomu habsburžkomu domu, **kao kralju svih Hrvatah** — vladao on nad njimi u kojem mu drago bilo obliku, ali dok odgovara temeljnomu uvietu naše sankcije Pragmatičke, kao kralj Ungarije: „donec Austriacus fuerit", i dok se narod hrvatski u sadašnosti svojoj zadovoljuje —: imade li tko, opetujemo, pràvo, zanijekati kralju našemu onda, kada će udariti sàt konačnomu razpravljanju istočnoga pitanja (t. j., kada će se jednom razkinuti ugovor parižki od g. 1856-te, da se tim opet odkrije ugovor sistovski od g. 1791-ve), vlast uticanja u to razpravljanje; na korist posrednu ili neposrednu drugoga kojega, nam tudjega vladara? Pod tom izlikom poticati narod naš na samoubojstvo i nevjeru spram sàma sebe i vladara svojega?

Zar se nebi onaj, koji bi proti ovim trim temeljnim postavam istočnoga pitanja, iz hrvatskoga gledišta smatranoga, radio i nastojao; učinio pod jednim i krivcem, da podkopa i onaj, po stanovitih ljudih uviek u ustiuh imani članak 42. god. 1861., koji je svečano uztvrdio i „virtualna pràva" kraljestva hrvatskoga na u pitanju stojeće istočne prediele naše? Zar nebi povriedio i onu, iz hrvatskog priestola izraženu uzvišenu misao »missije, to jest zvanja hrvatske Krajine?"

Ovo je, dà, životno pitanje po **bivstvo i budućnost** hrvatskoga naroda; ali ne ona nakaza misli, izražena u napomenutom

već bečkom listu ovom izrekom: „da hrvatski narod mora ili propasti u narodnom obziru, ili pako svoje vlastito državno pràvo zadobiti (V. Agram. Zeit. broj 43. 1868.).“ Pa kad se i nebi ta izreka protezala na specifičnu obstojnost sadašnosti hrvatsko-ugarske, koju ste sami hotomično izazvali i priznali; no da je izrečena bez opredieljenja dobe i predmeta; i onda još bila bi nesmisao. Zar Slovaci i Rumunji Ugarske imadu kakovo državno pràvo? a zar nebivstvuju već hiljadu godinah kao narodnost posebna u istoj Ungariji? ili Hrvati Turske, zar bez državnoga pràva i do danas nebivstvuju? — Ne narodi, nego onaj, koji krivo radi, pada i propada! Vi ste tamo u Beču zaboravili, jadni, da je naš narod iskusio hiljadu putih groznijih momentah tečajem svoga narodnjega života na jugu, i nije propao; nego su propali bez traga i glasa oni, koji su mu krivdu ili nasilje pravili! — Ili zar je Bachov „Staatsrecht“ bio miliji i priazniji od sadanjega? ili Schmerlingov itd.? ili je naš narod podlegao, kada su Franki sisajući mužki porod od prsiuh materinjih trgali i psom ga za hranu bacali, u **svrhu da nas izkoriene?** Nije propao, ne; a zašto ne? jer onda nije bilo u narodu takovih kobnih pticah, koje mi po perju poznajemo; no narod bi naš za stalno propao, **kad bi vašu istočnu politiku sljedio** (o čem ćemo nješto obširnije na svrhu ovoga diela prosboriti): jer samo onaj narod, koji sàm sebe ubija, on može propasti; inače nikada.

Istočnomu pitanju za volju, a ne naših nutrnjih austrijskih odnošajih radi, nagoviештate vi vašu kobnu pjesan propasti, da laglje ušutkani i prestrašeni narod na samoubojstvo sklonite na korist „jugoslavenštine“, bolje: srbštine, brez krinke govoreći. — Ali je drugo pitanje, da li će se naš narod dati zavesti tom pjesmom; da li će biti dosta sliep i voljan pogaziti narodnji svoj značaj hrvatski i divnu svoju historiju, tè očekivati spas ne iz sebe i od svoje snage, nego od življa nikakove prošlosti, smatrane spram naše; i zaviseća od tudjega miga i volje, i kojeg življa budućnost i politička snaga ovako je po Europi odlučujućoj (usprkos platjenim listom à la „**Revue orientale,**“ na propast naše istočne politike, kao i Ungarije, znamo po kom, podržavanim!) uvažena:

„... Quant au gouvernement serbe, il verra bientôt par lui-même **toute la vanité de ses efforts**, et, **trompé dans ses folles espérances,** il reconnaîtra peut-être enfin que le rôle qu' on lui promettait dans une conflagration générale **ne pouvait être que celui de victime, et qu' en attendant il a joué celui de dupe** (Iz članka „La Patrie“, v. u Ind. belge pod 14. veljače 1868.).“

Taj „memento« zagrmio je štitjenikom i politici vašoj list Onoga, kojeg jedan samo namrgodjaj biaše dovoljan, da nije Ristić ni zasjeo opredieljenu si stolicu! — Dakle: „izprazni napori, **lude** nade u obećanja, napokon uloga žrtve: a sve to, „da napokon ostaneš izigran!“

Hrvati! pa takovim spljetkam za volju i **ludim** nadam („folles espérances«) na tobožnje oslobodjenje kroz takove političke življe vi da žrtvujete sveto vaše ime i narodnost hrvatsku i sve što vam ta narodnost može pribaviti, ako ju budete njegovali a ne ubijali? .. Razmišljajte...

Antonin [illegible]

